

Κοινωνική Πολιτική

Τόμ. 4 (2015)

Κοινωνική Πολιτική

Social Policy

Άρθρα / Articles:

Γεωργία Πετράκη

*Η Εξέλιξη των Συνθηκών Εργασίας στην Ευρώπη:
Οι Συνθήκες Εργασίας ως Αντικείμενο Έρευνας
και Κοινωνικής Διαπραγμάτευσης*

Κωνσταντίνος Μέμος – Σάββας Ρομπόλης

*Διαχείριση των Διαθέσιμων Κεφαλαίων
των Ασφαλιστικών Ταμείων με τη Χρήση
Νευρωνικών Δικτύων*

Μαρία Πετράκη – Γιάννης Υφαντόπουλος

*Η Φτώχεια στο Δήμο Αθηναίων:
Στατιστικοί Δείκτες και Ποιοτική Ανάλυση*

Αναστασία Λαλάγκου – Καλή Αλυσανδράτου

*Η Εκκλησιαστική Εκπαίδευση σε Συνθήκες
Οικονομικής Κρίσης στην Ελλάδα:
Από την Οικοτροφειακή Πολιτική
στην Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης*

ISSN 2241-8652

9 772241 865007

Κοινωνική Πολιτική
Επιστημονικό Ηλεκτρονικό Περιοδικό ΕΕΚΠ

Εκδότης

Επιστημονική Εταιρεία Κοινωνικής Πολιτικής

Υπεύθυνοι έκδοσης (editors)

Αντώνης Μωυσίδης (Πάντειο Πανεπιστήμιο)
Κώστας Δικαίος (Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης)

Επιστημονική Επιτροπή

Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος (Αν. Καθηγητής, ΕΚΠΑ)
Χαράλαμπος Οικονόμου (Επ. Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο)
Κώστας Δημούλας (Επ. Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο)
Γιάννης Κουζής (Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο)
Χρήστος Μπάγκαβος (Αν. Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο)
Δέσποινα Παπαδοπούλου (Αν. Καθηγήτρια, Πάντειο Πανεπιστήμιο)
Σάββας Ρομπόλης (Ομ. Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο)
Ελένη Πρόκου (Επ. Καθηγήτρια, Πάντειο Πανεπιστήμιο)
Ιορδάνης Ψημμένος (Αν. Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο)
Γιώργος Σταμέλος (Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πατρών)
Δημήτρης Βενιέρης (Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου)
Ανδρέας Φερόνας (Επ. Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου)
Χρίστος Παπαθεοδώρου (Καθηγητής, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης)
Χριστόφορος Σκαμνάκης (Επ. Καθηγητής, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης)
Βασίλης Αράπογλου (Επ. Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κρήτης)
Θανάσης Αλεξίου (Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου)
Μητροσύλη Μαρία (Επ. Καθηγήτρια, ΤΕΙ Αθήνας)

Γραμματεία Σύνταξης

Α. Καζάνη (Πάντειο Πανεπιστήμιο)
Ν. Κουραχάνης (Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου)

ISSN: 2241-8652
ΤΕΥΧΟΣ 4, ΙΟΥΝΙΟΣ 2015

Περιοχόμενα

Editorial

Αντώνης Μωυσιδής

5

Επιστημονικά Άρθρα

Γεωργία Πετράκη

Η Εξέλιξη των Συνθηκών Εργασίας στην Ευρώπη: Οι Συνθήκες Εργασίας ως Αντικείμενο Έρευνας και Κοινωνικής Διαπραγμάτευσης

7

Κωνσταντίνος Μέμος – Σάββας Ρομπόλης

Διαχείριση των Διαθέσιμων Κεφαλαίων των Ασφαλιστικών Ταμείων με τη Χρήση Νευρωνικών Δικτύων

19

Μαρία Πετράκη – Γιάννης Υφαντόπουλος

Η Φτώχεια στο Δήμο Αθηναίων: Στατιστικοί Δείκτες και Ποιοτική Ανάλυση

28

Αναστασία Λαλάγκου – Καλή Αλυσανδράτου

Η Εκκλησιαστική Εκπαίδευση σε Συνθήκες Οικονομικής Κρίσης στην Ελλάδα: Από την Οικοτροφειακή Πολιτική στην Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης

58

Βιβλιοπαρουσιάσεις – Βιβλιοκριτικές

Ανδρέας Φερώνας

Winlow, S. and Hall, S. (2013), Rethinking Social Exclusion:
The End of the Social?, Sage, London.

79

Βιβλιογραφικές προτάσεις για μια «Κριτική Κοινωνική Πολιτική»

Θανάσης Αλεξίου

82

Από τις Δραστηριότητες Νέων Επιστημόνων Κοινωνικής Πολιτικής

Κωνσταντίνος Αρχοντάκης Γεώργιος Κούρας Βασιλική Χαραλαμπίδου

Η Επίσκεψη στο Newcastle

84

Το “θαύμα” του Byker

86

Τα Νέα της ΕΕΚΠ

Αγγελική Καζάνη,

Δελτίο Τύπου για το 36ο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο της Διεθνούς Ομάδας
Εργασίας για την Κατάτμηση της Αγοράς Εργασίας, 22-24 Ιουνίου,
Πάντειο Πανεπιστήμιο

86

Κοινωνική Πολιτική Επιστημονικό Περιοδικό ΕΕΚΠ, 4ο τεύχος

Αντώνης Μωυσίδης

Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Το ηλεκτρονικό επιστημονικό περιοδικό ‘Κοινωνική Πολιτική’ με την κυκλοφορία του τέταρτου τεύχους παγιώνει τη συστηματικότητα της έκδοσης του και διευρύνει τους ορίζοντες του πολυθεματικού προβληματισμού του. Η Κοινωνική Πολιτική είναι ένα διεπιστημονικό αντικείμενο του οποίου τα όρια είναι δυναμικά και καθορίζονται με βάση τις κοινωνικές ανάγκες. Βασική στόχευση του τέταρτου τεύχους είναι η ανάδειξη αυτής της προβληματικής σε επιστημονικό επίπεδο. Κατά τον τρόπο αυτό οι θεματικές των επιστημονικών άρθρων πραγματεύονται ποικίλα ζητήματα, όπως θεμελιώδεις επίκαιρες εξελίξεις σε πυρηνικά πεδία της (εργασία, κοινωνική ασφάλιση, φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός), αλλά, και σε ζητήματα που κινούνται στην περιφέρεια της, όπως αυτό της εκπαιδευτικής πολιτικής. Σταθερός συνοδοιπόρος και πολύτιμος υποστηρικτής αυτής της προσπάθειας παραμένουν οι εκδόσεις ΤΟΠΟΣ, τις οποίες ως Δ.Σ. για ακόμα μια φορά αισθανόμαστε την ανάγκη να ευχαριστήσουμε δημόσια. Επίσης, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τους ανώνυμους κριτές, οι οποίοι ανταποκρίθηκαν στην πρόσκλησή μας να αξιολογήσουν τα υποψήφια προς δημοσίευση άρθρα.

Η κυκλοφορία του τέταρτου τεύχους συμπίπτει με ένα σημαντικό διεθνές γεγονός. Η Επιστημονική Εταιρεία Κοινωνικής Πολιτικής είναι συνδιοργανώτρια στο διεθνές επιστημονικό συνέδριο με θέμα: “**Long-term trends in the world of work and the effects of the economic crisis: Policy challenges and responses**”. Πρόκειται για το 36ο Ετήσιο Συνέδριο της Διεθνούς Ομάδας Εργασίας για την Κατάμνηση της Αγοράς Εργασίας – International Working Party on Labour Market Segmentation (IWPLMS) το οποίο θα διεξαχθεί στις 22-24 Ιουνίου στο Πάντειο Πανεπιστήμιο με την υποστήριξη και του Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής του ίδιου Πανεπιστημίου. Το Συνέδριο αυτό ενισχύει τον επιδιωκόμενο στόχο της ΕΕΚΠ για διεθνή ορατότητα και, οπωσδήποτε, δίνει το κίνητρο για αντίστοιχο προσανατολισμό του Περιοδικού μας προς μια τέτοια κατεύθυνση.

Τέλος, αξίζει να επισημανθεί για ακόμη μια φορά ότι καλούμε τα μέλη της Ακαδημαϊκής Κοινότητας να στηρίξουν το περιοδικό μας και να το καταστήσουν ένα κεντρικό βήμα επιστημονικού διαλόγου και προβληματισμού γύρω από τα σοβαρά ζητήματα που απασχολούν την Κοινωνική Πολιτική στους δύσκολους καιρούς που περνάει η χώρα μας. Η ύλη του περιοδικού έχει

διευρυνθεί σημαντικά, πέρα από τα επιστημονικά άρθρα, με θέματα που εμπλουτίζουν τη σχετική συζήτηση. Τέτοιες είναι η ενότητα των βιβλιοπαρουσιάσεων, οι προτάσεις τίτλων Κοινωνικής Πολιτικής, καθώς και η πρωτοεμφανιζόμενη στήλη σχετικά με ενδιαφέρουσες δραστηριότητες νέων επιστημόνων Κοινωνικής Πολιτικής. Η περαιτέρω ποιοτική βελτίωση και αναβάθμιση της ‘Κοινωνικής Πολιτικής’ ως πλαίσιο επιστημονικού διαλόγου είναι ένα στοίχημα που πρέπει να υποστηριχθεί από όλα τα μέλη της μικρής επιστημονικής μας οικογένειας.

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΣΥΝΘΗΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ: ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΩΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗΣ¹

Γεωργία Πετράκη

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Πάντειο πανεπιστήμιο

Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής

Περίληψη

Οι «συνθήκες εργασίας» ως ερευνητικό πεδίο αλλά και πεδίο δημόσιας παρέμβασης θεματοποιείται κυρίως από τη δεκαετία του 1960 στις μεγάλες βιομηχανικές χώρες και σήμερα συνιστά διεπιστημονική περιοχή δημόσιου και ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος. Η στενή προσέγγιση των συνθηκών εργασίας, (συνθήκες υγιεινής και ασφάλειας) διευρύνθηκε σταδιακά με θεματικές που αφορούν τη ποιότητα του περιεχομένου της εργασίας και των σχέσεων στην εργασία, κάτω από τη πίεση ποιοτικών προσδοκιών για την εργασία- που τροφοδότησαν τις δημόσιες πολιτικές κατά τη περίοδο της πλήρους απασχόλησης ενώ κατά τις τελευταίες δεκαετίες και με το πρόβλημα της ανεργίας κυρίαρχο, οι μετασχηματισμοί των παραγωγικών συστημάτων και τα προβλήματα που δημιουργούν, θέτουν στη δημόσια θέαση και τροφοδοτούν τη δημόσια συζήτηση γύρω από την προβληματικότητα των σύγχρονων χώρων εργασίας. Από τα 15 κράτη μέλη της ΕΕ η Ελλάδα μόνη δεν διαθέτει καμία έρευνα μεγάλης έκτασης για τις συνθήκες εργασίας ενώ ούτε και οι συνδικαλιστικές οργανώσεις έχουν δείξει ενδιαφέρον να αναπτύξουν την έρευνα στους χώρους εργασίας. Η παρούσα εργασία επιδιώκει να διερευνήσει το πεδίο και να αναδείξει την ανάγκη δημόσιας γνώσης και κατανόησης του τι γίνεται στους χώρους εργασίας. Την ανάγκη συστηματικής έρευνας που θα τροφοδοτήσει τις κοινωνικές διεργασίες και τη κατάσταση των κοινωνικών πολιτικών.

1. Η παρούσα εργασία βασίσθηκε σε ανακοίνωση που παρουσιάστηκε στο 4^ο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο της Επιστημονικής Εταιρείας Κοινωνικής Πολιτικής, 10-11 Νοεμβρίου 2011, Αθήνα.

CHANGES IN WORKING CONDITIONS IN EUROPE: THE WORKING CONDITIONS AS OBJECT OF RESEARCH AND SOCIAL NEGOCIATION

Summary

The “working conditions” as a research field and as scope of public intervention become an issue in the major industrialized countries as from the 1960’s. At present this is a multidisciplinary area of public and academic interest. The initially narrow approach of working conditions (health and safety conditions) gradually expanded to include topics related to the content of work quality and relationships at work, under the pressure created by the expectations for quality of work, which fueled public policies during the full-time employment period. In the last few decades, with the problem of unemployment dominant, the changes in production systems and the problems they create, bring to the fore the problematic nature of modern workplaces and feed the relevant debate. Of the 15 EU Member States, Greece is the only one lacking large-scale survey on working conditions, while even the unions have shown no interest to develop research in the workplace. This paper seeks to explore the field and emphasize the need for public knowledge and understanding of what happens in the workplace, and for systematic research that will feed the social processes and assist to the elaboration of social public policies.

Εισαγωγή

Οι συνθήκες εργασίας περιγράφουν το περιβάλλον, φυσικό και κοινωνικό, στο οποίο εκτελείται η εργασία. Σε ένα πιο στενό ορισμό καλύπτει απλά τις φυσικές συνθήκες στις οποίες λαμβάνει χώρα η άσκηση της εργασίας ή και απορρέουν από την τελευταία, δηλαδή αυτές που ο εργαζόμενος υφίσταται στη θέση εργασίας του. Στην ευρύτερη εκδοχή του ο όρος αναφέρεται στην ποιότητα ζωής στην εργασία ή τη «βελτίωση της ποιότητας ζωής στην εργασία» περιλαμβανομένης και της απασχόλησης. Συναφής αλλά με διαφορετικό περιεχόμενο ο όρος «συνθήκες απασχόλησης» αναφέρεται στο καθεστώς της εργασιακής σχέσης, και τα χαρακτηριστικά της σύμβασης εργασίας.

Εννοιολογική προσέγγιση

Ο όρος «συνθήκες εργασίας» καλύπτει ένα σύνολο συχνά διαμφισβητούμενο που δεν είναι πάντοτε εύκολο να προσδιοριστεί. Συχνά μια επικίνδυνη διάσταση της εργασίας μπορεί να φαίνεται εγγενής στην ίδια τη δραστηριότητα. Μπορούμε να κατανοήσουμε τις συνθήκες εργασίας μέσα από τις διάφορες ομαδοποιήσεις που προτείνονται. Μια ομαδοποίηση² αφορά: *Συνθήκες που απορρέουν από την ίδια την εργασία* (σχεδιασμός και περιεχόμενο της θέσης εργασίας, δαπάνη φυσικής και πνευματικής ενέργειας, υγιεινή και ασφάλεια). *Συνθήκες που απορρέουν από το άμεσο περιβάλλον της εργασίας* (φυσικό, ψυχοκοινωνικό περιβάλλον, τρόπος αμοιβής), *Συνθήκες που απορρέουν από την ένταξη της επιχείρησης στο περιβάλλον της* (ωράρια, διαδρομές). Μέσα από αυτή την ομαδοποίηση έχουμε ένα συνεκτικό σύνολο όμως τα διαφορετικά συνθετικά του είναι αναγνωρισμένα με άνισο τρόπο. Κάποιες θεματικές συμπεριλαμβάνονται σε όλα τα εγχειρίδια. Π.χ., η κατανάλωση φυσικής ενέργειας, οι συνθήκες υγιεινής και ασφάλειας ή το φυσικό περιβάλλον (θόρυβος, θερμοκρασία κλπ). Κάποιες άλλες θεματικές έχουν μικρότερη αναγνώριση όπως ο σχεδιασμός και το περιεχόμενο της εργασίας ή το ψυχοκοινωνικό περιβάλλον.³

Οι διαφορετικές διαστάσεις, συνθετικά του όρου αν και παρουσιάζονται ως ανεξάρτητες μεταξύ τους, στην πραγματικότητα αλληλοεξαρτούνται, ενώ ορισμένα συστήματα εργασίας γεννούν ιδιαίτερες συνθήκες εργασίας. Η εργασία είναι ένα κοινωνικοτεχνικό σύστημα και οι συνθήκες άσκησης της διαμορφώνονται από αυτό που είναι η ίδια η εργασία. Αν ιεραρχήσουμε τις συνθήκες εργασίας με βάση τη σχέση αιτίας αποτελέσματος μπορούμε να διατυπώσουμε μια άλλη τυπολογία. Το επίπεδο του *επαγγέλματος*, η ειδικότητα, τα προσόντα είναι κεντρικός παράγοντας γιατί προσδιορίζει όλους τους άλλους. Κάποιες σημαντικές όψεις της εργασίας είναι συναρτημένες από το επίπεδο του επαγγέλματος και συνιστούν κεντρικές διαστάσεις στις Συνθήκες Εργασίας: *οι ρυθμοί της εργασίας* και ο φόρτος που συνεπάγονται (πχ στην επαναληπτική εργασία), *οι προοπτικές της προσωπικής ανάπτυξης*, *ο τύπος της ιεραρχίας* πχ η τειλορική πειθαρχία επιβάλλεται συνήθως στους εργαζόμενους των οποίων η εργασία είναι χωρίς ιδιαίτερα προσόντα, *το φυσικό περιβάλλον*, *τα ωράρια* με βάρδιες και *ο τρόπος πληρωμής* όλα αυτά συναρτώνται από το επίπεδο ειδίκευσης. Κάποιες άλλες όψεις της εργασίας τοποθετούνται στην περιφέρεια διότι εκβάλλονται από το συσχετισμό των 2 προηγούμενων κριτηρίων πχ *η φυσική ασφάλεια* όλες οι στατιστικές δείχνουν να συναρτάται με τους ρυθμούς και τα ωράρια. Η *προσωπική εμπλοκή* απορρέει από τις προοπτικές προσωπικής εξέλιξης και τη δυνατότητα ανάπτυξης πρωτοβουλίας (τύπος ιεραρχίας).

Η διαφοροποίηση και η εξέλιξη των συνθηκών εργασίας είναι στενά συνδεδεμένες με τις αντίστοιχες της ίδιας της εργασίας. Στον ίδιο τόπο εργασίας, από τη μία θέση εργασίας στην άλλη, από χρόνο σε χρόνο, οι συνθήκες που βιώνονται στην εργασία μπορεί να διαφέρουν ση-

2. JARDILLIER, P., (1979)

3. Οι Ευρωπαϊκές Έρευνες για τις Συνθήκες Εργασίας του Δουβλίνου ομαδοποιούν τις συνθήκες εργασίας ως εξής: Καριέρα και Ασφάλεια της Απασχόλησης (καθεστώς απασχόλησης, εισόδημα, κοινωνική προστασία, δικαιώματα διαβούλευσης), Υγιεινή και Ευζωία (υγεία, έκθεση σε κινδύνους, οργάνωση της εργασίας), Ανάπτυξη των Ειδικοτήτων (Προσόντα-ειδίκευση, κατάρτιση, προοπτικές μάθησης, προοπτικές εξέλιξης) και Συμφιλίωση Ζωής και Εργασίας (εργάσιμος/μη εργάσιμος χρόνος, κοινωνικές υποδομές) EEuropean Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2009

μαντικά. Ο προσδιορισμός τους συμπυκνώνει ερωτήματα κοινωνικά και πολιτικά. Σε μια αρχική τους προσέγγιση οι συνθήκες εργασίας αποτέλεσαν αντικείμενο ιδιαίτερης προσοχής για τους εργονόμους που παρατηρούν τις εργονομικές συνθήκες της εργασίας (στάση κατά την εργασία, επαναληπτική εργασία, μεταφορά φορτίων, κ.ά.) και προτείνουν παρεμβάσεις βελτίωσης, τους επιθεωρητές της εργασίας, που επιβλέπουν την εφαρμογή του εργατικού δικαίου, και των ιατρών της εργασίας που ελέγχουν την υγεία των εργαζομένων και διαπιστώνουν ασθένειες που παράγονται από το εργασιακό περιβάλλον. Όμως προοδευτικά και με δεδομένες τις μεταβολές που λαμβάνουν χώρα στα συστήματα εργασίας κατά τις τελευταίες δεκαετίες, πολλές και σημαντικές δειγματοληπτικές αλλά και ποιοτικές ερευνητικές εργασίες ανέδειξαν την επίδραση της οργάνωσης της εργασίας στις συνθήκες εργασίας, τη σχέση τεχνολογίας και συνθηκών εργασίας καθώς και το ψυχοκοινωνικό περιβάλλον της εργασίας ως σοβαρό παράγοντα διαμόρφωσης της δημόσιας υγείας⁴.

Αν και η συσχέτιση του τεχνικού περιβάλλοντος και της εργασίας είναι προφανής η επίδραση των τεχνολογιών στις συνθήκες εργασίας δεν είναι γραμμική ούτε μονοσήμαντη και η κατανόηση της στις σημερινές κοινωνίες προϋποθέτει την ιστορία των διαφορετικών φάσεων τεχνολογικής αλλαγής που συχνά συνυπάρχουν (εκμηχάνιση/αυτοματοποίηση/κομπουτεροποίηση). Στις διαφορετικές αυτές φάσεις αλλάζει και η ίδια η φύση της εργασίας καθώς και οι απαιτήσεις προς τους εργαζόμενους. Ενώ η εκμηχάνιση έχει συνδεθεί με το μηχανικό βηματισμό, την επαναληπτική εργασία, το στενό έλεγχο και την υψηλή έκθεση σε φυσικούς κινδύνους, η εισαγωγή των υπολογιστών και των νέων τεχνικών συστημάτων έχει συνδεθεί από πολλές έρευνες με την αναβάθμιση των ειδικοτήτων κάτι που αποτελεί σημείο αμφιλεγόμενο, με την υψηλή εντατικοποίηση της εργασίας τις υψηλές ψυχολογικές απαιτήσεις, αλλά και με ευμενέστερες συνθήκες εργασίας απ ότι η χρήση των μηχανικών συστημάτων.

Η οργάνωση της εργασίας επηρεάζει βασικές διαστάσεις των συνθηκών εργασίας: Το περιεχόμενο των ειδικοτήτων, το γνωσιακό φορτίο της εργασίας, τις ιεραρχικές σχέσεις, την αυτονομία ή τον έλεγχο που μπορούν να ασκούν οι ατομικοί εργαζόμενοι ατομικά και συλλογικά στις θέσεις εργασίας και στη καθημερινή τους δουλειά. Η τειλορική οργάνωση της εργασίας έχει συνδεθεί με στενά ελεγχόμενες και υποβαθμισμένες, πνευματικά, θέσεις εργασίας, με επαναληπτική εργασία και εργασία χωρίς πρωτοβουλία και αυτονομία. Στα σύγχρονα συστήματα εργασίας που σε κάποιο βαθμό διαφοροποιούνται από την τειλορική οργάνωση, η οργάνωση της εργασίας παρουσιάζει διαφορετικά χαρακτηριστικά: Αν και τα ερευνητικά ευρήματα δίνουν αντιφατικά αποτελέσματα φαίνεται ότι αυξάνεται η συνθετικότητα της εργασίας και το γνωσιακό της φορτίο, εντείνεται ο συλλογικός της χαρακτήρας με την ανάπτυξη της συνεργασίας και της ομαδικότητας και διαμορφώνονται άλλες μορφές ελέγχου (από τους συναδέλφους, από τους πελάτες) πέρα αυτών που ασκούνται από την ιεραρχία. Στις σύγχρονες οργανώσεις εργασίας αυτό που φαίνεται να αποτελεί εύρημα πολλών ερευνών είναι η εντατικοποίηση, η αύξηση της έντασης της εργασίας η οποία εκτός των άλλων αιτιών που την προκαλούν (μείωση προσωπικού, ή αύξηση παραγωγής με σταθερό προσωπικό) προκύπτει από τις βαθύτερες οργανωτικές αλλαγές που εισήχθησαν στα παραγωγικά συστήματα και κυρίως από τη συσσώ-

4. Eurofound (2009), VALEYRE, A.,(2002), KARASEK, R.,1990, CARTRON,D/ GOLLAC,M.(2002),VALEYRE (col.), (2009).

ρευση περιορισμών βιομηχανικού και εμπορικού τύπου. Οι περιορισμοί βιομηχανικού τύπου αποβλέπουν στη κανονικότητα της παραγωγής ενώ οι περιορισμοί εμπορικού τύπου αποβλέπουν στη διαντίδραση της αγοράς. Οι εργαζόμενοι όλο και περισσότερο υφίστανται ταυτόχρονα την απαίτηση της νόρμας παραγωγής και της παραγωγικότητας με επιπλέον προσαρμογή σε περιόδους αιχμής⁵.

Η σχέση της οργάνωσης της εργασίας με τις συνθήκες εργασίας αναδείχθηκε και από το χώρο της ψυχολογίας της εργασίας από τις έρευνες που αποτιμούν το ψυχολογικό φορτίο της εργασίας. Σε ένα από τα πλέον γνωστά και χρησιμοποιούμενα μοντέλα ⁶για την πίεση στην εργασία, γνωστό ως Demand/Control model ο Κάραζεκ ⁷εξηγεί το στρες ως αλληλεπίδραση ανάμεσα στις απαιτήσεις της εργασίας και το βαθμό ελέγχου ή την αυτονομία που διαθέτει (διακριτική ευχέρεια) ο εργαζόμενος. Η βασική υπόθεση του μοντέλου του ήταν ότι οι αρνητικές για την υγεία συνέπειες του στρες είναι κυρίως αποτέλεσμα του γεγονότος ότι ο εργαζόμενος αντιμετωπίζει υψηλό επίπεδο ψυχολογικών απαιτήσεων αλλά διαθέτει χαμηλό επίπεδο αυτονομίας στην εργασία. Η ιδεώδης κατάσταση θα ήταν σύμφωνα με τον Κάραζεκ, εκείνη στην οποία η απαιτητική εργασία συνοδεύεται από υψηλό βαθμό ελέγχου: αυτό που ο Κάραζεκ ονομάζει “active work situation”. Αν και ο Κάραζεκ ενδιαφέρθηκε κυρίως για το στρες στην εργασία δημιούργησε ένα θεωρητικό πλαίσιο κατανόησης της σχέσης μεταξύ οργάνωσης της εργασίας και συνθηκών εργασίας. Ο Κάραζεκ έδειξε ότι η ψυχική υγεία στην εργασία είναι πολυδιάστατης υφής και συναρτάται στενά με το βαθμό της αυτονομίας, τις απαιτήσεις της εργασίας καθώς και τη κοινωνική στήριξη που διαθέτει (από την ιεραρχία ή τους συναδέλφους).

Η βελτίωση των συνθηκών εργασίας και η κοινωνική διαπραγμάτευση

Οι συνθήκες εργασίας ως θεματική που απασχολεί την έρευνα και την κοινωνική διαπραγμάτευση αναδείχθηκαν μετά το Μάη του 1968 όταν αναφάνηκαν διεκδικήσεις διαφορετικές από τις συνήθειες: Ποιότητα ζωής, μείωση του χρόνου εργασίας, εξουσία των εργαζομένων, βελτίωση των συνθηκών εργασίας, συμφιλίωση επιχείρησης και δημοκρατίας. Τα αιτήματα για τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας υιοθετήθηκαν από τις κυβερνήσεις και από τις συλλογικές διαπραγματεύσεις και υποστηρίχθηκαν από μεγάλα ερευνητικά εργαλεία των εθνικών στατιστικών υπηρεσιών, ενώ σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες δικά τους εργαλεία για τις συνθήκες εργασίας αναπτύσσουν οι συνδικαλιστικές οργανώσεις αλλά και οι μεγάλες επιχειρήσεις.⁸ Η ανάδειξη του

5. Thomas Coutrot (2002), Πετράκη Γεωργία, (2007)

6. Το μοντέλο Κάραζεκ έχει ενσωματωθεί σε πάρα πολλές έρευνες που γίνονται σε εθνικό επίπεδο για τις συνθήκες εργασίας (πχ Γαλλία DARES) αλλά έχει επηρεάσει και τις εθνικές εργατικές νομοθεσίες ΠΧ η Γερμανική νομοθεσία για το περιβάλλον εργασίας (Dutch Work Environment Law, “ARBO-wet) βασίζεται στο μοντέλο Κάραζεκ. Επίσης αποτελεί τη βάση άλλων πιο σύγχρονων μοντέλων που αποτιμούν τη ψυχοκοινωνική υγεία στην εργασία βλ. Kristensen (1999)

7. Το μοντέλο Karazek είναι ένα ερωτηματολόγιο για τη μέτρηση του άγχους στην εργασία. Σχεδιάστηκε από τον Αμερικανικό κοινωνιολόγο και ψυχολόγο Robert Karazek το 1979. Αποτιμά την ένταση των ψυχολογικών απαιτήσεων που επιβάλλονται και το εύρος της διακριτικής τους ευχέρειας καθώς και την κοινωνική υποστήριξη που λαμβάνουν

8. JARDILLIER, P., (1979), COUTROT, T., et PUECH (2004, coord.)

προβλήματος της ανεργίας κατά περιόδους είχε σαν συνέπεια τη μείωση του πολιτικού και κοινωνικού ενδιαφέροντος για τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της εργασίας όμως τα τελευταία χρόνια η εντατικοποίηση της εργασίας αναδεικνύεται σε μια κεντρική θεματική στην προβληματική των συνθηκών εργασίας απόκλος της οποίας είναι το ότι με ευρωπαϊκή οδηγία η αντιμετώπιση του στρες στην εργασία εντάσσεται στα θέματα της κοινωνικής διαπραγμάτευσης κάτι που εισήχθη και στην ατζέντα του κοινωνικού διαλόγου στην Ελλάδα.

Στις ανεπτυγμένες χώρες έχει αναδειχθεί το θέμα «της οδύνης στην εργασία», έκφραση του οποίου αποτελεί η επιδημία αυτοκτονιών που λαμβάνουν χώρα από αιτίες που έχουν σχέση με την νέα οργάνωση της εργασίας και την εντατικοποίηση της. Οι επεξεργασίες των δεδομένων που παράγονται από τις Ευρωπαϊκές έρευνες έχουν αναδείξει τη σχέση εντατικοποίησης και οργάνωσης της εργασίας. Επιπλέον τα τελευταία κύματα της Ευρωπαϊκής Έρευνας για τις Συνθήκες Εργασίας του Δουβλίνου (4η και 5η Έρευνα) καταγράφουν την υποκειμενική αίσθηση υποβάθμισης των συνθηκών εργασίας κάτι που αποτελεί παράδοξο με δεδομένη την τεχνολογική πρόοδο και την βελτίωση των ευρύτερων συνθηκών υγιεινής και ασφάλειας που καταγράφεται από τις ίδιες έρευνες. Με βάση τα δεδομένα των ερευνών και την ευρωπαϊκή συζήτηση για την εντατικοποίηση της εργασίας μια σειρά θέματα έχουν περιβληθεί με νέο ενδιαφέρον «οι συνθήκες υγιεινής και ασφάλειας», «η οργάνωση της εργασίας» «το στρες από την εργασία» η «καταπόνηση από την εργασία» (burnout) αποτελούν θεματικές που εντάσσονται πρώτη φορά στις συλλογικές διαπραγματεύσεις (στρες) ή αποκτούν ένα νέο ανανεωμένο από τις σημερινές συνθήκες ενδιαφέρον.

Η εξέλιξη των συνθηκών εργασίας στην Ε.Ε τη περίοδο 1995-2005

Οι Ευρωπαϊκές Έρευνες για τις Συνθήκες Εργασίας του Ιδρύματος του Δουβλίνου ξεκίνησαν το 1990 με ερωτήματα που αφορούσαν κυρίως τις συνθήκες υγιεινής και ασφάλειας. Όμως τα δεδομένα που παράγονταν από τις έρευνες καθώς και η ευρωπαϊκή συζήτηση που αναπτύχθηκε αναδείκνυαν νέα προβλήματα των οποίων η διερεύνηση προοδευτικά ενσωματώθηκε στις επόμενες έρευνες.

Οι Ευρωπαϊκές Έρευνες για τις Συνθήκες Εργασίας που γίνονται κάθε 5 χρόνια στις χώρες μέλη της Ε.Ε φώτισαν τις σημαντικές διαφορές στη ποιότητα των συνθηκών εργασίας και στην οργάνωση της εργασίας ανά χώρα και μεταξύ των χωρών λαμβάνοντας υπ όψη και τις διαφορές στη σύνθεση της οικονομίας. Βασίσθηκαν σε μεγάλο βαθμό στις γαλλικές και σκανδιναβικές δημόσιες έρευνες για τις συνθήκες εργασίας⁹.

Από τα 15 κράτη μέλη η Ελλάδα μόνη δεν διαθέτει καμία έρευνα μεγάλης έκτασης για τις συνθήκες εργασίας ενώ ούτε και οι συνδικαλιστικές οργανώσεις έχουν δείξει ενδιαφέρον να αναπτύξουν την έρευνα για τους χώρους εργασίας. Βεβαίως αν και οι Ευρωπαϊκές έρευνες παρέχουν στοιχεία για την Ελλάδα έχει σημασία να δούμε ότι ενώ σε κάποιες χώρες το πεδίο «συνθήκες εργασίας»-είναι θεματοποιημένο και συνιστά αντικείμενο πολλαπλών ερευνητικών και πολιτικών

9. GOLLAC, M. /VOLKOFF, S.(2010), Euro found (2007)

οχεδιασμών σε άλλες χώρες μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα «το περιβάλλον της εργασίας» εκλαμβάνεται ως μέρος της καθημερινής ζωής, και ως φυσικό μέρος των συνθηκών ζωής δεν αποτελεί αντικείμενο ιδιαίτερης προσοχής¹⁰.

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στα συμπεράσματα έκθεσης, η οποία εξετάζει από την άποψη της ποιότητας της εργασίας, τα ευρήματα των Ευρωπαϊκών Ερευνών για τις Συνθήκες Εργασίας της περιόδου 1995-2005 χρησιμοποιώντας το θεωρητικό πλαίσιο που επεξεργάστηκε το Ευρωπαϊκό Ίδρυμα στα πλαίσια των ως άνω ερευνών, το οποίο δεν αναφέρεται απλά στα εσωτερικά χαρακτηριστικά της εργασίας αλλά και στους θεσμούς της αγοράς εργασίας.

Η έκθεση επιδιώκει να διερευνήσει κατά πόσο η ποιότητα της εργασίας όπως αποτιμάται από τους δείκτες των συνθηκών εργασίας, βελτιώνεται κατά τη περίοδο 1990-2005 στις χώρες μέλη της Ε.Ε ή αν επιδεινώνεται και κατά πόσο παρατηρούνται συγκλίσεις ή αποκλίσεις μεταξύ των χωρών μελών (ΕΕ 27).

Η ανάλυση βασίζεται στην ομαδοποίηση των χωρών με βάση κοινά χαρακτηριστικά (cluster) χωρών και υιοθετούνται 6 ομάδες : η ομάδα σκανδιναβικών χωρών¹¹, η ομάδα ηπειρωτικών χωρών¹², η ομάδα αγγλοσαξονικών χωρών¹³, η ομάδα των Νότιων χωρών¹⁴, Τα Νέα Κράτη Μέλη της Ανατολικής Ευρώπης (ΝΚΜ)¹⁵ και τα ΝΚΜ της Μεσογείου¹⁶.

Συνοψίζοντας την κατάσταση της ποιότητας της εργασίας το 2005, μεταξύ των διαφόρων ομάδων των χωρών, είναι δυνατό να γίνει διάκριση μεταξύ δύο συνόλων στην Ευρώπη (Παράρτημα, Πίνακας 1). Η πρώτη ομάδα αποτελείται από τις αγγλοσαξονικές χώρες, τις χώρες της Ηπειρωτικής Ευρώπης και τις σκανδιναβικές χώρες, οι οποίες χαρακτηρίζονται από υψηλότερα επίπεδα ποιότητας των θέσεων εργασίας. Σε αυτό το σύνολο, η ποιότητας της απασχόλησης εξακολουθεί να είναι ελαφρώς υψηλότερη στις σκανδιναβικές χώρες, αλλά οι άλλες δύο ομάδες είναι πολύ κοντά. Ο άλλος συνδυασμός αποτελείται από τα νέα κράτη μέλη και τις χώρες του Νότου, όπου η ποιότητα εργασίας είναι γενικά σημαντικά χαμηλότερη από ό, τι στο πρώτο σύνολο. Πέρα από αυτή τη συνολική διχοτόμηση, μια ποικιλία προκύπτει κατά την εξέταση κάθε μεταβλητής ειδικότερα. Για πολλές μεταβλητές, οι διαφορές μεταξύ των ομάδων των χωρών δεν είναι πολύ σημαντικές, πράγμα που σημαίνει ότι αυτές αποτελούν κοινές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν όλες τις ευρωπαϊκές ομάδες χωρών για τη βελτίωση της ποιότητας της εργασίας. Μερικές από αυτές τις κοινές προκλήσεις είναι, κυρίως, το έλλειμμα στον τομέα της κατάρτισης και η έκταση των θέσεων εργασίας που έχουν λίγες ευκαιρίες μάθησης, ή οι διαστάσεις που σχετίζονται με την εντατικοποίηση της εργασίας - όπως ο έλεγχος στην άσκηση των καθηκόντων και ο ρυθμός της εργασίας.

Ποιες τάσεις παρατηρούνται όσον αφορά την εξέλιξη των συνθηκών εργασίας μεταξύ 1990-2005; Οι συνθήκες εργασίας παραμένουν σταθερές στην ομάδα της νότιας Ευρώπης και της Ηπειρωτικής ενώ βελτίωση παρουσιάζουν οι αγγλοσαξονικές χώρες, και επιδείνωση οι σκανδι-

10. Paoli, (1997:13)

11. Σουηδία, Φιλανδία, Δανία

12. Γαλλία, Γερμανία, Αυστρία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο, Ολλανδία

13. Ιρλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο

14. Ισπανία, Ελλάδα, Πορτογαλία, Ιταλία

15. Βουλγαρία, Τσεχία, Εσθονία, Ουγγαρία, Λετονία, Λιθουανία, Πολωνία, Ρουμανία, Σλοβακία, Σλοβενία

16. Μάλτα, Κύπρος

ναβικές. Στην ομάδα των χωρών του Νότου που ήταν η χειρότερη μεταξύ των ΕΕ15 δεν υπήρξε ουσιαστική μεταβολή από το 1995¹⁷.

Το 1990 στο ένα άκρο βρίσκονταν οι σκανδιναβικές χώρες και στο άλλο άκρο οι αγγλοσαξονικές και κυρίως οι νότιες. Κάπου ενδιάμεσα οι ηπειρωτικές χώρες. Όμως στη διάρκεια της 15ετίας έγιναν πολλές αλλαγές. Το 2005 αν και οι σκανδιναβικές χώρες εξακολουθούν να έχουν υψηλούς δείκτες στην ποιότητα της εργασίας, η τάση είναι δυσμενής, πολλοί αρνητικοί δείκτες αυξάνονται ενώ οι υπόλοιποι παραμένουν στάσιμοι. Την πλέον σημαντική βελτίωση παρουσιάζουν οι αγγλοσαξονικές χώρες και στασιμότητα η ομάδα των ηπειρωτικών χωρών. Στην ομάδα του Νότου υπερτερούν οι αρνητικοί δείκτες, σε σχέση με τις άλλες ομάδες και παραμένουν στάσιμοι από το 1995.

Στην ομάδα του Νότου η ποιότητα της εργασίας είναι σημαντικά χαμηλότερη από τις άλλες χώρες της ΕΕ-15. Στο εσωτερικό της ομάδας των χωρών του Νότου στην Ισπανία και λιγότερο στην Πορτογαλία η ποιότητα βελτιώνεται ενώ στην Ιταλία και κυρίως στην Ελλάδα χειροτερεύει αν και ήταν ήδη πολύ χαμηλή.

Συνολικά όσον αφορά την επιδείνωση ή τη βελτίωση η εικόνα είναι ανάμικτη. Σε κάθε χώρα κάποιοι θετικοί δείκτες βελτιώνονται ενώ κάποιοι αρνητικοί δείκτες αυξάνονται. Όμως η κατανόηση του τι γίνεται συνδέεται με το αρχικό επίπεδο. Κάποιοι αρνητικοί δείκτες μειώνονται σχεδόν παντού (πχ οι δείκτες υγιεινής και ασφάλειας, νυχτερινή εργασία,) κάτι που αντανακλά και τη μείωση της βιομηχανίας, η συμμετοχή σε διαβούλευση- ενημέρωση για τους κινδύνους κατά την εργασία αυξάνεται (αυτό περιλαμβάνεται στη θεματική «δικαιώματα των εργαζομένων») ενώ κάποιοι αρνητικοί δείκτες αυξάνονται σχεδόν παντού, όπως οι εργασίες με φτωχό γνωστικό περιεχόμενο και οι εργαζόμενοι που δεν συμμετέχουν σε εκπαίδευση.

Όσον αφορά τη σύγκλιση ή απόκλιση μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών παρατηρούνται δυο βασικές τάσεις: Απόκλιση μεταξύ των 15 και των ΝΚΜ με τις τελευταίες να έχουν χειρότερες συνθήκες εργασίας. Όμως τα αποτελέσματα για αυτές τις χώρες είναι κοντά στις χώρες του Νότου. Η 2η τάση είναι η βελτίωση της αγγλοσαξονικής ομάδας και η επιδείνωση της σκανδιναβικής με σχετική σταθερότητα της ηπειρωτικής ομάδας και της νότιας όμως η στασιμότητα της ομάδας πρέπει να ειπωθεί σε σχέση με το πολύ χαμηλό σημείο εκκίνησης (1995). Το συμπέρασμα της Έκθεσης είναι ότι παρατηρείται σύγκλιση αλλά όχι προς τη βελτίωση αλλά προς τον μέσο όρο.

Όσον αφορά την Ελλάδα στο εσωτερικό των Νοτίων χωρών (Παράρτημα, Πίνακας 2) η Ελλάδα το 2005 διαφέρει από τις υπόλοιπες χώρες της Νότιας ομάδας πολύ περισσότερο απ' ό,τι διέφερε το 1990 κυρίως από την Ιταλία και Ισπανία¹⁸. Η Ελλάδα το 2005 βρίσκεται μπροστά, μεταξύ των χωρών του Νότου σε 10 αρνητικούς δείκτες μεταξύ των 14 αρνητικών δεικτών που χρησιμοποιεί η έρευνα, και προηγείται από τις άλλες χώρες του Νότου σε 3 από τους 4 θετικούς δείκτες (συμμετοχή σε διαβούλευση για προβλήματα της εργασίας, ενημέρωση σε θέματα υγιεινής και ασφάλειας στην εργασία, συμμετοχή γυναικών σε θέση άμεσου προϊστάμενου).

Μια πιο καθαρή εικόνα της εξέλιξης της ποιότητας των συνθηκών εργασίας στις χώρες της Ε.Ε των 15 χωρών μελών μας δίνεται από τη δευτερογενή επεξεργασία των 3 Ευρωπαϊκών Ερευνών για τις Συνθήκες Εργασίας (1995, 2000, 2005) που έχουν προτείνει οι ερευνητές του Centre d'

17. *Convergence and divergence of working conditions in Europe, 1990-2005 (2009)* Annex B Tables showing trends across countries :Πίνακες 1b-24b σελ.65-97

18. Οπ.πρ.

Etudes de l'Emploi¹⁹. Στην ανάλυση αυτή η ποιότητα της ζωής στην εργασία, προσεγγίζεται μέσα από 4 διαστάσεις που αναλύονται με τη βοήθεια 4 συνθετικών δεικτών: Οι φυσικές οχλήσεις στην εργασία (12 μεταβλητές), η ένταση των τεχνικών περιορισμών (8 μεταβλητές), η ένταση των εμπορικών περιορισμών (5 μεταβλητές) και η πολυπλοκότητα της εργασίας (12 μεταβλητές). Σύμφωνα με τα συμπεράσματα αυτών των αναλύσεων μεταξύ 1995-2005 η ποιότητα της ζωής στην εργασία κατά μέσον όρο υποβαθμίστηκε στην Ευρώπη των 15. Οι φυσικές οχλήσεις αυξήθηκαν. Η εντατικοποίηση αυξήθηκε και στις 2 διαστάσεις της (τεχνικοί και εμπορικοί περιορισμοί), ενώ καταγράφεται μείωση της συνθετότητας της εργασίας. Το τελευταίο αυτό συμπέρασμα αποτελεί σημείο προβληματισμού διότι θα ήταν αναμενόμενο η συνθετότητα της εργασίας να αυξάνεται ως αποτέλεσμα πολλαπλών παραγόντων: της αύξησης του εκπαιδευτικού επιπέδου, της συσσωρευμένης εμπειρίας ενός γηράσκοντος προσωπικού, της διάχυσης της πληροφορικής, της ανάπτυξης της οικονομίας της γνώσης²⁰. Οι χώρες της Νότιας Ευρώπης είναι στη τελευταία θέση όσον αφορά τις φυσικές οχλήσεις αλλά και την πολυπλοκότητα της εργασίας. Επιπλέον η Ελλάδα καταλαμβάνει τη τελευταία (τη 15η)²¹ θέση στις φυσικές οχλήσεις, δηλαδή παρουσιάζει το δυσμενέστερο φυσικό περιβάλλον στην εργασία (13η η Πορτογαλία, 12η η Ισπανία, 9η Ιταλία) και την προτελευταία θέση στη συνθετότητα της εργασίας (την τελευταία κατέχει η Ισπανία).²²

Επίλογος

Στόχος της εργασίας μας είναι η προσπάθεια εννοιολόγησης του πεδίου «συνθήκες εργασίας» που αποτελεί ένα γόνιμο διεπιστημονικό ερευνητικό πεδίο στενά συνδεδεμένο με τις πολιτικές και κοινωνικές διεργασίες. Ο προβληματισμός γύρω από τη θεματοποίηση του πεδίου «συνθήκες εργασίας» στη χώρα μας βασίζεται στην ανάγκη δημόσιας γνώσης και κατανόησης του τι γίνεται στους χώρους εργασίας και την ανάγκη συστηματικής έρευνας που θα τροφοδοτήσει τις κοινωνικές διεργασίες και τη κατάσχεση δημόσιων κοινωνικών πολιτικών.

19. Greenan, N., Kalugina, E., Walkowiak, E., (2011) σελ. 1-4.

20. Οπ.πρ. σελ. 4

21. Τη 1^η θέση καταλαμβάνει η χώρα με τις λιγότερες φυσικές οχλήσεις

22. Οπ.πρ. σελ. 3

Βιβλιογραφία

- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, (Eurofound), (2009), *Convergence and divergence of working conditions in Europe, 1990-2005*, Luxembourg, διαθέσιμο στη διεύθυνση www.eurofound.europa.eu
- Weiler, Anni, (2007), *Working conditions surveys-A comparative analysis*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, (Eurofound), διαθέσιμο στη διεύθυνση www.eurofound.europa.eu
- CARTRON, D.GOLLAC, M., (2002), *Fast work et maltravail*, Colloque Organisation, Intensité du travail, qualité du travail, Paris, 21 et 22 Novembre 2002, unpublished
- Thomas Coutrot (2002), *Critique de l'organisation du travail*, La Decouverte, Paris.
- COUTROT, T., et PUECH (2004, coord.) *Conditions de Travail: les enseignements de 20 ans d'enquêtes*, Toulouse, Octares.
- JARDILLIER, Pierre, (1979) *Les conditions de travail*, PUF, Que sais-je?, 1772.
- GOLLAC, M. /VOLKOFF, S.(2010), "Mesurer le travail :Une contribution a l' histoire des enquêtes françaises dans ce domaine", CEE, document de travail, No 127, Juillet 2010. διαθέσιμο στη διεύθυνση www.cee-recherche.fr
- Greenan, N., Kalugina, E, Walkowiak, E.,(2011), *La Dégradation de la qualité de vie au travail en Europe entre 1995-2005, Connaissance de l'emploi*, 84,2011,CEE www.cee-recherche.fr
- KARASEK, R., & Theorell, T., (1990), *Healthy Work: Stress, Productivity and the Reconstruction of the Working Life*, Basic Books
- KARASEK, R., (1979), "Job demands, job decision latitude and mental strain: implications for job redesign". *Administrative Science Quarterly*, 24, 285-306
- Kristensen, T. S. (1999) "Challenges for research and prevention in relation to work and cardiovascular diseases", *Scandinavian Journal of Work Environment & Health*, 25(6), p.550-557
- PAOLI, P.,(1997), *Second European survey on working conditions*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Luxembourg, διαθέσιμο στη διεύθυνση www.eurofound.europa.eu
- VALEYRE et al.(col.,2009) *Working conditions in the European Union: Work organisation*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2009, Luxembourg διαθέσιμο στη διεύθυνση www.eurofound.europa.eu
- VALEYRE, A.,(2002), "Formes d'intensification du travail industriel et leurs déterminants", Colloque *Organisation, Intensité du travail, qualité du travail*, Paris, 21 et 22 Novembre 2002, unpublished
- Πετράκη Γεωργία, (2007) *Νέες Μορφές Οργάνωσης της Εργασίας*, Gutenberg, Αθήνα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας 1: Μεταβλητές ποιότητας της εργασίας κατά ομάδες χωρών το 2005 (%)

Εργαζόμενοι	Σκανδιναβικές χώρες	Χώρες Ηπειρωτικής Ευρώπης	Αγγλοσαξονικές χώρες	Χώρες Νότιας Ευρώπης	Χώρες Ανατ. Ευρώπης (NKM)	Χώρες Μεσογ. (NKM)
Δηλώνουν ευχαριστημένοι ή πολύ ευχαριστημένοι με τις συνθήκες εργασίας στη κύρια αμειβόμενη εργασία τους	87.1	86.2	91.5	76.2	71.3	82.3
Δηλώνουν ότι η υγεία η ασφάλεια τους είναι σε κίνδυνο κατά την εργασία	34.6	20.2	19.2	33.1	41.3	34.4
Δηλώνουν να έχουν απουσιάσει από την εργασία για λόγους υγείας τον τελευταίο χρόνο(12 μήνες)	33.6	25.4	22.5	19.0	19.8	24.6
Δηλώνουν ότι η απουσία για λόγους υγείας υπερέβη σε διάρκεια το μήνα	8.1	6.8	5.7	7.6	7.1	8.0
Δηλώνουν ότι εκτίθενται περισσότερο από το μισό χρόνο εργασίας σε επικίνδυνες συνθήκες	7.2	8.7	6.1	12.6	13.0	18.6
Δηλώνουν ότι εκτίθενται περισσότερο από το μισό χρόνο εργασίας σε χημικές ή τοξικές ουσίες	5.0	5.5	3.5	6.0	7.9	7.0
Δηλώνουν ότι εκτίθενται περισσότερο από το μισό χρόνο εργασίας σε φτωχές εργονομικές συνθήκες	19.9	20.5	17.2	26.4	27.3	29.5
Δηλώνουν ότι η εργασία τους χαρακτηρίζεται από έντονο ρυθμό(high pace)	30.4	24.4	25.3	25.9	21.2	21.8
Δηλώνουν ότι ο βηματισμός της εργασίας τους εξαρτάται από παράγοντες εκτός των ιδίων	38.1	41.6	44.9	39.5	39.0	45.8
Δηλώνουν ότι δεν μπορούν να επιλέξουν ή να αλλάξουν την οργάνωση της καθημερινής τους εργασίας	20.2	32.9	33.3	34.2	35.2	33.4
Δηλώνουν ότι η εργασία τους είναι δεν προσφέρει ευκαιρίες μάθησης	27.1	33.2	31.1	34.2	34.0	37.4
Ότι δεν συμμετείχαν σε κατάρτιση το προηγούμενο έτος	14.2	15.5	12.2	20.3	20.5	20.0
Εργάζονται με μη τυπικές συμβάσεις εργασίας	12.5	11.0	16.4	19.3	17.2	11.8
Δηλώνουν ότι υφίστανται διακρίσεις	1.8	1.4	1.9	0.9	1.3	1.6
Ότι ο άμεσος προϊστάμενος είναι γυναίκα	31.7	27.3	33.3	27.5	30.1	39.0
Δηλώνουν ότι συμμετείχαν σε διαβούλευση για προβλήματα της εργασίας με τον εργοδότη ή με εκπρόσωπο των εργαζομένων	59	33.6	43.3	35.6	46.5	48
Δηλώνουν επαρκώς ενημερωμένοι για θέματα υγιεινής και ασφάλειας	45.2	34.8	59.6	27.6	40.2	42.6
Δηλώνουν ότι εργάζονται περισσότερο από μια βδομάδα του μήνα Κυριακή ή Σάββατο ή νύχτα	21.4	20.3	25.5	23.9	28.9	25

Πηγή: Convergence and divergence of working condition in Europe (1990-2005), Πίνακας 20. www.eurofound.europa.eu

Πίνακας 2: Μεταβλητές ποιότητας της εργασίας το 2005 στις χώρες της Νότιας Ευρώπης

Εργαζόμενοι	Ελλάδα	Ισπανία	Ιταλία	Πορτογαλία
Δηλώνουν ευχαριστημένοι ή πολύ ευχαριστημένοι με τις συνθήκες εργασίας στη κύρια αμειβόμενη εργασία τους	56.1	80.6	76.4	84.8
Δηλώνουν ότι η υγεία ή η ασφάλεια τους είναι σε κίνδυνο κατά την εργασία	54.2	31.3	25.1	26.7
Δηλώνουν να έχουν απουσιάσει από την εργασία για λόγους υγείας τον τελευταίο χρόνο(12 μήνες)	16.1	12.5	25.9	11.6
Δηλώνουν ότι η απουσία για λόγους υγείας υπερέβη σε διάρκεια το μήνα	6.2	11.1	3.4	22.1
Δηλώνουν ότι εκτίθενται περισσότερο από το μισό χρόνο εργασίας σε επικίνδυνες συνθήκες	26.7	12.8	7.0	9.3
Δηλώνουν ότι εκτίθενται περισσότερο από το μισό χρόνο εργασίας σε χημικές ή τοξικές ουσίες	11.4	4.8	3.5	6.8
Δηλώνουν ότι εκτίθενται περισσότερο από το μισό χρόνο εργασίας σε φτωχές εργονομικές συνθήκες	40.9	25.0	22.1	30.2
Δηλώνουν ότι η εργασία τους χαρακτηρίζεται από έντονο ρυθμό (high pace)	27.3	20.8	18.8	18.1
Δηλώνουν ότι ο βηματισμός της εργασίας τους εξαρτάται από παράγοντες εκτός των ίδιων	43.8	37.2	36.9	43.8
Δηλώνουν ότι δεν μπορούν να επιλέξουν ή να αλλάξουν την οργάνωση της καθημερινής τους εργασίας	34.8	36.1	31.0	35.3
Δηλώνουν ότι η εργασία τους είναι δεν προσφέρει ευκαιρίες μάθησης	39.4	40.0	33.3	32.3
Ότι δεν συμμετείχαν σε κατάρτιση το προηγούμενο έτος	87.5	82.0	82.7	86.0
Εργάζονταν με μη τυπικές συμβάσεις εργασίας	14.3	23.7	16.5	18.1
Δηλώνουν ότι υφίστανται διακρίσεις	1.3	0.8	0.5	0.9
Ότι ο άμεσος προϊστάμενος είναι γυναίκα	29.4	21.2	20.6	25.6
Δηλώνουν ότι συμμετείχαν σε διαβούλευση για προβλήματα της εργασίας με τον εργοδότη ή με εκπρόσωπο των εργαζομένων	48.8	32.0	36.0	23.5
Δηλώνουν επαρκώς ενημερωμένοι για θέματα υγιεινής και ασφάλειας	38.4	22.7	26.4	34.3
Δηλώνουν ότι εργάζονται περισσότερο από μια εβδομάδα του μήνα Κυριακή ή Σάββατο ή νύχτα	28.9	23.3	25.3	20.8

Πηγή: Convergence and divergence of working condition in Europe (1990-2005),

Πίνακας 19e www.eurofound.europa.eu

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΘΕΣΙΜΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ ΤΩΝ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΤΑΜΕΙΩΝ ΜΕ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΝΕΥΡΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΤΥΩΝ

Μέμος Κωνσταντίνος

Υποψήφιος Διδάκτωρ, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Ρομπόλης Σάββας

Ομότιμος Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Περίληψη

Η κεντρική επίδιωξη της έρευνας επικεντρώνεται στη διερεύνηση και διατύπωση μιας εναλλακτικής μεθόδου αποτελεσματικής αξιοποίησης των διαθέσιμων κεφαλαίων της Κοινωνικής Ασφάλισης στη χώρα μας η οποία βασίζεται στη χρήση μοντέλου Νευρωνικών Δικτύων. Στο πλαίσιο αυτό η έρευνα εστιάζεται στη διαχείριση των διαθέσιμων κεφαλαίων του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης, στα Τεχνικά Νευρωνικά Δίκτυα και στο επενδυτικό μοντέλο Τεχνικών Νευρωνικών Δικτύων.

Λέξεις κλειδιά: Κοινωνική ασφάλιση, μοντέλο νευρωνικών δικτύων, επενδυτικό μοντέλο, κοινωνική πολιτική, Χρηματοοικονομική Μηχανική

Abstract

The main thrust of the research focused on exploring and making effective use of an alternative method of available funds of the Social Security in our country which is based on using Neural Network model. In this research focuses on the management of available funds of the Social Security System, the Technical Neural Networks and the investing model Technical Neural Networks.

Keywords: Social Security, Neural Network model, investing model, Social policy, financial Engineering

1. Εισαγωγή

Η οικονομική κρίση και η ύφεση στην Ελλάδα επιδείνωσαν, μεταξύ των άλλων, και την κρίση του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης (ΣΚΑ) με αποτέλεσμα η οικονομική πολιτική να αναζητά νέους πόρους χρηματοδότησης του συστήματος από τη μείωση των παροχών, την αύξηση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης, την αλλαγή του τρόπου υπολογισμού των κύριων συντάξεων, των επικουρικών και του εφάπαξ.

Από την άλλη πλευρά η ασκούμενη οικονομική και κοινωνική πολιτική δεν εξέτασε τις δυνατότητες χρηματοδότησης του ΣΚΑ από νέους πόρους εκτός του κρατικού προϋπολογισμού και της αύξησης των εισφορών, όπως για παράδειγμα από την αξιοποίηση των αποθεματικών κινήτων αξιών των ταμείων. Αξίζει να σημειωθεί ιστορικά ότι τα επιτόκια καταθέσεων κυμαίνονταν στη χώρα μας από 10%-15% και με υποχρεωτικούς νόμους τα αποθεματικά των Ταμείων είχαν διατεθεί στην Τράπεζα της Ελλάδος (ΤτΕ) με μηδενική απόδοση.

Επίσης στην πρόσφατη περίοδο το κούρεμα (haircut) των αποθεματικών που είχαν επενδυθεί σε ομόλογα (PSI) προξένωσε μεγάλες απώλειες (12,5 δις ευρώ) στην περιουσία των Ταμείων με αποτέλεσμα πολλά Ταμεία σήμερα να προσφεύγουν σε δανεισμό για να χρηματοδοτήσουν τις συντάξεις, δεδομένης της σοβαρής συρρίκνωσης των αποθεματικών τους (4,5 δις ευρώ το 2013).

Η αξιοποίηση των αποθεματικών κεφαλαίων των ασφαλιστικών Ταμείων τα προηγούμενα χρόνια, σε επίπεδο πολιτικών και σε επίπεδο διαχείρισης, στέρνεσε από το Σύστημα σημαντικά έσοδα. Ο σκοπός της μελέτης είναι κατά πόσο η χρήση Τεχνητών Νευρωνικών Δικτύων μπορεί να συμβάλει στην αποτελεσματική διαχείριση των διαθεσίμων του ΣΚΑ σε αντιδιαστολή με το σημερινό καθεστώς αξιοποίησης των διαθεσίμων κεφαλαίων. Η χρήση των Τεχνικών Νευρωνικών Δικτύων στη διαχείριση των διαθεσίμων του ΣΚΑ είναι μια διαφορετική επιστημονική και μεθοδολογική προσέγγιση σε σχέση με τις συμβατικές πρακτικές διαχείρισης με θετικότερα αποτελέσματα. Η ανάπτυξη των νευρωνικών δικτύων βασίστηκε στην προσπάθεια των ερευνητών να αντιγράψουν τον τρόπο οργάνωσης του εγκεφάλου όταν σκέπτονταν, τον τρόπο της ρύθμισης και τους αλγόριθμους που έπρεπε να τους διέπουν.

Στο πλαίσιο αυτό η έρευνα εστιάζεται στη διαχείριση των διαθεσίμων κεφαλαίων του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης, στα Τεχνικά Νευρωνικά Δίκτυα και στο επενδυτικό μοντέλο Τεχνικών Νευρωνικών Δικτύων.

2. Διαχείριση των διαθεσίμων κεφαλαίων του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης.

Η διαχείριση των κεφαλαίων των συνταξιοδοτικών ταμείων περιλαμβάνει τις επενδύσεις των περιουσιακών στοιχείων και τον έλεγχο των μελλοντικών ροών των εισφορών. Ένα μεγάλο ποσοστό μετοχών στο χαρτοφυλάκιο έχει το πλεονέκτημα του χαμηλότερου επιπέδου εισφοράς, αλλά με υψηλότερη χρονική διακύμανση των ροών εισφορών. Επομένως είναι αναγκαία μία βέλτιστη κατανομή μεταξύ επενδύσεων χαμηλού και υψηλού ρίσκου, πολιτικής εισφορών και μοντέλων διαχείρισης.

2.1 Θεσμικό πλαίσιο Διαχείρισης των διαθεσίμων κεφαλαίων του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης

Το θεσμικό πλαίσιο της Ελληνικής νομοθεσίας σχετικά με την διαχείριση της περιουσίας των ταμείων κοινωνικής ασφάλισης περιλαμβάνει τα παρακάτω:

- Νόμος υπ' αριθ. 3586/2007, «Θεσμικό πλαίσιο επενδύσεων και αξιοποίησης της περιουσίας των Φορέων Κοινωνικής ασφάλισης.
- Υπουργική Απόφαση, Αρ.Πρ.: Β/7/26028/4468, με θέμα «Κανόνες Επενδυτικής Συμπεριφοράς και Δεοντολογίας των Φορέων Κοινωνικής Ασφάλισης» η οποία έλαβε υπόψη:

Την παράγραφο 2 του άρθρου 17 του ν. 3586/2007 (ΦΕΚ 151 Α') «Θεσμικό πλαίσιο επενδύσεων και αξιοποίησης της περιουσίας των Φορέων Κοινωνικής Ασφάλισης».

Τις διατάξεις του π.δ. 372/1995 (ΦΕΚ 201 Α') «Μεταφορά της Γ.Γ.Κ.Α. από το Υπουργείο Υγείας - Πρόνοιας & Κοινωνικών Ασφαλίσεων, στο Υπουργείο Εργασίας».

Την από 01/10/2008 γνώμη της Επιτροπής Επενδυτικής Πολιτικής του άρθρου 20 του ν. 3586/2007, που συγκροτήθηκε με την αριθμ. Φ. 80000/οικ.26707/2607/12-10-2007 απόφαση του Υπουργού Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας.

Το γεγονός ότι από τις διατάξεις της παρούσας δεν προκαλείται δαπάνη σε βάρος του Κρατικού Προϋπολογισμού, ούτε και στους Προϋπολογισμούς των Φ.Κ.Α.

- Νόμος υπ. αριθ. 3863/2010 (ΦΕΚ 115 Α') «Νέο Ασφαλιστικό Σύστημα και συναφείς διατάξεις, ρυθμίσεις στις εργασιακές σχέσεις». Κεφάλαιο όγδοο «Θεσμικό πλαίσιο επενδύσεων και αξιοποίησης της περιουσίας των φορέων κοινωνικής ασφάλισης».

2.2 Εταιρίες Διαχείρισης των διαθεσίμων κεφαλαίων των Φορέων Κοινωνικής Ασφάλισης

Η **ΕΔΕΚΤ** ΑΕΠΕΥ ιδρύθηκε με βάση το Ν 2768/1999 ως Εταιρία Παροχής Επενδυτικών Υπηρεσιών (Ε.Π.Ε.Υ.) και εποπτεύεται από την Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς. Διαχειρίζεται τα αποθεματικά ασφαλιστικών ταμείων στην Ελλάδα, προσφέροντας ένα ευρύ φάσμα επενδυτικών υπηρεσιών που περιλαμβάνει :

- Διαχείριση περιουσίας - υποχρεώσεων (asset liability management)
- Προσδιορισμός μακροχρόνιας επενδυτικής στρατηγικής.
- Υπηρεσίες τακτικής κατανομής επενδύσεων.
- Διαχείριση χαρτοφυλακίου.
- Συμβουλές για την καταλληλότερη δομή του χαρτοφυλακίου.
- Επιλογή και αξιολόγηση διαχειριστών.
- Μέτρηση και κατανομή αποδόσεων.
- Εκθέσεις και αναφορές προσαρμοσμένες στις απαιτήσεις του εκάστοτε πελάτη.

Η **ΑΕΔΑΚ** Ασφαλιστικών Οργανισμών έχει ως σκοπό τη διαχείριση Αμοιβαίων Κεφαλαίων των Φορέων Κοινωνικής Ασφάλισης κατά τις διατάξεις περί σύστασης και λειτουργίας Ανώνυμων Εταιριών Διαχείρισης Αμοιβαίων Κεφαλαίων (Ν.1902/90, Ν.2076/92, Ν.2679/99, Υπ. Απόφαση Νο 78548/Β/105/92, Ν.3283/2004, Ν.3586/2007).

Διαχειρίζεται έως τώρα δύο Α.Κ., ένα Ευρωπαϊκών Ομολόγων και ένα Μικτό Εσωτερικού τα οποία συνεστήθησαν το 2002 και 2003

Η εταιρεία έχει τις εξής λειτουργίες (Ν. 3586/2007, αρ. 13 παρ.3):

- Συγκρότηση και Διαχείριση Α.Κ
- Διοίκηση Α.Κ με τις σχετικές υποστηρικτικές υπηρεσίες (οικονομικές, νομικές, λογιστήριο, εξυπηρέτησης ΦΚΑ)

Η Τράπεζα της Ελλάδος είναι ο διαχειριστής των ομολόγων των Φορέων Κοινωνικής Ασφάλισης στην Ελλάδα.

Ιστορικά τα ταμεία κοινωνικής ασφάλισης έχουν αδύναμη διαχείριση. Συνήθως αναγκάζονται να επενδύουν σε κυβερνητικά ομόλογα και καταθέσεις με χαμηλό ονομαστικό επιτόκιο, ενώ οι επενδύσεις σε ξένα περιουσιακά στοιχεία απαγορεύονταν.

Επίσης, σε χώρες όπου υπέφεραν από υψηλό πληθωρισμό, η πραγματική απόδοση επενδύσεων ήταν αρνητική, ενώ και στις περιπτώσεις όπου η ονομαστική απόδοση ξεπερνούσε τον πληθωρισμό, δεν ξεπερνούσε την απόδοση της αγοράς μετοχών ή την απόδοση επενδύσεων που επιτύχαναν τα ιδιωτικά ταμεία ασφάλισης.

Το σημερινό καθεστώς αξιοποίησης των διαθέσιμων των ταμείων είναι, εκ του αποτελέσματος, προβληματικό. Σε περιόδους οικονομικής κρίσης όχι μόνο δεν έχει διαφυλάξει την περιουσία των εργαζομένων αλλά είναι απλός παρατηρητής των οικονομικών εξελίξεων.

Η αποτίμηση των διαθέσιμων, εμφανίζει μεγάλες απώλειες στα χαρτοφυλάκια των κινητών αξιών των ταμείων, που αν και λογιστική δεν διαφέρει πολύ από την πραγματική διότι δεν γνωρίζουμε πότε τα ταμεία θα επανακτήσουν τα 'χαμένα' και σε ποιο ποσοστό. Παράλληλα θα μπορούσαν εκτός από τη διασφάλιση του χαρτοφυλακίου να αποκομίσουν κέρδη από επενδύσεις καταθέσεων.

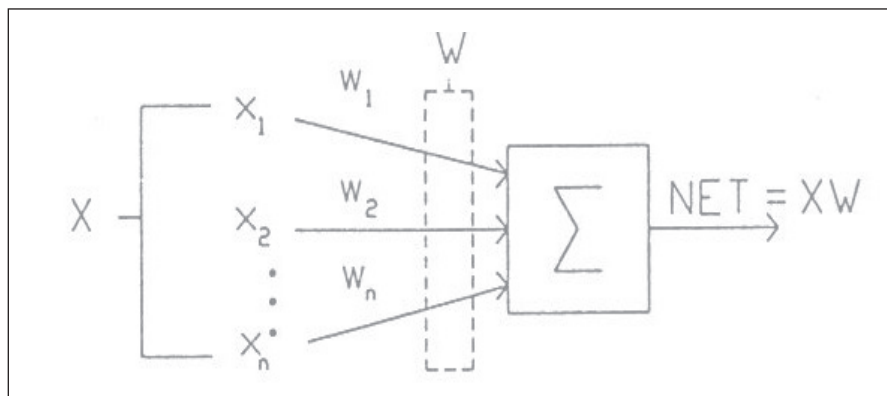
3. Τεχνικά Νευρωνικά Δίκτυα

Το Τεχνητό νευρώνιο μιμείται τα χαρακτηριστικά των βιολογικών νευρώνων. Οι νευρώνες είναι τα δομικά στοιχεία του δικτύου. Κάθε τέτοιος κόμβος δέχεται ένα σύνολο αριθμητικών εισόδων από διαφορετικές πηγές. Επιτελεί έναν υπολογισμό με βάση αυτές τις εισόδους και παράγει μία έξοδο. Η εν λόγω έξοδος είτε κατευθύνεται στο περιβάλλον, είτε τροφοδοτείται ως είσοδος σε άλλους νευρώνες του δικτύου.

Κάθε είσοδος (input) πολλαπλασιάζεται από το αντίστοιχο βάρος (weight), και μετά όλες οι εισοδοί (inputs) πολλαπλασιάζονται με το βάρος αθροίζονται για να καθορίσουν το βαθμό ενεργοποίησης του νευρωνίου. Όλη αυτή η διαδικασία φαίνεται στο παρακάτω Σχήμα 1. Ένα σύνολο από inputs, που τα ονομάζουμε X_1, X_2, \dots, X_n , εφαρμόζεται στο τεχνητό νευρώνιο.

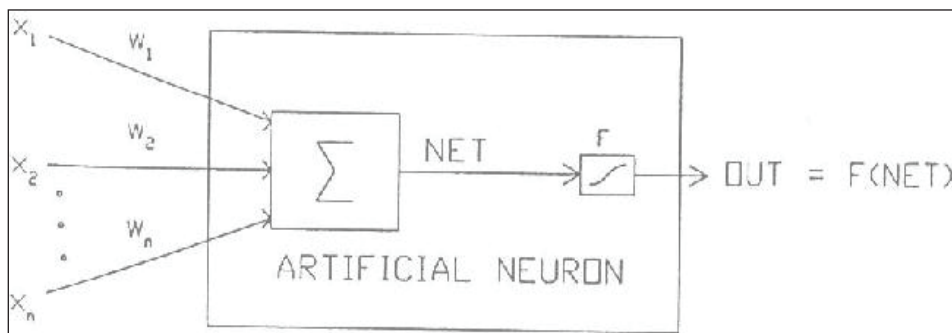
Τα inputs αυτά, μπορούμε να τα αντιστοιχίσουμε στις συντεταγμένες ενός διανύσματος X και παρομοιάζονται ως τα σήματα που περνούν διαμέσου των συνάψεων των βιολογικών νευρώνων. Κάθε σήμα πολλαπλασιάζεται από το συσχετιζόμενο βάρος (weight) W_1, W_2, \dots, W_n πριν εφαρμοστεί στο αθροιστικό τμήμα, που συμβολίζεται με το ελληνικό γράμμα Σ . Το κάθε βάρος αντιστοιχεί στην «δύναμη» (strength) μιας συναπτικής σύνδεσης των βιολογικών νευρώνων. Το σύνολο των βαρών το αντιστοιχούμε στις συντεταγμένες ενός διανύσματος W . Το αθροιστικό τμήμα, που στην περίπτωση του βιολογικού νευρώνα είναι το σήμα του κυττάρου, προσθέτει όλα τα inputs που έχουν πολλαπλασιαστεί με τα βάρη αλγεβρικά και παράγει μια τιμή εξόδου που καλούμε NET. Αυτή η διαδικασία με την μορφή ενός μαθηματικού τύπου μπορεί να γραφεί ως εξής: $NET = X * Y$, $NET = X_1 * W_1 + X_2 * W_2 + \dots + X_n * W_n$.

Σήμα εξόδου αθροιστικού Τμήματος Νευρωνικού δικτύου

Το σήμα NET είναι είσοδος σε μια συνάρτηση ενεργοποίησης F ώστε να παράγει το σήμα εξόδου του νευρωνίου, που ονομάζεται OUT.

Σήμα εξόδου Νευρωνικού δικτύου

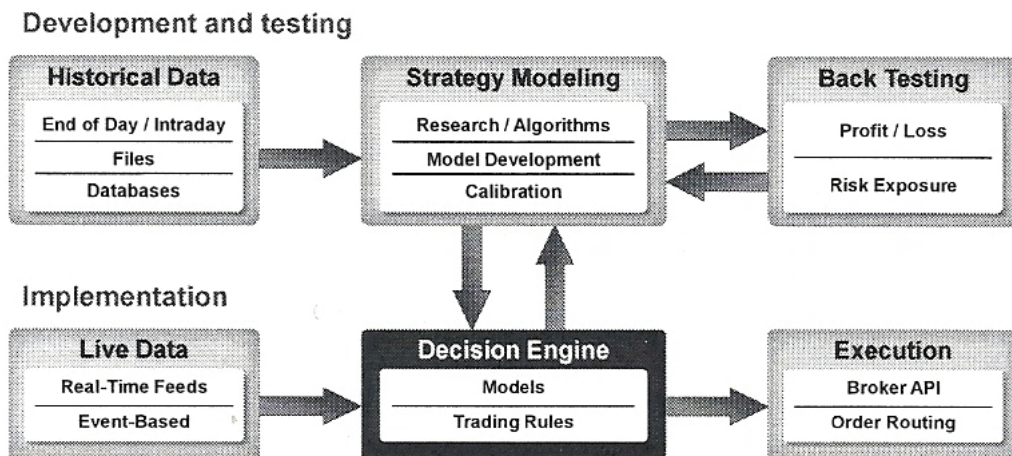
Ένα Τεχνικό Νευρωνικό δίκτυο μπορεί να παράγει μελλοντικές τιμές μιας χρονοσειράς με πολλές μεταβλητές βασισμένο σε παλιότερες παρατηρήσεις. Για να επιτύχουμε θετικά αποτελέσματα θα πρέπει να ανάλογα με την περίπτωση να επιλέξουμε τη δομή του δικτύου, να το εκπαιδεύσουμε κατάλληλα και στη συνέχεια να επιλέξουμε τους επενδυτικούς κανόνες που θα αποτελούν το επενδυτικό μοντέλο.

4. Επενδυτικό μοντέλο Τεχνικών Νευρωνικών Δικτύων

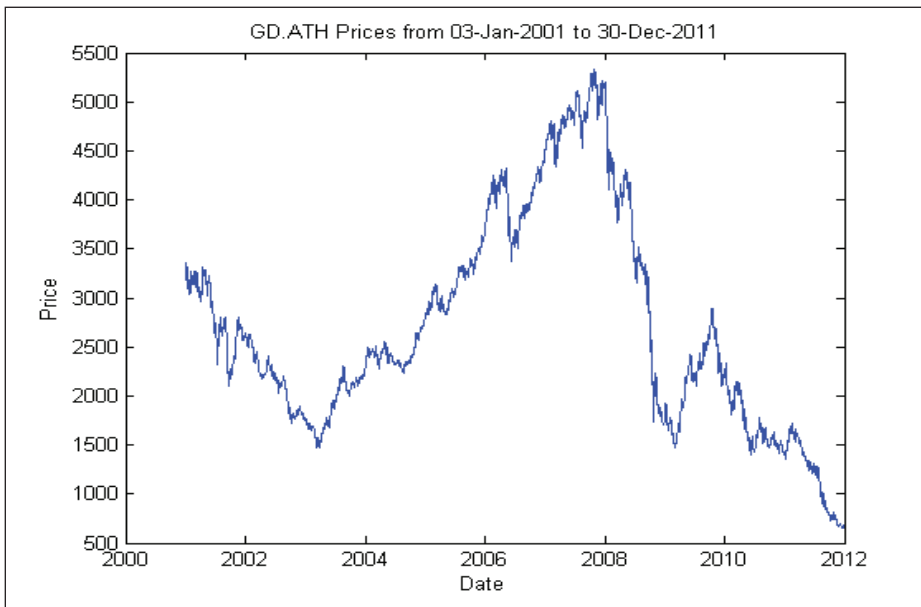
Στη συγκεκριμένη περίπτωση, έχει κατασκευαστεί ένα επενδυτικό μοντέλο (trading system) το οποίο αποτελείται από συναρτήσεις που ονομάζονται επενδυτικοί κανόνες (trading rules). Η δημιουργία του νευρωνικού δικτύου, ο προγραμματισμός των επενδυτικών κανόνων καθώς και η δημιουργία του επενδυτικού μοντέλου πραγματοποιήθηκαν με τη χρήση του λογισμικού Matlab ver. 13 της MathWorks.

Το επενδυτικό μοντέλο Νευρωνικών Δικτύων κατασκευάστηκε με γνώμονα την ελαχιστοποίηση του κινδύνου επένδυσης και παράλληλα τη μεγιστοποίηση της απόδοσης του υπό διαχείριση κεφαλαίου. Πεδία εφαρμογής του μοντέλου είναι χρηματιστηριακοί δείκτες, μετοχές, παράγωγα, ομόλογα, συναλλαγματικές ισοτιμίες, εμπορεύματα, διαπραγματεύσιμα αμοιβαία κεφάλαια κ.ά.

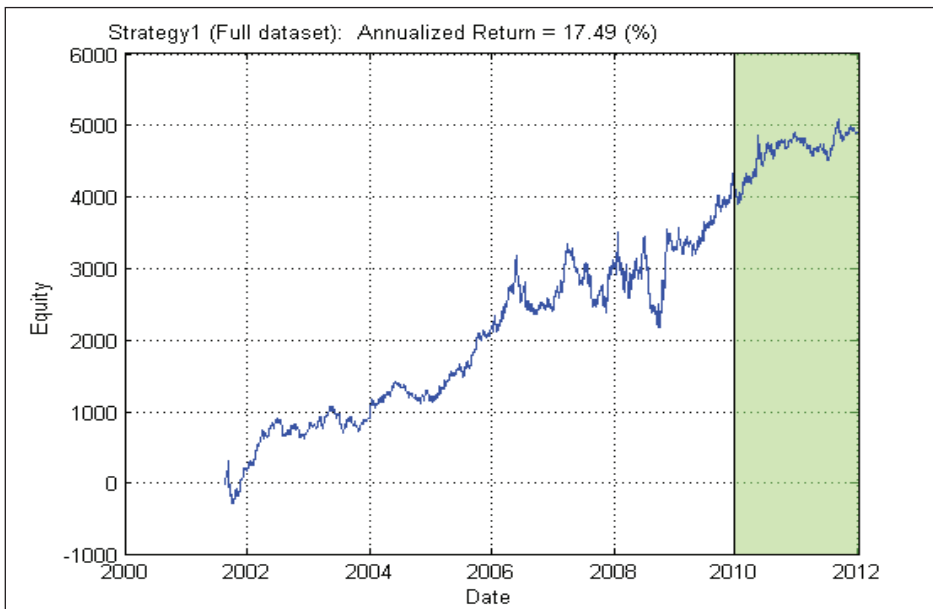
Δομή μοντέλου Νευρωνικών Δικτύων

Εφαρμόστηκε το επενδυτικό μοντέλο Τεχνικών Νευρωνικών Δικτύων με δεδομένα του Γενικού Δείκτη (ΓΔ) του Χρηματιστηρίου Αθηνών (ΧΑΑ) της περιόδου 2001-2011.

Αποτελέσματα

5. Συμπεράσματα

Όπως παρατηρούμε από το γράφημα των αποτελεσμάτων του επενδυτικού μοντέλου των νευρωνικών δικτύων, η ετησιοποιημένη απόδοση της επένδυσης είναι 17,49% σε επίπεδο Γενικού δείκτη τιμών. Για την περίοδο 2001-2011 η απόδοση ανέρχεται στο 175%. Το πιο σημαντικό στοιχείο είναι ότι οι αποδόσεις βρίσκονται συνεχώς αυξανόμενες ακόμη και όταν ο ΓΔ τιμών υποχωρεί. Εάν εφαρμόσουμε το μοντέλο σε μετοχές υψηλής κεφαλαιοποίησης πχ τραπεζών, τότε οι αποδόσεις εκτοξεύονται στο διπλάσιο και πάνω.

Η απόδοση του ειδικού κεφαλαίου που διαχειρίστηκε η ΕΔΕΚΤ το διάστημα 2001-2011

ΕΤΟΣ	ΑΠΟΔΟΣΗ
2001	4,3%
2002	-8,8%
2003	10%
2004	9,9%
2005	16,2%
2006	8,6%
2007	3,8%
2008	-26,5%
2009	16%
2010	-2,1%
2011	-13,8%
Σύνολο 10ετίας	17,6%

Συγκρίνοντας την απόδοση του ειδικού κεφαλαίου που διαχειρίστηκε η ΕΔΕΚΤ το διάστημα 2001-2011 με τα αποτελέσματα του επενδυτικού μοντέλου Νευρωνικών δικτύων, διαπιστώνουμε ότι οι αποδόσεις της επένδυσης είναι 10 φορές μεγαλύτερη σε επίπεδα ΓΔ τιμών ενώ εάν χρησιμοποιούσαμε δεδομένα μετοχών θα ήταν πολύ μεγαλύτερη.

Η Χρηματοοικονομική Μηχανική (financial Engineering) είναι η βάση της ανάπτυξης και καινοτομίας στο σύγχρονο χρηματοπιστωτικό σύστημα και στη συγκεκριμένη περίπτωση υπερτερεί των συμβατικών μεθόδων διαχείρισης.

Η χρηματοδότηση του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης από μια επιτυχημένη διαχείριση των διαθεσίμων του προστατεύει το σύστημα σε περιόδους κρίσης, που λόγω της αυξημένης ανεργίας το σύστημα στερείται ασφαλιστικές εισφορές, και σε περιόδους ανάπτυξης δίνει τη δυνατότητα είτε μείωσης των ασφαλιστικών εισφορών των εργαζομένων, είτε βελτίωση του επιπέδου των παροχών, είτε αύξηση του αποθεματικού κεφαλαίου του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης.

Βιβλιογραφία

- Jingtao Yao, Chenw Lim Tan and Hean-Lee Poh (1998). “ Neural networks for technical analysis: A study on KLCI”, Theoretical and applied finance, vol2
- Guoqiang Zhang, B. Eddy Patuwo, Michael Y.Hu (1997). “ Forecasting with artificial neural networks: The state of the art”, USA
- B. Freisleben, *Stock market prediction with backpropagation networks*, Industrial and Engineering Applications of Artificial Intelligence and Expert System. 5th International Conference, Paderborn, Germany (June 1992) 451-460.
- S. Margarita, Genetic neural networks for financial markets: some results, *ECAI'92, Vienna, Austria (1992) 211-21*.
- T. Plummer, *Forecasting Financial Markets: A Technical Analysis and the Dynamic of Price*, New York (1991)
- H.-L. Poh, J. T. Yao and T. Jasic, *Neural networks for the analysis and forecasting of advertising and promotion impact*, Int. J. Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management 7 (1998).
- A. N. Refenes, A. Zapranis and G. Francis, Stock performance modeling using neural networks: a comparative study with regression models, *Neural Network 5 (1994) 961-970*.
- T. Tanigawa and K. Kamijo, *Stock price pattern matching system: dynamic programming neural network approach*, IJCNN'92, Vol. 2, Baltimore, Maryland (June 1992).
- S. Taylor, *Modeling Financial Time Series*, John Wiley & Sons (1986).
- R. R. Trippi and E. Turban (eds), *Neural Networks in Finance and Investing: Using Artificial Intelligence to Improve Real-world Performance*, Irwin Professional Pub. (1996).
- H. White, *Artificial Neural Networks: Approximation and Learning Theory*, Blackwell (1992).
- J. T. Yao and H.-L. Poh, *Equity forecasting: a case study on the KLSE index*, Neural Networks in Financial Engineering, Proc. 3rd Int. Conf. on Neural Networks in the Capital Markets, Oct 1995, London, eds. A.-P N. Refenes, Y. Abu-Mostafa, J. Moody and A. Weigend, World Scientific (1996) 341-353.
- Σ. Ρομπόλης , Οικονομική κρίση και κοινωνικό κράτος, επίκεντρο, Θεσ/νίκη 2012.
- Σ. Ρομπόλης, Β. Μπέτσος, Αναλογιστική μελέτη 2013-2050, Αθήνα 2013.
- Ρομπόλης Σ (1991) «Κοινωνική Ασφάλιση: Η διαρκής κρίση και οι προοπτικές», εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.
- Π. Πέτρουλας, Σ. Ρομπόλης, Ε. Ξυδέας, Μ. Χλέτσος: Η Κοινωνική Ασφάλιση στην Ελλάδα: Η περίπτωση του ΙΚΑ, ΙΝΕ ΓΣΕΕ, Αθήνα, 1993

Η ΦΤΩΧΕΙΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΑΘΗΝΑΙΩΝ: ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ¹

Μαρία Πετράκη

Υποψήφια Διδάκτωρ, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Γιάννης Υφαντόπουλος

Καθηγητής, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Περίληψη

Το άρθρο αυτό εξετάζει τους κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες που επηρεάζουν τον κίνδυνο φτώχειας στο Δήμο Αθηναίων. Χρησιμοποιούνται στοιχεία από δειγματοληπτική έρευνα που διενεργήθηκε το β' εξάμηνο του 2012 σε τυχαίο δείγμα 800 νοικοκυριών.

Τα ερευνητικά ερωτήματα είναι τα εξής: Ποιά είναι η έκταση και το βάθος της φτώχειας στο Δήμο Αθηναίων; Ποιές είναι οι ομάδες υψηλού κινδύνου; Ποιοί είναι αυτοί που πλήττονται περισσότερο από την κρίση; Υπάρχουν διαφορές στη φτώχεια μεταξύ Συνόλου Ελλάδος και Δήμου Αθηναίων;

Η ανάλυση των στοιχείων βασίζεται σε απλές και σύνθετες κατανομές καθώς και σε σχετικούς ποσοτικούς δείκτες και ποιοτικές αναλύσεις. Ιδιαίτερα, αναδεικνύεται ότι ο κίνδυνος φτώχειας στην Αθήνα κυμαίνεται σε υψηλά επίπεδα, τα οποία όμως είναι χαμηλότερα από ότι ισχύει για το σύνολο της χώρας (έτος 2013: 23,1%).

Καθώς οι κοινωνικές δαπάνες περιορίζονται λόγω της κρίσης, διαπιστώνεται ότι οι στοχευμένες πολιτικές σε τοπικό επίπεδο είναι απαραίτητες για την ανακούφιση των ομάδων κάτω από το όριο φτώχειας και όσων πλήττονται από την οικονομική ύφεση.

Λέξεις κλειδιά: οικονομική ύφεση, φτώχεια, ομάδες υψηλού κινδύνου, τοπική κοινωνία, κοινωνική πολιτική.

1. Η παρούσα έρευνα έχει συγχρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο - ΕΚΤ) και από εθνικούς πόρους μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) – Ερευνητικό Χρηματοδοτούμενο Έργο: Ηράκλειτος II. Επένδυση στη κοινωνία της γνώσης μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου.

Abstract:

This article examines the social and economic factors affecting the risk of poverty in the Municipality of Athens. We used data from the sample survey conducted at the second half of 2012 to a random sample of 800 households.

The research questions are as follows: What is the extent and depth of poverty in Athens municipality? Which are the risk groups? Who are the most affected by the crisis? Are there any differences between poverty rate in Athens municipality and the total population in Greece?

The data analysis is based on simple and complex distributions as well as relative quantitative indicators and qualitative analyses. In particular, it reveals that the risk of poverty in Athens is high, but lower than that of the whole country (2013: 23.1%).

As social expenditure are limited because of the crisis, the survey demonstrates that targeted policies at the local level are necessary to relief groups below the poverty line and those affected by the economic downturn.

Key words: *economic recession, poverty, high risk groups, local community, social policy.*

1. Εισαγωγή

Στόχος της παρούσας εργασίας, είναι (α) να προσεγγίσει μεθοδολογικά τη φτώχεια σε τοπικό επίπεδο, (β) να περιγράψει εν συντομία την κατάσταση που επικρατεί στο Δήμο Αθηναίων συγκριτικά με το σύνολο της χώρας² και (γ) να αναφερθεί στις ομάδες υψηλού κινδύνου. Τα ειδικότερα ερωτήματα της έρευνας είναι τα ακόλουθα: Ποια είναι η έκταση και το βάθος της φτώχειας στο δήμο Αθηναίων; Ποιές είναι οι ομάδες υψηλού κινδύνου; Ποιοί είναι εκείνοι που πλήττονται περισσότερο από την κρίση; Υπάρχουν διαφορές μεταξύ των επιπέδων και της σύνθεσης της φτώχειας μεταξύ του Δήμου Αθηναίων και του συνόλου της χώρας ή της Περιφέρειας Ατικής;

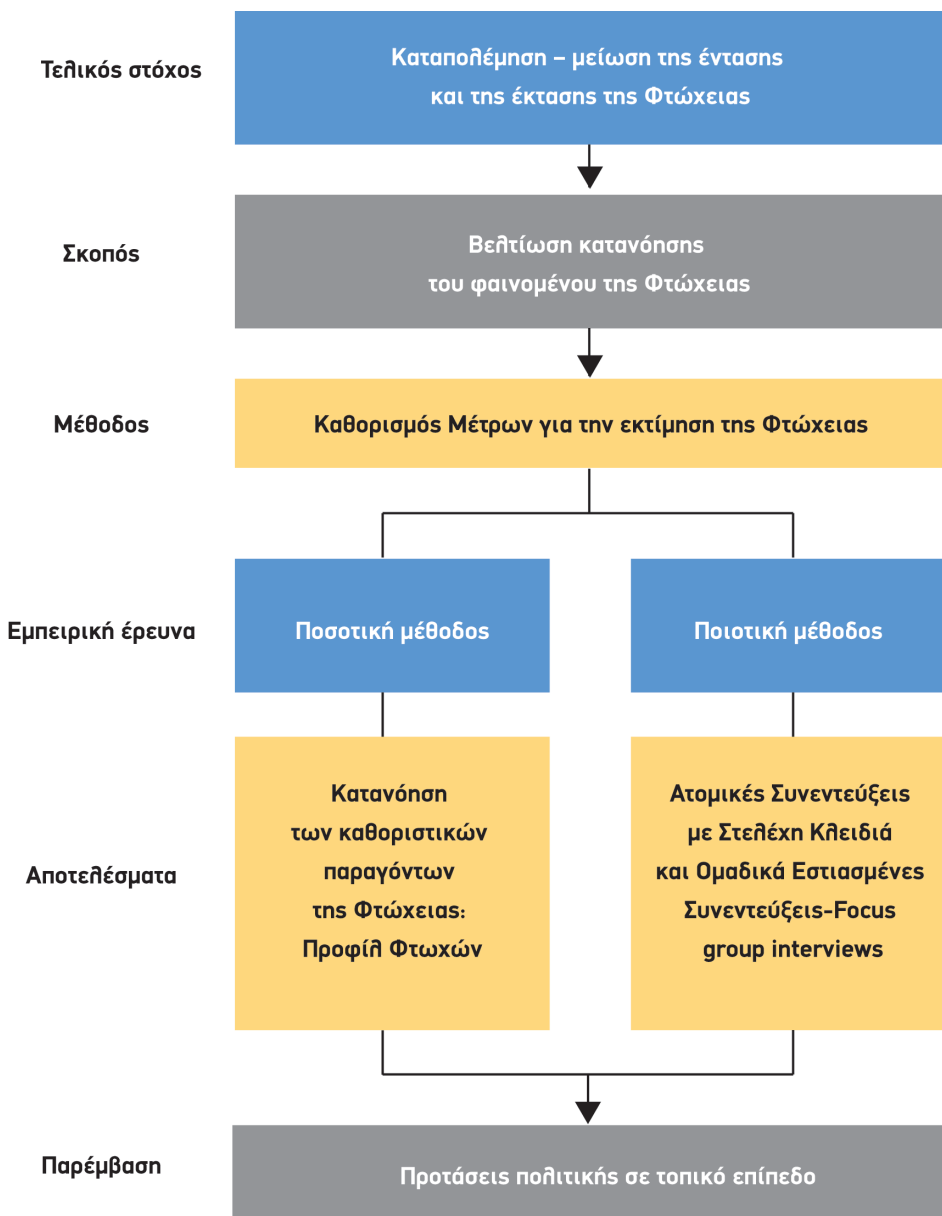
Οι απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα θα διερευνηθούν με την εκτίμηση σχετικών δεικτών φτώχειας και υλικής στέρσης, συγκριτική - περιγραφική και ποιοτική ανάλυση. Χρησιμοποιούνται τα δεδομένα από την δειγματοληπτική έρευνα που διεξήχθη στο δήμο Αθηναίων κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2012 (800 ερωτηματολόγια καθώς και ατομικές συνεντεύξεις με στελέχη κλειδιά).

Στο Σχήμα 1, παρουσιάζεται το μεθοδολογικό πλαίσιο στο οποίο έχει βασιστεί η έρευνα. Όπως διαπιστώνεται υπάρχει συνδυασμός ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας, η οποία κατά την άποψή μας είναι απαραίτητη για την προσέγγιση του σύνθετου φαινομένου της φτώχειας σε τοπικό επίπεδο.

2. Για το σύνολο της χώρας, χρησιμοποιούνται στοιχεία από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC: European Union- Statistics on Income and Living Conditions), η οποία αποτελεί τη βασική πηγή αναφοράς των συγκριτικών στατιστικών για την κατανομή του εισοδήματος, τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό σε Ευρωπαϊκό επίπεδο.

Στο πλαίσιο αυτό, αρχικά, γίνεται μια συνοπτική βιβλιογραφική ανασκόπηση αναφορικά με την έννοια της φτώχειας, εξετάζοντας παράλληλα έννοιες όπως π.χ. ακραία φτώχεια και πολλαπλή στέρση. Στη συνέχεια, περιγράφονται οι βασικοί δείκτες με βάση τους οποίους καθίσταται εφικτός ο καθορισμός των ομάδων υψηλού κινδύνου. Τέλος, πριν τα τελικά συμπεράσματα, διατυπώνονται ορισμένοι προβληματισμοί σχετικά με την αναγκαιότητα λήψης βασικών μέτρων τόσο από την πλευρά της Πολιτείας, όσο και από την πλευρά της τοπικής αυτοδιοίκησης και της τοπικής κοινωνίας, οι οποίοι σε γενικές γραμμές προκύπτουν από τις Ατομικές Συνεντεύξεις με στελέχη κλειδιά.

Σχήμα 1. Αναλυτικό Μεθοδολογικό Πλαίσιο για την Φτώχεια σε τοπικό επίπεδο

2. Μεθοδολογικοί προβληματισμοί

Η φτώχεια συνιστά μία άμεση επίθεση στα θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα. Απεικονίζει τις αποτυχίες στα συστήματα αναδιανομής πόρων και ευκαιριών κατά τρόπο δίκαιο. Οδηγεί σε βαθιές ανισότητες και φανερώνει την αντίθεση της συγκέντρωσης του υπερβολικού πλούτου στα χέρια μερικών, όταν άλλοι αναγκάζονται να έχουν μία περιθωριοποιημένη ζωή. Είναι ένα φαινόμενο με πολλές διαστάσεις.

Για να οριστεί και να μετρηθεί σωστά πρέπει να ληφθούν υπόψη μια σειρά μεθοδολογικών προβλημάτων, που ξεκινούν από τον ίδιο τον ορισμό, μέχρι και τον τρόπο μέτρησής της (Μπαλούρδος, 2013).

Σε γενικές γραμμές ωστόσο δεν φαίνεται να υπάρχει ένας γενικότερα αποδεκτός ορισμός για τη φτώχεια. Υπάρχει, εντούτοις, συναίνεση στο ότι η φτώχεια πρέπει να αναγνωρίζεται και να καθορίζεται στα ιδιαίτερα κοινωνικά, πολιτιστικά και ιστορικά πλαίσια και στο ότι οι πολιτικές που εφαρμόζονται και οι επιπτώσεις τους διαφέρουν σύμφωνα με τον τρόπο που η φτώχεια ορίζεται. Ολοένα και περισσότερο, φαίνεται να γίνεται κατανοητό και να υπάρχει συναίνεση στο ότι η φτώχεια είναι μια σύνθετη και πολυδιάστατη έννοια (Mitrakos, 2014, Balourdos, 2014, Μπαλούρδος, 2007).

Ο Μπαλούρδος (2013), αναφερόμενος στους Bertrand, Mullainathan και Shafir (2004, σ. 419), υπογραμμίζει ότι: *«Η κοινή θεωρία για τη φτώχεια χωρίζεται σε δύο στρατόπεδα: στο ένα βρίσκονται οι κοινωνικοί επιστήμονες που θεωρούν τη συμπεριφορά των οικονομικά ασθενέστερων ως ρυθμιζόμενη και προσαρμοσμένη στις καταστάσεις που δυνητικά μπορούν και αντιμετωπίζουν, στο άλλο στρατόπεδο βρίσκονται οι κοινωνικοί επιστήμονες που θεωρούν ότι η συμπεριφορά των φτωχών αναδύεται μέσα από μια «κουλιούρα της φτώχειας», με βαθιά αποκλίνουσες αξίες και κοινωνικές συμπεριφορές. Στο πρώτο στρατόπεδο υποτίθεται ότι οι φτωχοί έχουν ορθολογική συμπεριφορά, με συνεκτικές και αιτιολογημένες απόψεις και επιδιώκουν οι στόχοι και οι στρατηγικές απόκτησης εισοδήματος να είναι αποτελεσματικές χωρίς λάθη και χωρίς ανάγκη για βοήθεια. Το δεύτερο στρατόπεδο αποδίδει στους φτωχούς μια πληθώρα ψυχολογικών και συμπεριφορικών παραγόντων που οδηγούν τις απόψεις και τις επιλογές τους λανθασμένα, αφήνοντάς τους στην ανάγκη μιας πατερναλιστικού τύπου βοήθειας (υποκουλιούρα της φτώχειας)».*

Το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Καταπολέμησης της Φτώχειας (EAPN) διαχωρίζει την απόλυτη και την σχετική φτώχεια: «Απόλυτη ή ακραία φτώχεια υφίσταται όταν υπάρχει έλλειψη επαρκών πόρων για την ικανοποίηση βασικών ανθρώπινων αναγκών», ενώ με βάση το σχετικό ορισμό «Φτωχοί είναι εκείνοι που το επίπεδο ζωής τους είναι κατά πολύ κατώτερο από το επίπεδο ζωής που απολαμβάνουν οι περισσότεροι στην κοινωνία στην οποία ζουν».

Η συμβατική άποψη της φτώχειας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης στηρίζεται σε μία σχετική προσέγγιση, η οποία χαρακτηρίζει «άτομα, οικογένειες και πληθυσμιακές ομάδες, οι πόροι των οποίων (υλικοί, πολιτισμικοί και κοινωνικοί) είναι τόσο περιορισμένοι που τους αποκλείουν από τον ελάχιστο αποδεκτό τρόπο ζωής στο Κράτος-Μέλος στο οποίο ζουν. Ως εκ τούτου, το όριο της σχετικής φτώχειας ποικίλει ανάλογα με το βιοτικό επίπεδο της χώρας. Παρότι η σχετική φτώχεια είναι λιγότερο ακραία από την απόλυτη φτώχεια, δεν πρέπει να υποτιμάται. Η σχετική φτώχεια οδηγεί συχνά σε κοινωνικό αποκλεισμό.

Ο Townsend (1979: 31) χρησιμοποιεί έναν ορισμό σύμφωνα με τον οποίο: «*Τα άτομα, οι οικογένειες και οι πληθυσμιακές ομάδες μπορούν να θεωρηθούν ότι βιώνουν τη φτώχεια όταν δεν διαθέτουν τους πόρους που χρειάζονται για να προμηθευτούν τα είδη διατροφής τους, να συμμετάσχουν σε διάφορες δραστηριότητες και να έχουν τις συνήθειες ανέσεις και συνθήκες διαβίωσης ή τουλάχιστον αυτές που ενθαρρύνονται και υποστηρίζονται ευρέως από τις κοινωνίες στις οποίες ζουν. Τα εισοδήματά τους είναι τόσο χαμηλότερα από τον μέσο ατομικό ή οικογενειακό όρο που αποκλείονται πράγματι από τα συνήθη πρότυπα διαβίωσης, έθιμα ή δραστηριότητες.*

Διαπιστώνεται δηλαδή ότι η φτώχεια προσεγγίζεται ως ανεπάρκεια πόρων και ως αδυναμία συμμετοχής σε ένα ελάχιστο αποδεκτό τρόπο ζωής (Βλέπε αναλυτικότερα Πίνακα 1). Στην πρώτη προσέγγιση, που είναι και η πιο συνηθισμένη, η φτώχεια ορίζεται ως έλλειψη του εισοδήματος, το οποίο είναι απαραίτητο στα άτομα για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους σε σχέση με «το πρότυπο» στην κοινωνία όπου ζουν.

Σύμφωνα με την δεύτερη-άμεση προσέγγιση η φτώχεια εκτός από ελλειμματικό χρηματικό εισόδημα, αποτιμάται και από άλλα στοιχεία υλικής στέρσης, δηλαδή από ένα μεγαλύτερο σύνολο παραγόντων με την ακραία φτώχεια να χαρακτηρίζεται από την έλλειψη εισοδηματικών, υλικών και κοινωνικών πόρων και να συνεπικουρείται από την παρουσία αρνητικών ψυχολογικών παραγόντων.

Πίνακας 1. Θεωρίες φτώχειας

Θεωρία	Τι προκαλεί φτώχεια;	Πως δρα;
1. Ατομική	Ατομική τεμπελιά/ αδιαφορία, κακή επιλογή, ανεπάρκεια (έλλειψη επίκτητων ικανοτήτων), φυσική μειονεξία/ ανικανότητα.	Ο ανταγωνισμός ανταμείβει τους νικητές και τιμωρεί εκείνους που δεν εργάζονται σκληρά και κάνουν κακές επιλογές.
2. Πολιτισμική	Μέσω της υποκουλτούρας υιοθετούνται αξίες μη παραγωγικές και είναι ενάντια στους κανόνες της επιτυχίας και της προόδου.	Τα άτομα κοινωνικών ομάδων θέτουν λανθασμένες κοινωνικές αξίες και ενισχύουν λανθάνουσες συμπεριφορές.
3. Πολιτική - οικονομική διάρθρωση	Τα άτομα κοινωνικών ομάδων θέτουν λανθασμένες κοινωνικές αξίες και ενισχύουν λανθάνουσες συμπεριφορές.	Κριτήρια επιλογής που άμεσα ή έμμεσα αποκλείουν όσους δεν διαθέτουν τα κατάλληλα κριτήρια.
4. Γεωγραφικές ανισότητες	Κοινωνικά πλεονεκτήματα ή μειονεκτήματα συγκεντρώνονται σε ορισμένες περιοχές.	Η θέση του οικισμού, η απόσταση, οι οικονομίες κλίμακας και η διανομή πόρων ενισχύουν τις διαφορές.
5. Φτώχεια ως φαινόμενο σωρευτικό και κυκλικό	Σπείρες της φτώχειας, προβλήματα σε άτομα αποδοχές, κατοικία, υγεία, εκπαίδευση, αυτοπεποίθηση) είναι αλληλοεξαρτώμενα και έντονα συνδεδεμένα με κοινοτικές ανεπάρκειες απώλεια επιχείρησης και εργασίας, ανεπαρκή σχολεία, ανικανότητα να παρασχεθούν οι κοινωνικές υπηρεσίες, κλπ).	Οι παράγοντες αλληλεπιδρούν με σύνθετους τρόπους. Οι κρίσεις στην κοινότητα οδηγούν στις ατομικές κρίσεις και αντίστροφα και κάθε μια συσσωρεύει για να προκαλέσει τις σπείρες της φτώχειας.

Πηγή: Μπαλούρδος 2013, σ. 8.

Στην παρούσα μελέτη η φτώχεια υπολογίζεται ως:

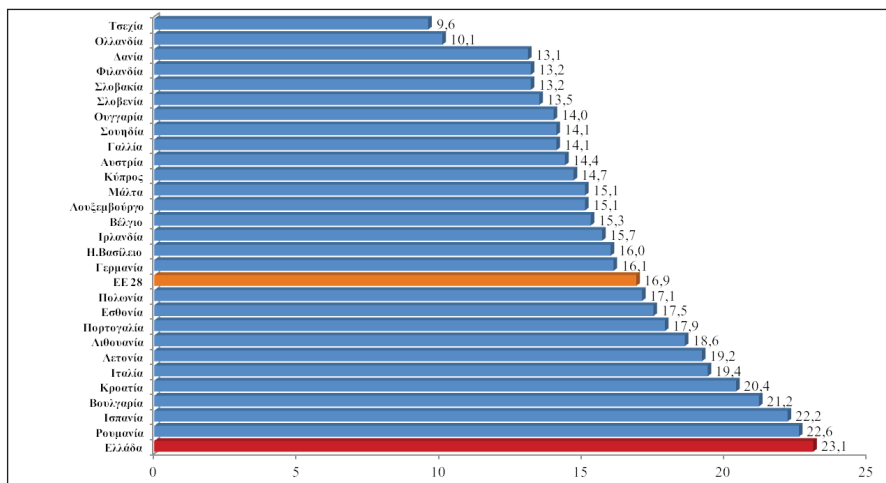
α) *Εισοδηματική φτώχεια*: το ποσοστό των ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά με εισόδημα κάτω από το όριο φτώχειας, το οποίο τίθεται στο 60% του διαθέσιμου διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος των νοικοκυριών.³

β) *Υποβαθμισμένη ποιότητα*: η οποία αναφέρεται στην κατάσταση των ανθρώπων που δεν μπορούν να καλύψουν οικονομικά μια σειρά από ανάγκες που θεωρούνται ουσιώδους σημασίας για να ζήσουν μία αξιοπρεπή ζωή ή/και αισθάνονται ότι ζουν σε συνθήκες φτώχειας (υποκειμενική φτώχεια).

3. Κίνδυνος φτώχειας στο Δήμο Αθηναίων: συγκριτικά στοιχεία⁴

Από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC) διαπιστώνεται κατ' αρχάς ότι το 2012 το 23,1% του πληθυσμού της χώρας ή 2.536.000 άτομα βρίσκονται κάτω από το χρηματικό όριο της σχετικής φτώχειας (5.708 ευρώ για ένα άτομο έναντι 6.591 το 2011). Ο κίνδυνος φτώχειας στην Ελλάδα απέχει σημαντικά από τον μέσο όρο της ΕΕ (17,1% το 2012). Η τάση αυτή φαίνεται να διατηρείται και για το έτος 2013 καθώς 23,1% του πληθυσμού έρχεται αντιμέτωπο με τον κίνδυνο φτώχειας. Άλλωστε, μεταξύ των 28 χωρών για τις οποίες υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία (Διάγραμμα 1) για το 2013 στην Ελλάδα καταγράφεται το υψηλότερο ποσοστό και ακολουθούν η Ρουμανία (22,6%), η Ισπανία (22,2%) και η Βουλγαρία (21,2%).

Διάγραμμα 1. Κίνδυνος φτώχειας στις χώρες της ΕΕ 28, 2013

Πηγή: Eurostat

3. Δηλαδή του εισοδήματος που υπολογίζεται με βάση την τροποποιημένη κλίμακα του ΟΟΣΑ, σύμφωνα με την οποία δίδεται συντελεστής στάθμισης 1 για τον πρώτο ενήλικα, 0,5 για τον δεύτερο ενήλικα και μέλη άνω των 14 ετών και 0,3 για παιδιά 13 ετών και κάτω.

4. Η ενότητα 3, όσον αφορά το Δήμο Αθηναίων βασίζεται σε στοιχεία ποσοτικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε το 2012. Συλλέχθηκαν 800 ερωτηματολόγια, με τυχαίο τρόπο.

Στη συνέχεια, υπολογίζουμε το ποσοστό κινδύνου φτώχειας βάσει του εισοδήματος των νοικοκυριών που διαμένουν στο Δήμο Αθηναίων και όριο φτώχειας το ποσό που αντιστοιχεί στο σύνολο της χώρας με βάση τα στοιχεία της έρευνας EU-SILC του έτους 2012 (5.708,0 ευρώ ετησίως ανά άτομο και 11.986,0 ευρώ ετησίως για νοικοκυριά με 2 ενήλικες και δυο παιδιά κάτω των 14 ετών).⁵

Στο πλαίσιο αυτό, διαπιστώνεται αρχικά ότι ενώ ο κίνδυνος φτώχειας για το σύνολο της χώρας το 2012 (και το 2013) ανέρχεται σε 23,1% στο Δήμο Αθηναίων εκτιμάται σε 18,3% (Πίνακας 2). Αντίστοιχα στην Ελλάδα το 2012 το ποσοστό των ακραία φτωχών (40% του διαθέσιμου εισοδήματος) ανέρχεται σε 10,6% ενώ για την Αθήνα το αντίστοιχο ποσοστό είναι 6,4%. Αν όμως χρησιμοποιείται ως όριο το 70% του διαθέσιμου εισοδήματος τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 30,4% (σύνολο χώρας) και 24,5% (Δήμος Αθηναίων).

Σε γενικές γραμμές φαίνεται ότι η φτώχεια στην περίπτωση του Δήμου Αθηναίων κυμαίνεται σε χαμηλότερα επίπεδα από ότι η φτώχεια για το σύνολο της χώρας ή τις ευρύτερες περιφερειακές ενότητες. Μόνον στην περίπτωση της Περιφέρειας Αττικής ο κίνδυνος φτώχειας καταγράφεται χαμηλότερος του κινδύνου φτώχειας του Δήμου Αθηναίων (Πίνακας 2).

Τα πορίσματα αυτά, συνάδουν με πορίσματα παλαιότερων ερευνών και στοιχείων είτε σε τοπικό επίπεδο είτε σε ευρύτερο νομαρχιακό ή περιφερειακό επίπεδο (Κωστάκη κ.ά., 1995, Μπαλούρδος κ.ά., 1990, Μπαλούρδος και Υφαντόπουλος, 2001, Μπαλούρδος και Υφαντόπουλος, 2007, Μπαλούρδος, 2007, Μπούζας, 1990).

Πίνακας 2. Κίνδυνος φτώχειας Ελλάδα και περιφερειακές ενότητες 2008-2013, Δήμος Αθηναίων 2012⁶

Περιοχή / Κατώφλι	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Κίνδυνος φτώχειας (60% του διαθέσιμου εισοδήματος)						
Ελλάδα	20,1	19,7	20,1	21,4	23,1	23,1
Αττική	13,1	12,8	16,3	:	:	20,1
Βόρεια Ελλάδα	25,5	24,4	24,0	:	:	25,1
Κεντρική Ελλάδα	25,6	26,4	23,8	:	:	25,4
Νησιά Αιγαίου και Κρήτη	19,0	18,4	16,5	:	:	23,6
Δήμος Αθηναίων	:	:	:	:	18,3	:
Ακραία φτώχεια (40% του διαθέσιμου εισοδήματος)⁷						
Ελλάδα	6,7	6,6	7,3	8,2	10,6	11,1
Δήμος Αθηναίων	:	:	:	:	6,4	
Κίνδυνος φτώχειας (70% του διαθέσιμου εισοδήματος)						
Ελλάδα	26,9	25,4	27,2	28,6	30,4	31,4
Δήμος Αθηναίων	:	:	:	:	24,5	

Πηγή: Eurostat και Δειγματοληπτική έρευνα στο Δήμο Αθηναίων 2012

5. Καθώς η έρευνα πεδίου στο Δήμο Αθηναίων πραγματοποιήθηκε το 2012, για το σκοπό της συγκριτικής ανάλυσης με το σύνολο της χώρας χρησιμοποιούνται τα στοιχεία του έτους 2012.

6. Για τις περιφέρειες δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για το 2012.

7. Οι Caminada και Goudswaard (2009, σ. 7) ορίζουν τους ακραία φτωχούς με εισόδημα κάτω από το όριο αυτό.

4. Ομάδες υψηλού κινδύνου φτώχειας στο Δήμο Αθηναίων⁸

4.1 Φτώχεια με βάση την ηλικία⁹

Στην Ελλάδα έχουν υπάρξει αλλαγές στη σύνθεση της φτώχειας, με μια σχετική μείωσή της στην ομάδα των ηλικιωμένων και μια σχετική αύξηση για τα άτομα με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, τους ανέργους, τους νέους, τις μονογονεϊκές οικογένειες και τους μετανάστες. Ο αριθμός των παιδιών σε κίνδυνο φτώχειας έχει επίσης αυξηθεί: 1/3 των παιδιών στην Ελλάδα ζει σε οικογένεια με εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας.

Αντίστοιχα, στο Δήμο Αθηναίων το 18,3% των παιδιών κάτω από 17 ετών είναι φτωχά. Αυτό συμβαίνει επειδή ζουν σε φτωχές οικογένειες, είτε διότι το οικογενειακό εισόδημά τους είναι υπερβολικά χαμηλό (χαμηλοί μισθοί, ανεργία, μη σταθερή εργασία, ημιαπασχόληση, ετεροαπασχόληση) είτε γιατί η οικογένεια είναι πολυμελής και μοιράζονται όλοι ένα ή δυο εισοδήματα και επιδόματα.

Επίσης, το 17,3% των ατόμων ηλικίας μεταξύ 18 και 64 ετών είναι φτωχοί. Πρόκειται δηλαδή για ποσοστό χαμηλότερο από τα αντίστοιχα ποσοστά των άλλων ηλικιακών ομάδων.

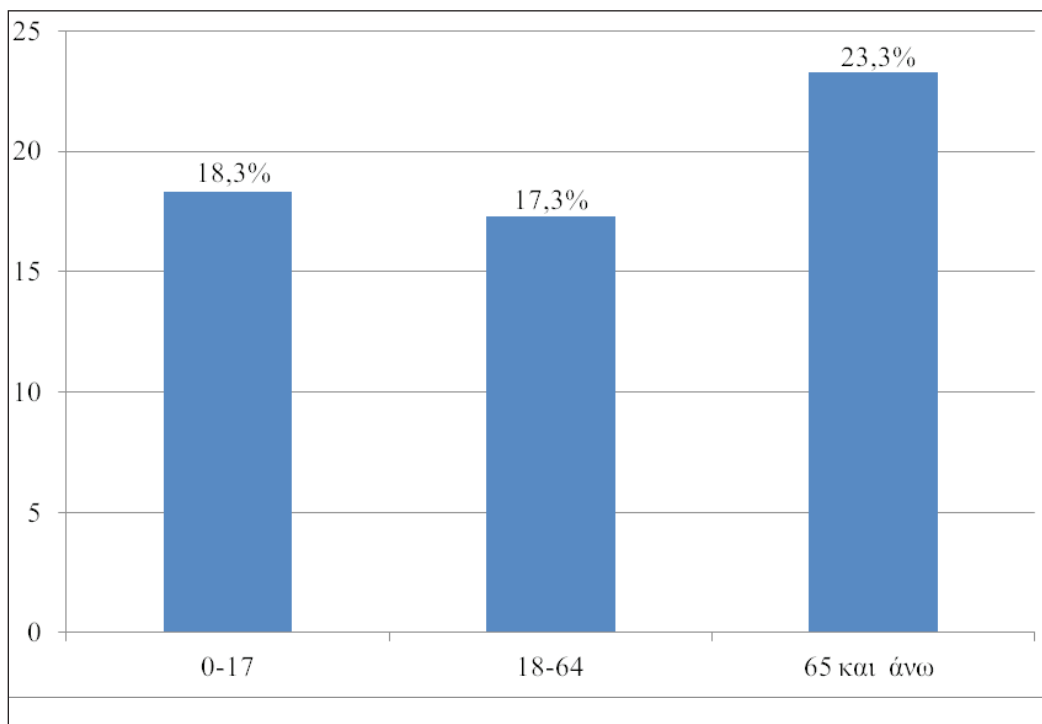
Παραδοσιακά οι ηλικιωμένοι αντιμετωπίζονται ως ευπαθής ομάδα διότι η οικονομική τους ευημερία εξαρτάται κατά πολύ από μια σειρά παραγόντων συμπεριλαμβανομένης της καταλληλότητας/επάρκειας των συστημάτων συνταξιοδότησης και την ηλικία αλλά και το φύλο του ηλικιωμένου πληθυσμού, αφού οι ηλικιωμένες γυναίκες και οι υπερήλικες αντιμετωπίζουν υψηλότερο κίνδυνο. Στην Ελλάδα, για τα άτομα 65 ετών και άνω το ποσοστό κινδύνου φτώχειας έπεσε μεταξύ του 2008 και του 2010 στο 21,3% (από 22,3% το 2008) αλλά μετά πάλι αυξήθηκε μεταξύ του 2010 και του 2011 στο 23,6%. Αντιθέτως, ο μέσος όρος κινδύνου φτώχειας για τα άτομα ηλικίας άνω των 65 ετών στην Ευρωπαϊκή Ένωση μειώθηκε αισθητά ανάμεσα στο 2008 και 2011 (από 19% σε 15,8%). Παρόλα αυτά, για πολλά χρόνια πριν την κρίση το ποσοστό κινδύνου φτώχειας για τους ηλικιωμένους και για τις γυναίκες μειωνόταν.

Βέβαια, το βιοτικό επίπεδο των συνταξιούχων εξαρτάται από τις συντάξεις που λαμβάνουν. Καθοριστικός παράγοντας για το ύψος των συντάξεων είναι το επάγγελμα πριν τη συνταξιοδότηση, τα έτη συμμετοχής στην αγορά εργασίας, κ.λπ. Αυτοί που ήταν ανειδίκευτοι εργαζόμενοι ή με μερική απασχόληση ή αυτοί με πλημμελή σύνδεση με την αγορά εργασίας (κυρίως γυναίκες) συχνά λαμβάνουν και χαμηλές συντάξεις. Από τα στοιχεία της έρευνας διαπιστώνεται ότι το έτος 2012 ποσοστό 23,3% των Αθηναίων ηλικίας 65 ετών και άνω είναι φτωχοί (Διάγραμμα 2). Το ποσοστό αυτό είναι ιδιαίτερα υψηλό, καθώς υπερβαίνει το αντίστοιχο ποσοστό για το σύνολο της χώρας, καθώς επίσης και το ποσοστό για το σύνολο του πληθυσμού του Δήμου Αθηναίων.

8. Η ενότητα 4 (όπως και η προηγούμενη), όσον αφορά το Δήμο Αθηναίων βασίζεται σε στοιχεία ποσοτικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε το 2012. Συλλέχθηκαν 800 ερωτηματολόγια, με τυχαίο τρόπο.

9. Η ανάλυση στις περισσότερες περιπτώσεις έχει ως μονάδα αναφοράς τον υπεύθυνο του νοικοκυριού (π.χ. φύλο, ηλικία, εκπαίδευση, απασχόληση), χαρακτηριστικά του νοικοκυριού (όπως π.χ. μέγεθος ή/και σύνθεση) ή ατομικά χαρακτηριστικά όπως π.χ. φτωχά παιδιά στο νοικοκυριό κάτω των 17 ετών, κ.λπ.

Διάγραμμα 2. Κίνδυνος φτώχειας κατά ηλικιακή ομάδα

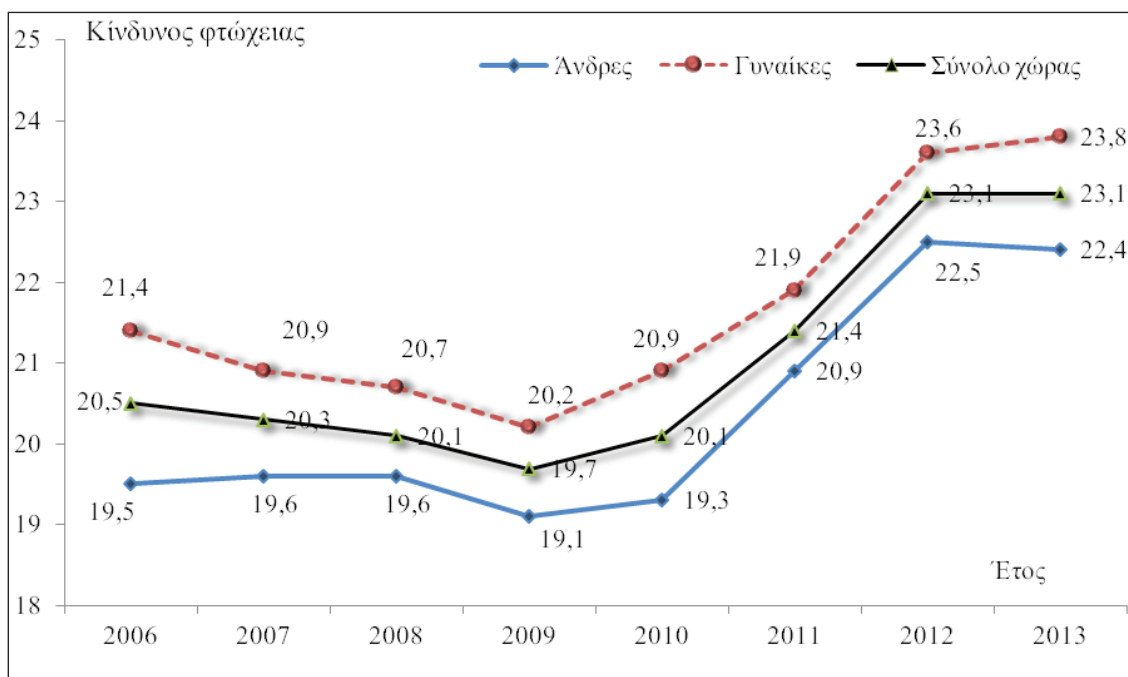
Πηγή: Δειγματοληπτική έρευνα στο Δήμο Αθηναίων 2012

4.2 Φτώχεια με βάση το φύλο, το μέγεθος του νοικοκυριού, το εκπαιδευτικό επίπεδο του αρχηγού της οικογένειας και το ιδιοκτησιακό καθεστώς στέγης

4.2.1 Φύλο

Το φύλο εξακολουθεί να είναι επιβαρυντικός παράγοντας για τη φτώχεια καθώς για το σύνολο της χώρας οι γυναίκες καταγράφουν υψηλότερο κίνδυνο (Διάγραμμα 3). Συνήθως, τα ποσοστά φτώχειας για τις γυναίκες και τους άνδρες στην Ελλάδα είναι σαφώς υψηλότερα από τους αντίστοιχους ευρωπαϊκούς μέσους, ενώ η διαφορά μεταξύ των δύο φύλων φαίνεται να έχει μειωθεί μέχρι και το 2012, ενώ παρατηρείται μία περαιτέρω διεύρυνση για το 2013.

Διάγραμμα 3. Κίνδυνος φτώχειας κατά φύλο: Ελλάδα 2006-2013.

Πηγή: Eurostat

Στο Δήμο Αθηναίων, με δεδομένο ότι η ανάλυση γίνεται μεταξύ ανδρών και γυναικών που έχουν δηλώσει ως υπεύθυνοι νοικοκυριού, παρατηρείται το 'παράδοξο' ο κίνδυνος φτώχειας για τους άνδρες να καταγράφεται υψηλότερος των γυναικών: 20,4% και 15,5% αντίστοιχα (Διάγραμμα 4). Οι γυναίκες παραδοσιακά ξοδεύουν περισσότερο χρόνο παρέχοντας άμισθη φροντίδα στα παιδιά ή στους ηλικιωμένους της οικογένειας και δουλεύουν λιγότερο ή ημιαπασχολούνται για να βοηθούν τα εξαρτημένα μέλη της οικογένειας. Φαίνεται ωστόσο ότι η τάση αυτή δεν ισχύει για όσες είναι υπεύθυνες στο νοικοκυριό, με αποτέλεσμα τα ποσοστά φτώχειας να καταγράφονται πιο συγκρατημένα σε σχέση με τους άνδρες.

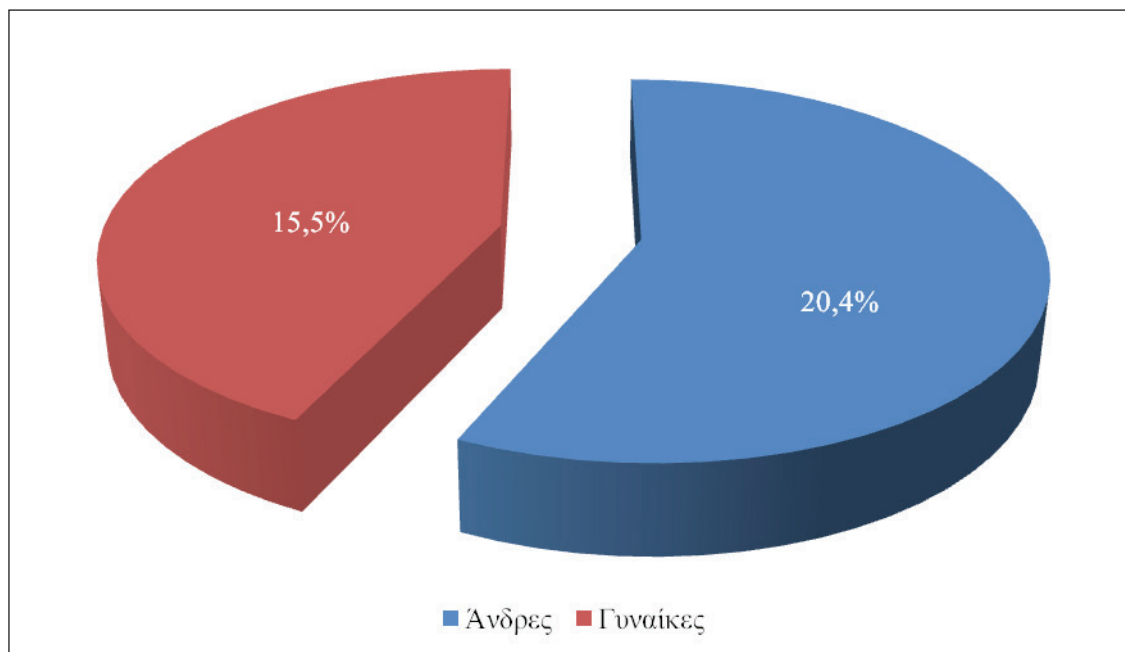
Ουσιαστικά, το στοιχείο αυτό είναι σημαντικά διαφοροποιημένο από ότι συμβαίνει με πορίσματα άλλων ερευνών όπως είναι για παράδειγμα η έρευνα EU –SILC. Κατά την άποψή μας αυτό οφείλεται σε δύο καθοριστικούς παράγοντες: α) στο ότι η ανάλυση κατά φύλο αφορά τους υπεύθυνους νοικοκυριών και β) σε σφάλμα το οποίο προέρχεται από τη συλλογή των στοιχείων το οποίο θα μπορούσε π.χ. να βελτιωθεί με στάθμιση.

Θεωρούμε ότι το στοιχείο αυτό θα μπορούσε να διερευνηθεί περισσότερο και να εξεταστεί με περισσότερη προσοχή καθώς πιθανά να συνιστά ένα 'παράδοξο'. Οι γυναίκες που είναι υπεύθυνες νοικοκυριού στην περίοδο της τρέχουσας οικονομικής ύφεσης ανταπεξέρχονται σε γενικές γραμμές καλύτερα από ότι οι άνδρες. Εξετάζοντας ωστόσο διεξοδικότερα τα δεδομένα της δειγματοληπτικής έρευνας και 'ελέγχοντας' τον κίνδυνο φτώχειας ταυτόχρονα με τις μεταβλητές 'φύλο' και 'ηλικιακές ομάδες', διαπιστώνονται ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες διαφοροποιήσεις (Διάγραμμα 5). Φαίνεται για παράδειγμα ότι στην περίπτωση των ηλικιωμένων 65 ετών και άνω ο κίνδυνος φτώχειας για τις γυναίκες (18,2%) είναι σημαντικά υψηλότερος του αντίστοιχου κινδύ-

νου φτώχειας των ανδρών (13,6%). Το στοιχείο αυτό συνάδει με αποτελέσματα άλλων αντίστοιχων αναλύσεων και ερευνών (βλέπε ενδεικτικά: Balourdos, 2014, Mitrakos, 2014). Φαίνεται επίσης ότι στις ηλικιακές ομάδες 35-44 ετών και 45-54 ετών ο κίνδυνος φτώχειας για τις γυναίκες είναι υψηλότερος. Αντίθετα, μεγάλη διαφοροποίηση καταγράφεται στην ηλικιακή ομάδα 55-64 ετών όπου ο κίνδυνος φτώχεια των ανδρών (19,8%) υπερέρχει κατά 8,7 ποσοστιαίες μονάδες του αντίστοιχου κινδύνου φτώχειας των γυναικών. Οι διαφοροποιήσεις αυτές δείχνουν ότι: α) ο κίνδυνος φτώχειας μεταξύ φύλων διαφοροποιείται ανάλογα με τη μονάδα αναφοράς: συνολικός πληθυσμός ή υπεύθυνος νοικοκυριού και β) ανάλογα με την ηλικία.

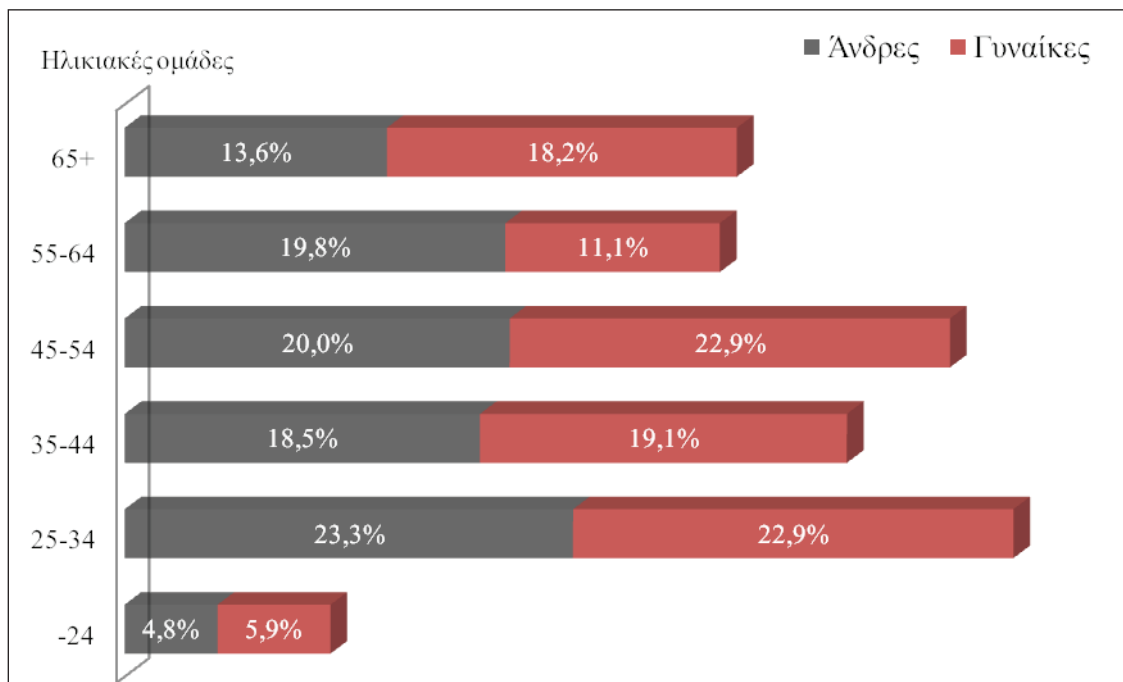
Σε γενικές γραμμές οι γυναίκες είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένες στον κίνδυνο φτώχειας, όταν πρόκειται για μονογονεϊκές οικογένειες/νοικοκυριά σε σύγκριση με τα νοικοκυριά δύο ενηλίκων, όπου η συνάθροιση εισοδήματος μπορεί να διευκολύνει απαντήσεις σε μειώσεις εισοδηματικές οι οποίες μπορεί να είναι ιδιαίτερα έντονες στην περίοδο της κρίσης. Επίσης, επηρεάζονται καταλυτικά τα μονοπρόσωπα νοικοκυριά τα οποία αποτελούνται συχνά από νέους, άνεργους ή ηλικιωμένους συνταξιούχους οι οποίοι αντιμετωπίζουν μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας και πλήττονται ιδιαίτερα από την κρίση. Σε αυτό το πλαίσιο φαίνεται ότι οι γυναίκες διατρέχουν υψηλό κίνδυνο φτώχειας, δεδομένου ότι υπερ-εκπροσωπούνται τόσο στα μονογονεϊκά νοικοκυριά (σε διάφορα ευρωπαϊκά κράτη και στην Ελλάδα, περισσότερο από το 80% όλων των μονογονεϊκών οικογενειών έχουν ως υπεύθυνη γυναίκα) όσο και στα μονοπρόσωπα νοικοκυριά, δεδομένου ότι οι γυναίκες ηλικιωμένες/συνταξιούχοι είναι πιο πιθανό να ζουν μόνες από ότι οι ηλικιωμένοι άνδρες (Μπαλούρδος και Πετράκη, 2012).

Διάγραμμα 4. Κίνδυνος φτώχειας κατά φύλο (υπεύθυνος νοικοκυριού)

Πηγή: Δειγματοληπτική έρευνα στο Δήμο Αθηναίων 2012

Διάγραμμα 5. Κίνδυνος φτώχειας κατά φύλο και ηλικιακές ομάδες (υπεύθυνος νοικοκυριού)

Πηγή: Δειγματοληπτική έρευνα στο Δήμο Αθηναίων 2012

4.2.2 Μέγεθος νοικοκυριού

Η δομή της οικογένειας έχει αλλάξει ριζικά στην Ελλάδα όπως και στις περισσότερες χώρες της ΕΕ, με σημαντικές επιπτώσεις για την έκταση, την ένταση και τη μορφή της εισοδηματικής ανισότητας και της φτώχειας. Βασικά ζητήματα αφορούν το γεγονός ότι η μητρότητα ξεκινά σε μεγαλύτερη ηλικία, ένα αυξανόμενο ποσοστό ανδρών και γυναικών επιλέγουν να παραμένουν άτεκνοι, οι γάμοι είναι λιγότερο σταθεροί ενώ τα διαζύγια παρουσιάζουν αύξηση. Υπάρχει επίσης η ελεύθερη συμβίωση εκτός γάμου, ο αυξανόμενος αριθμός μονογονεϊκών οικογενειών, καθώς και των οικογενειών που αποκτούν παιδιά με υιοθεσία. Αυτοί οι παράγοντες αλλάζουν τις ρυθμίσεις διαβίωσης στην Ελλάδα. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία από την EU-SILC, το ποσοστό μονοπρόσωπων νοικοκυριών στην Ελλάδα αυξήθηκε από 20,1% το 2008 σε 20,4% το 2012 και σε 25,7% το 2013. Την ίδια περίοδο, το ποσοστό νοικοκυριών με τέσσερα άτομα μειώνεται δραστικά, ενώ αντίθετα αυξάνει το ποσοστό των νοικοκυριών με περισσότερα από πέντε άτομα (Διάγραμμα 6).

Αυτό απεικονίζει την πολυπλοκότητα της πρόβλεψης των τάσεων στη δομή της οικογένειας/νοικοκυριού, η οποία εξαρτάται από μια σειρά μικρο- και μακρο-παραγόντων.

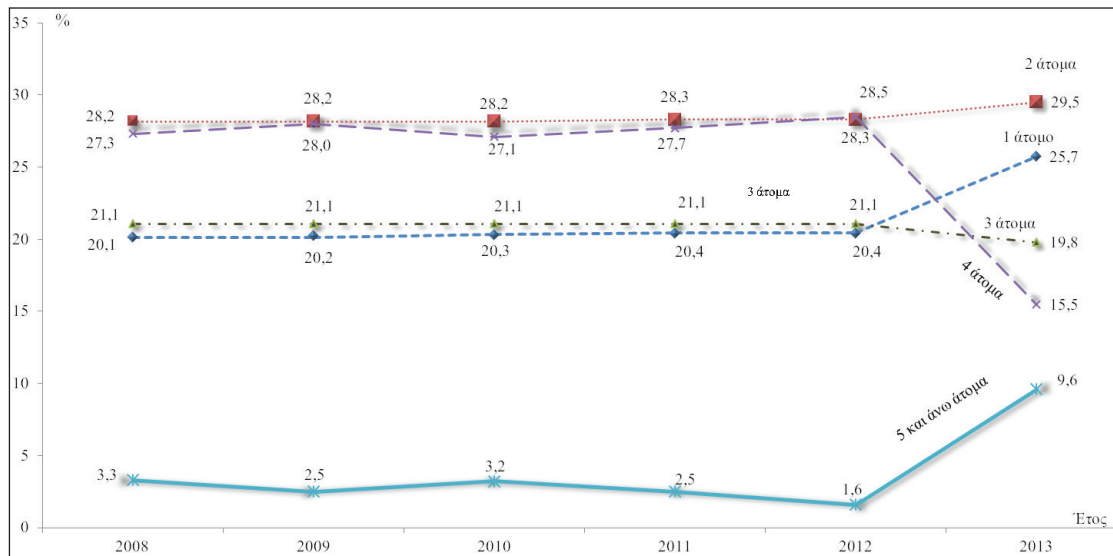
Αναφορικά με το Δήμο της Αθήνας διαπιστώνεται αρχικά ότι το 2012 (Διάγραμμα 7) τα μονοπρόσωπα νοικοκυριά καλύπτουν ποσοστό 24,3%, τα νοικοκυριά με δύο μέλη καταγράφουν

ποσοστό 27,6% (έναντι 28,3% το 2012 για το σύνολο της χώρας), ενώ τα νοικοκυριά με τρία άτομα 20% (έναντι 21,1% στο σύνολο της χώρας). Οι διαφοροποιήσεις για τις περιπτώσεις νοικοκυριών με τέσσερα άτομα δεν καταγράφονται ιδιαίτερα σημαντικές (21,7% για το Δήμο Αθηναίων έναντι 21,1% για το σύνολο της χώρας), σε αντίθεση με την περίπτωση των νοικοκυριών με πάνω από πέντε άτομα (6,4% έναντι 1,6%).

Όπως φαίνεται εξάλλου στα στοιχεία του Διαγράμματος 8, δύο τύποι νοικοκυριών αντιμετωπίζουν μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας: τα νοικοκυριά που τα χαρακτηρίζει ένας μεγαλύτερος αριθμός μελών. Διαπιστώνεται ότι το 30,2% των νοικοκυριών με 5 ή περισσότερα μέλη πλήττονται από τη φτώχεια, ενώ το 26,7% των νοικοκυριών που αποτελούνται από 4 μέλη είναι επίσης φτωχά. Αμέσως πιο κάτω βρίσκεται το 21,9% όσων ζουν σε τριμελείς οικογένειες/νοικοκυριά. Ακόμη, το 16,7% των νοικοκυριών με δύο μέλη και το 7,1% των νοικοκυριών με έναν ενήλικα άνω των 18 ετών βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας (Διάγραμμα 8).

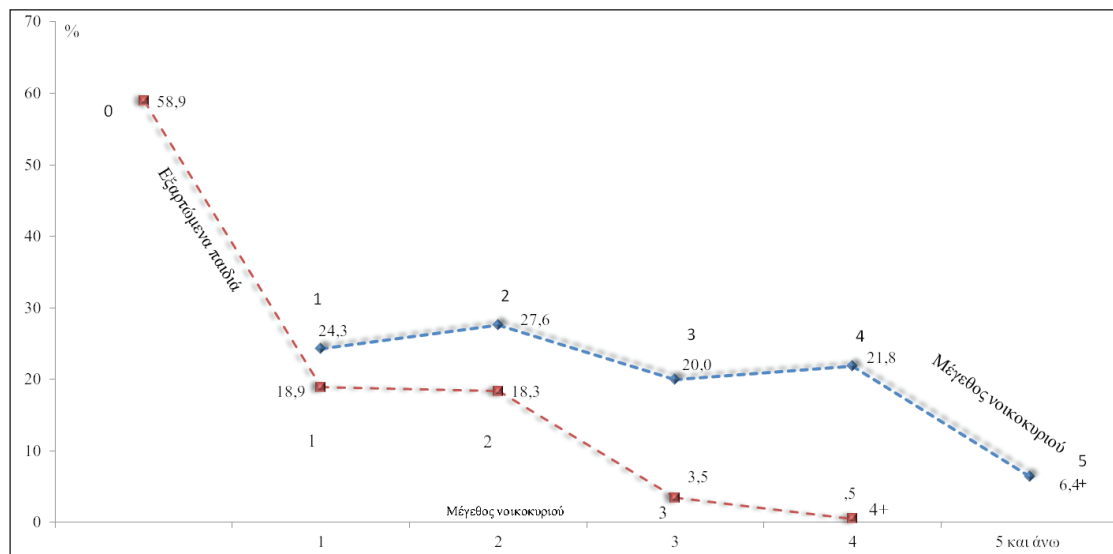
Τα στοιχεία αυτά και ειδικότερα ο αυξημένος κίνδυνος φτώχειας των νοικοκυριών με μεγάλο μέγεθος και κατ' επέκταση με πολλά εξαρτώμενα μέλη, συνάδουν με τα στοιχεία άλλων ερευνών σε επίπεδο της ΕΕ (βλέπε Μπαλούρδος, 2013).

Διάγραμμα 6. Κατανομή νοικοκυριών κατά μέγεθος, Ελλάδα 2008-2013

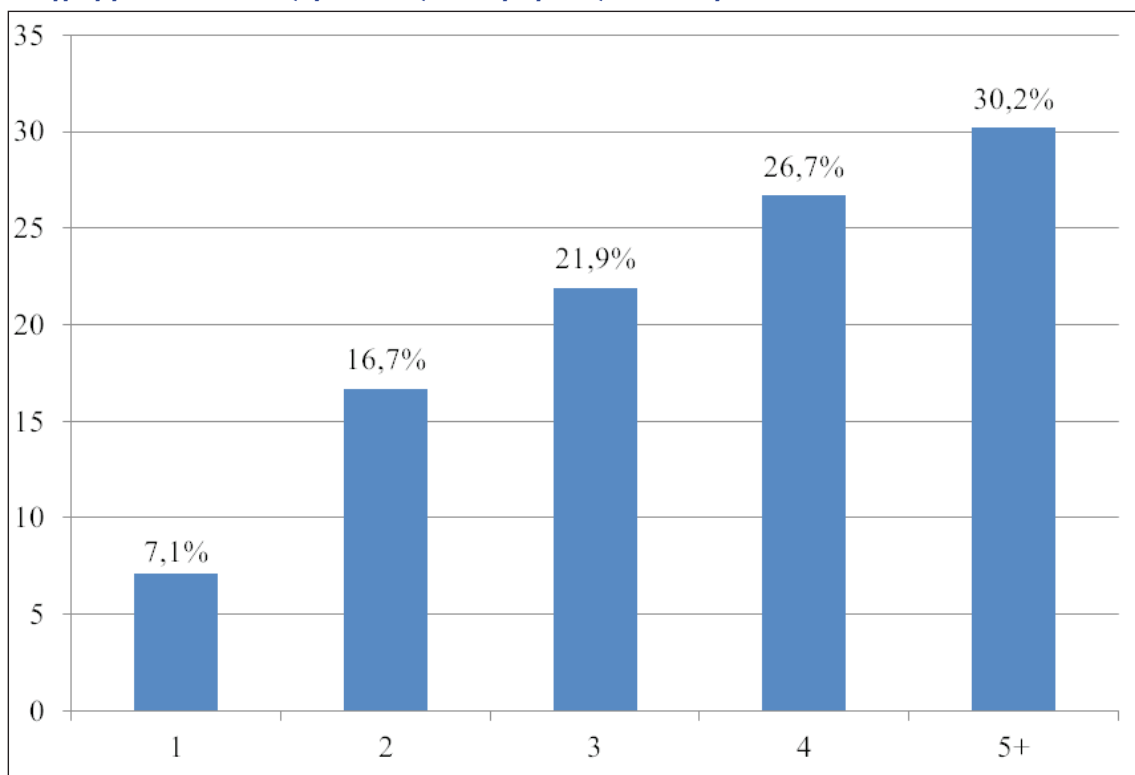
Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 7. Ποσοστιαία κατανομή νοικοκυριών κατά μέγεθος (αριθμό μελών) και κατά αριθμό εξαρτώμενων παιδιών. Δήμος Αθηναίων 2012

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 8. Κίνδυνος φτώχειας κατά μέγεθος νοικοκυριού

Πηγή: Δειγματοληπτική έρευνα στο Δήμο Αθηναίων 2012

4.2.3 Εκπαιδευτικό επίπεδο

Από προηγούμενες ερευνητικές προσπάθειες έχει διαπιστωθεί ότι το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο εμφανίζεται να έχει υψηλή συσχέτιση με τον κίνδυνο φτώχειας και ως εκ τούτου αναδεικνύεται ως ένας από τους κλασικούς φτωχογόνους παράγοντες (Καράγιωργας και συνεργάτες, 1999). Επίσης, διαπιστώθηκε ότι το εκπαιδευτικό επίπεδο των φτωχών υπολείπεται σημαντικά του εκπαιδευτικού επιπέδου των μη φτωχών, ενώ σε μεγάλο βαθμό η εκπαιδευτική αποστέρηση αναπαράγεται από γενιά σε γενιά. Ειδικότερα, φαίνεται ότι ο κίνδυνος εμφάνισης της φτώχειας κυμαίνεται διαχρονικά στα ίδια περίπου υψηλά επίπεδα για τα νοικοκυριά όπου ο υπεύθυνος δεν έχει ολοκληρώσει τη βασική εκπαίδευση, ενώ τα μικρότερα αντίστοιχα ποσοστά φτώχειας εμφανίζουν τα νοικοκυριά με υπεύθυνο πτυχιούχο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (Χρυσάκης και Μπαλούρδος, 2005).

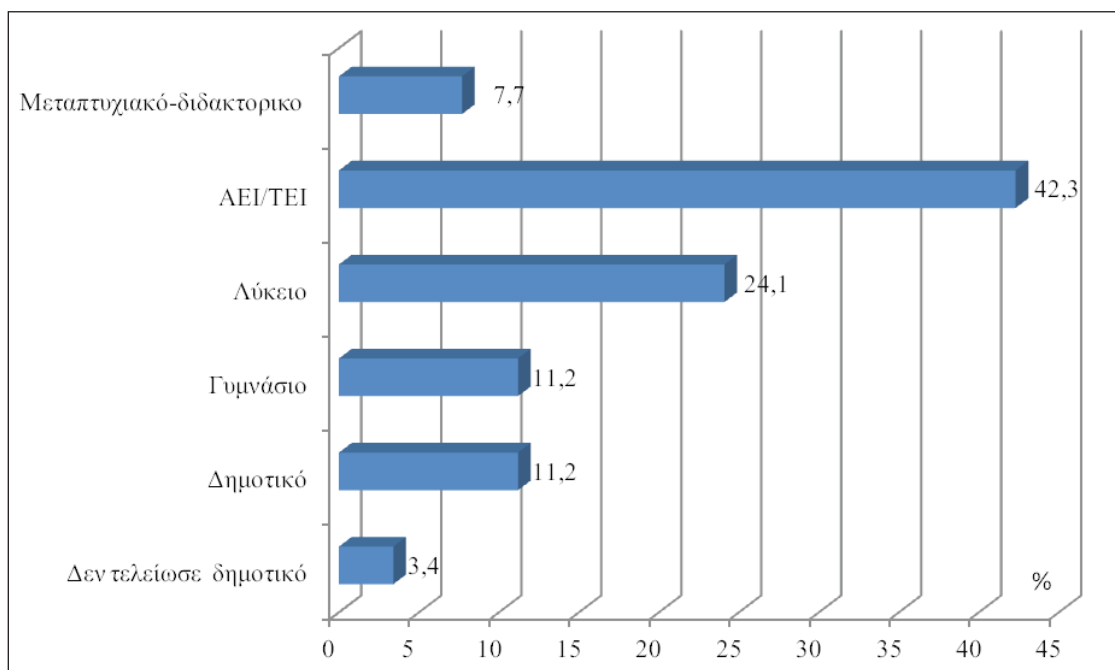
Σε γενικές γραμμές φαίνεται ότι η εκπαίδευση αποτελεί ένα δίκτυ ασφαλείας απέναντι στον κίνδυνο φτώχειας.

Από τα στοιχεία της έρευνας του Εισοδήματος και των Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC), έχει διαπιστωθεί ότι η φτωχογόνος δράση του χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου επιμένει διαχρονικά (Χρυσάκης και Μπαλούρδος, 2005).

Αντίστοιχα συμπεράσματα προκύπτουν και από τα στοιχεία της δειγματοληπτικής έρευνας στο Δήμο Αθηναίων. Διαπιστώνεται αρχικά ότι ένα σχετικά χαμηλό ποσοστό υπευθύνων νοικοκυριού (3,4%) δεν έχει τελειώσει το δημοτικό σχολείο, ενώ 11,2% δήλωσε ότι όντως έχει ολοκληρώσει το δημοτικό. Όμως, το υψηλότερο ποσοστό καταγράφεται στις περιπτώσεις των υπευθύνων με πτυχίο ΤΕΙ-ΑΕΙ (42,3%). Σε γενικές γραμμές, στο σύνολο του δείγματος η κατανομή όσων έχουν ολοκληρώσει σπουδές μέχρι το Λύκειο είναι περίπου ίδια με την κατανομή όσων έχουν προχωρήσει σπουδές σε ΤΕΙ ή ΑΕΙ συμπεριλαμβανομένων και των μεταπτυχιακών (Διάγραμμα 9).

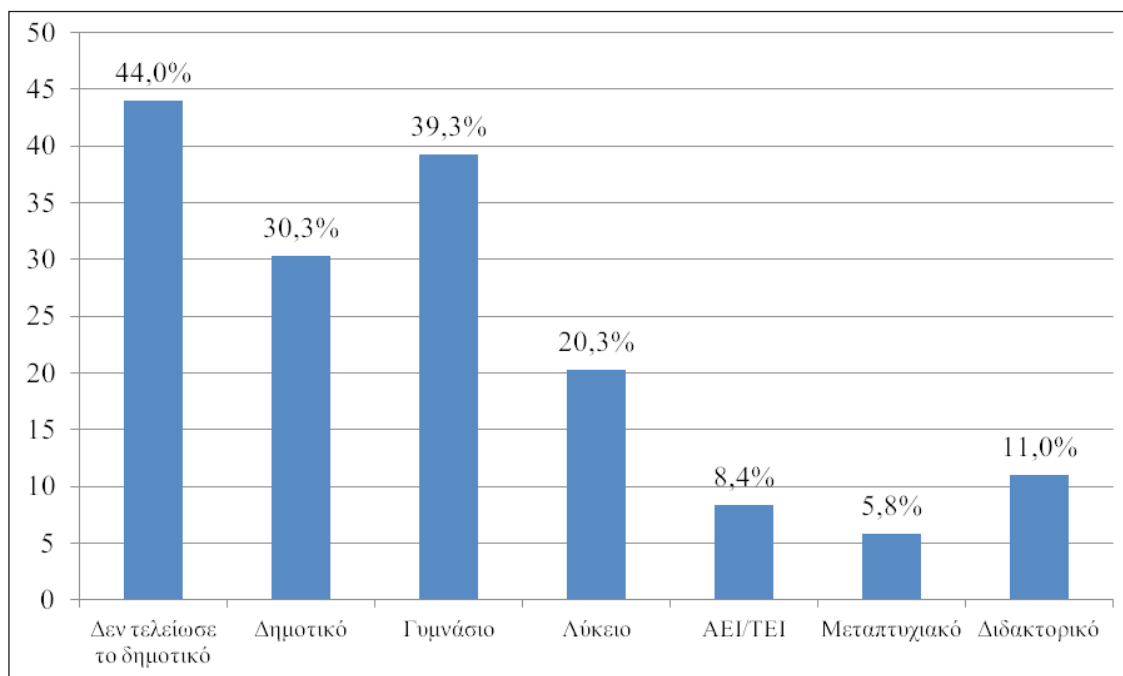
Ωστόσο, ο σχετικός κίνδυνος φτώχειας για τα άτομα που δεν τελείωσαν το δημοτικό καταγράφεται υψηλότερος (44%), ενώ κυμαίνεται σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα για τα άτομα που τελείωσαν το δημοτικό (30,3%) ή τελείωσαν το γυμνάσιο (39,3%). Από εκεί και ύστερα ο κίνδυνος φτώχειας περιορίζεται δραστικά. Φαίνεται για παράδειγμα ότι για τα άτομα που τελείωσαν το λύκειο ο κίνδυνος φτώχειας ανέρχεται σε 20,3%, ενώ περιορίζεται σε 8,4% για τις περιπτώσεις των ατόμων που είναι πτυχιούχοι ΑΕΙ/ΤΕΙ, σε 5,8% για τα άτομα που τελείωσαν μεταπτυχιακό και για τα άτομα που ολοκλήρωσαν διδακτορικό σε 11% (Διάγραμμα 10).

Διάγραμμα 9. Επίπεδο εκπαίδευσης υπεύθυνου του νοικοκυριού, Δήμος Αθηναίων 2012

Πηγή: Δειγματοληπτική έρευνα στο Δήμο Αθηναίων 2012

Διάγραμμα 10. Κίνδυνος φτώχειας κατά εκπαιδευτικό επίπεδο (υπεύθυνος νοικοκυριού)

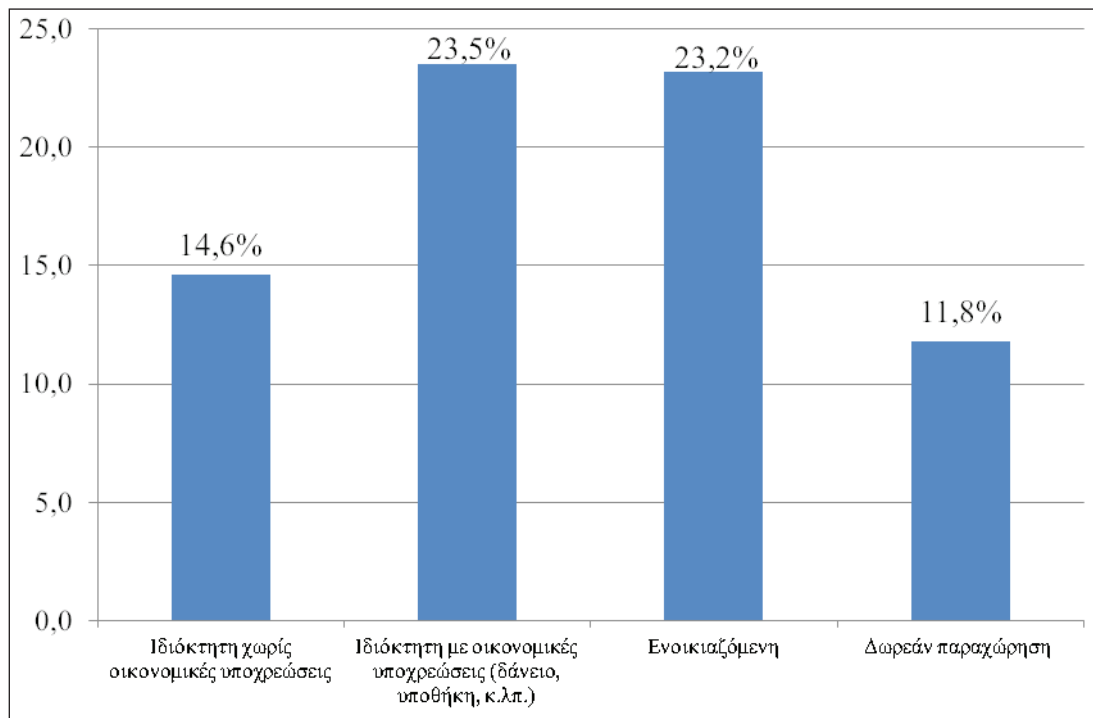
Πηγή: Δειγματοληπτική έρευνα στο Δήμο Αθηναίων 2012

4.2.4 Ιδιοκτησιακό καθεστώς στέγης

Η έλλειψη οικονομικά προσιτής στέγας, σχετίζεται με τη φτώχεια, την ανεργία και συμβάλει στην αύξηση του κινδύνου να γίνει κάποιος άστεγος. Υπάρχει αυξημένος κίνδυνος, σε περιόδους οικονομικής ύφεσης, να υπάρχουν λίγα χρήματα που απομένουν όταν ένα μεγάλο ποσοστό του εισοδήματος ενός ατόμου πληρώσει ενοίκιο. Χωρίς επαρκή αποταμίευση, μία ή δύο καταστάσεις έκτακτης ανάγκης μπορεί να ωθήσουν τα άτομα με χαμηλά εισοδήματα να αδυνατούν να πληρώσουν το ενοίκιό τους και με κίνδυνο να μείνουν άστεγοι.

Άλλωστε, από τα στοιχεία της έρευνας φαίνεται ότι το ποσοστό φτώχειας των νοικοκυριών που διαθέτουν δική τους κατοικία (14,6%) είναι σημαντικά χαμηλότερο σε σχέση με το αντίστοιχο ποσοστό των νοικοκυριών (23,5%) με οικονομικές υποχρεώσεις σε σχέση με την κατοικία (π.χ. δάνεια, υποθήκες κ.λπ.), ενώ σε παρόμοια επίπεδα κυμαίνεται και ο κίνδυνος φτώχειας (23,2%) για όσους μένουν σε ενοικιαζόμενη κατοικία (Διάγραμμα 11).

Διάγραμμα 11. Κίνδυνος φτώχειας κατά ιδιοκτησιακό καθεστώς κατοικίας

Πηγή: Δειγματοληπτική έρευνα στο Δήμο Αθηναίων 2012

4.3. Φτώχεια με βάση την απασχόληση

Ίσως η πιο σημαντική συνιστώσα για μείωση της φτώχειας να είναι η ενίσχυση της απασχόλησης. Το συμπέρασμα αυτό άγεται κατά ένα μεγάλο βαθμό από το γεγονός ότι ένα μεγάλο ποσοστό ανέργων είναι φτωχοί. Κατά συνέπεια η απασχόληση παρέχει διέξοδο και προστασία από την φτώχεια αφού ουσιαστικά ενισχύει το ατομικό και κατ' επέκταση το οικογενειακό εισόδημα. Ταυτόχρονα, η εργασία η οποία δεν ενέχει κινδύνους (π.χ. σύμβαση έργου/ορισμένου χρόνου, μερική απασχόληση, κ.λπ.) βελτιώνει την ψυχολογική κατάσταση του ατόμου αφού ξεφεύγει από την αγχώδη αβεβαιότητα για το μέλλον και την έλλειψη εισοδήματος. Ωστόσο, ο στόχος της πλήρους απασχόλησης μπορεί να θεωρηθεί ως ανέφικτος, κυρίως σε περιόδους οικονομικής ύφεσης, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις υπάρχει φτώχεια μαζί με την εργασία δημιουργώντας μια διογκούμενη κοινωνική ομάδα των «εργαζόμενων φτωχών».

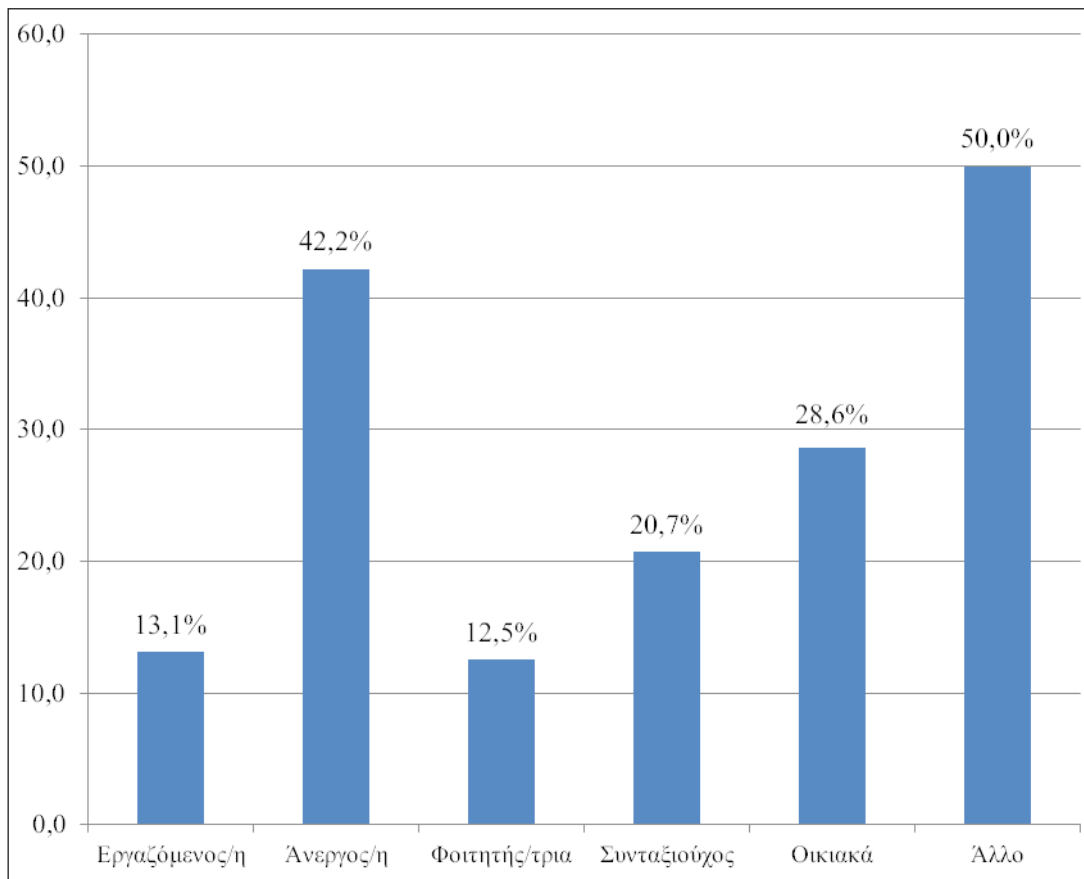
Με βάση τα στοιχεία της έρευνας, στο Δήμο Αθηναίων, διαπιστώνεται αφ' ενός ότι οι εργαζόμενοι (13,1%), κινδυνεύουν λιγότερο από τους ανέργους (42,2%) και τους οικονομικά μη ενεργούς¹⁰ (20,7%) (Διάγραμμα 12).

Φαίνεται δηλαδή ότι το να υπάρχει δουλειά είναι ο καλύτερος τρόπος να αποφύγει κανείς τον κίνδυνο φτώχειας, αλλά δεν αποτελεί κι απαραίτητη συνθήκη. Φτώχεια με εργασία, είναι μια περίπλοκη κατάσταση καθώς συνήθως αναφέρεται στο συνολικό εισόδημα του νοικοκυριού στο οποίο τουλάχιστον ένα άτομο δουλεύει σε σχέση με τα άτομα που εξαρτώνται από αυτό το (μοναδικό) οικογενειακό εισόδημα. Αυτό απεικονίζεται καθαρά στο Διάγραμμα 12, όπου πολλά άτομα αν και εργάζονται είναι φτωχά.

Ο κίνδυνος φτώχειας για τους εργαζόμενους με μόνιμη ή αορίστου χρόνου απασχόληση ανέρχεται σε 9,1%, για τους εργαζόμενους με σύμβαση ορισμένου χρόνου ή έργου σε 25,9%, ενώ για τα άτομα με καμία σύμβαση εργασίας σε 21,2%. Επίσης, σημαντικά χαμηλότερος είναι ο κίνδυνος φτώχειας για όσους έχουν σταθερή απασχόληση (12,4%) συγκριτικά με τις περιπτώσεις όσων εργάζονται περιστασιακά (28,1%) ή εποχιακά (14,3%) (Διάγραμμα 13).

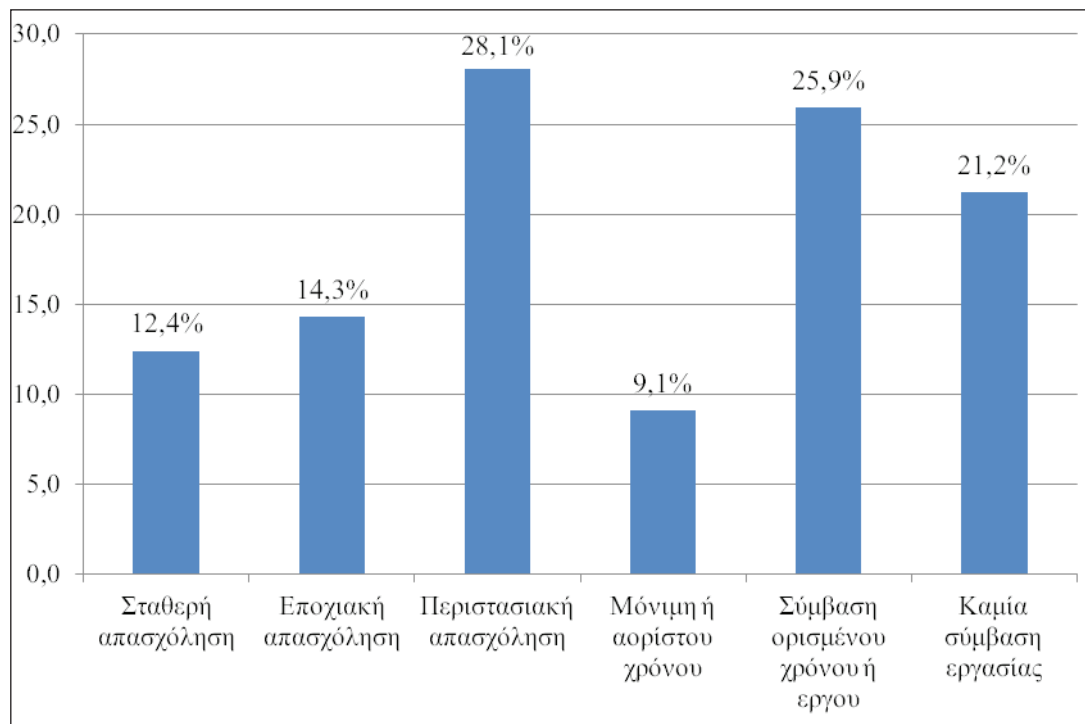
10. Συνταξιούχους, νοικοκυρές, κ.λπ.

**Διάγραμμα 12. Κίνδυνος φτώχειας κατά κατάσταση απασχόλησης
(υπεύθυνος του νοικοκυριού)**

Πηγή: Δειγματοληπτική έρευνα στο Δήμο Αθηναίων 2012

Διάγραμμα 13. Κίνδυνος φτώχειας κατά είδος απασχόλησης (υπεύθυνος του νοικοκυριού)

Πηγή: Δειγματοληπτική έρευνα στο Δήμο Αθηναίων 2012

5. Υποκειμενική φτώχεια, ποιότητα ζωής (επιλεγμένοι δείκτες) και μελλοντικές προσδοκίες

Με βάση την ερώτηση: «Έχοντας υπ’ όψιν το συνολικό μηνιαίο εισόδημα, μπορεί το νοικοκυριό σας να τα βγάλει πέρα οικονομικά;», οι απαντήσεις είναι:

Με μεγάλη δυσκολία	18,9%
Με δυσκολία	24,5%
Με κάποια δυσκολία	37,7%
Μάλλον εύκολα	16,6%
Εύκολα	1,9%
Πολύ εύκολα	0,4%

Πηγή: Δειγματοληπτική έρευνα στο Δήμο Αθηναίων 2012

Με βάση τα στοιχεία της έρευνας διαπιστώνεται ότι στο Δήμο Αθηναίων ένα μεγάλο ποσοστό πληθυσμού «με μεγάλη δυσκολία» (18,9%), «με δυσκολία» (24,5%) ή «με κάποια δυσκολία» (37,7%) τα βγάζουν πέρα οικονομικά. Σημειωτέον ότι μπορεί τα νοικοκυριά που είναι φτωχά να δηλώνουν ότι τα βγάζουν πέρα, αλλά με πολλές στερήσεις, ζώντας κάτω από ένα αποδεκτό επίπεδο διαβίωσης. Χρησιμοποιώντας κάποια ερωτήματα που προσδιορίζουν την ποιότητα ζωής ή την υλική στέρση, μπορούμε να διαπιστώσουμε αν κάτι τέτοιο πράγματι συμβαίνει.

Πιο συγκεκριμένα, οι ερωτώμενοι στο Δήμο Αθηναίων κλήθηκαν να απαντήσουν σε κάθε μία από τις ακόλουθες ερωτήσεις:

1. Έχει το νοικοκυριό την οικονομική δυνατότητα να κρατήσει το σπίτι του επαρκώς ζεστό;
2. Έχει το νοικοκυριό την οικονομική δυνατότητα να αγοράσει ένα ψυγείο;
3. Έχει το νοικοκυριό την οικονομική δυνατότητα να αγοράσει πλυντήριο ρούχων;
4. Έχει το νοικοκυριό την οικονομική δυνατότητα να αγοράσει φούρνο μικροκυμάτων;
5. Έχει το νοικοκυριό την οικονομική δυνατότητα να αγοράσει τηλέφωνο;
6. Έχει το νοικοκυριό την οικονομική δυνατότητα να αγοράσει τηλεόραση;
7. Έχει το νοικοκυριό την οικονομική δυνατότητα να αγοράσει ηλεκτρονικό υπολογιστή;
8. Έχει το νοικοκυριό την οικονομική δυνατότητα να έχει πρόσβαση στο διαδίκτυο;
9. Έχει το νοικοκυριό την οικονομική δυνατότητα να αγοράσει αυτοκίνητο;

Οι απαντήσεις παρουσιάζονται στον Πίνακα 3. Συγκεκριμένα, το 9,6% των φτωχών Αθηναίων δεν μπορούν αρκούτως να θερμανθούν ενώ το 19,1% δεν έχουν φούρνο μικροκυμάτων. Το 25,5% των φτωχών νοικοκυριών και το 9,4% των μη φτωχών νοικοκυριών δεν διαθέτουν αυτοκίνητο, ενώ το 13,4% του φτωχού πληθυσμού και το 4% του μη φτωχού δε διαθέτει υπολογιστή.

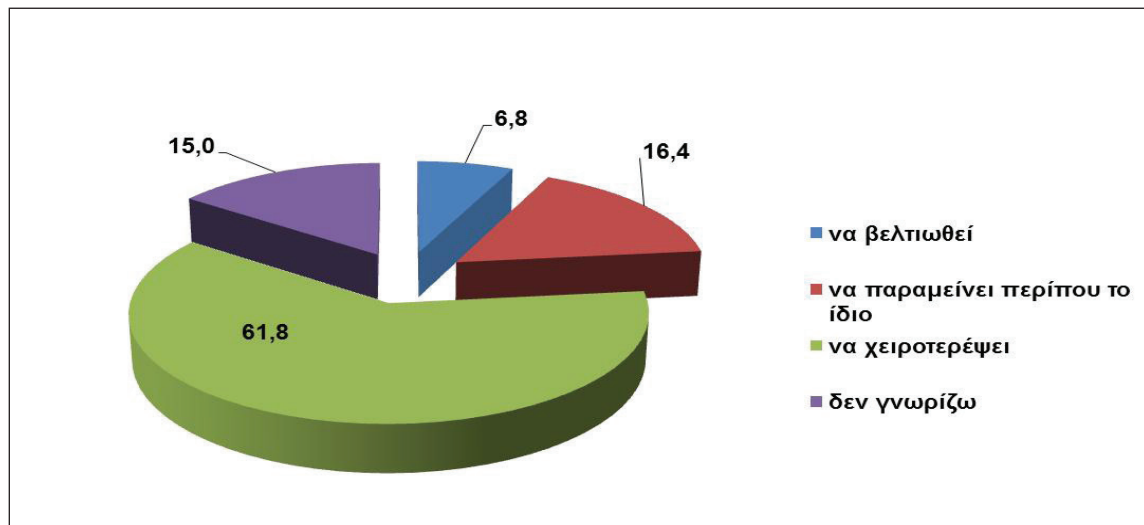
Πίνακας 3. Επιλεγμένοι δείκτες ποιότητας ζωής, Δήμος Αθηναίων

Ποσοστό πληθυσμού που δεν έχει την οικονομική δυνατότητα:	Φτωχοί (%)	Μη φτωχοί (%)
Να κρατήσει το σπίτι ζεστό επαρκώς	9,6	1,9
Να αγοράσει ένα ψυγείο	0,2	0,6
Να αγοράσει πλυντήριο ρούχων	3,2	1,8
Να αγοράσει φούρνο μικροκυμάτων	19,1	4,3
Να αγοράσει τηλέφωνο	3,8	0,5
Να αγοράσει τηλεόραση	1,9	0,5
Να αγοράσει ηλεκτρονικό υπολογιστή	13,4	4,0
Να έχει πρόσβαση στο διαδίκτυο	17,2	4,7
Να αγοράσει αυτοκίνητο	25,5	9,4

Πηγή: Δειγματοληπτική έρευνα στο Δήμο Αθηναίων 2012

Επίσης, με βάση το Διάγραμμα 14 φαίνεται ότι μεσαίας τάξης νοικοκυριά υφίστανται συνεχείς πιέσεις ως αποτέλεσμα της κρίσης. Η φτώχεια και η ανεργία έχουν αυξηθεί σημαντικά και πλήττον άτομα που δεν έπλητταν στο παρελθόν. Πάνω από 60% των φτωχών και των μη φτωχών στην Αθήνα δήλωσαν ότι αναμένουν η οικονομική τους κατάσταση να χειροτερεύσει, δείχνοντας την απαισιόδοξη στάση τους για το εγγύς μέλλον.

Διάγραμμα 14. Προσδοκία οικονομικής κατάστασης στους επόμενους 12 μήνες

Πηγή: Δειγματοληπτική έρευνα στο Δήμο Αθηναίων 2012

6. Οικονομική πίεση των νοικοκυριών

Στο Δήμο Αθηναίων, έχουμε πολλές περιπτώσεις ατόμων που πέραν της έντονης υλικής στερήσης αντιμετωπίζουν και οικονομική πίεση. Το 34,9% των ερωτηθέντων πληρώνει κάποιο ποσό για εξόφληση στεγαστικού δανείου, δάνειο για αγορά ΙΧ πληρώνει το 12,8% ενώ δόσεις πιστωτικών καρτών δίνει το 13,2% (πίνακας 4).

Ακολουθεί ο πίνακας 4, στον οποίο εμφανίζονται τα είδη δανείων ή οι πηγές δόσεων όπου καταβάλλουν χρήματα οι ερωτώμενοι.

Πίνακας 4. Δόσεις για δάνεια: Δήμος Αθηναίων 2012

Στεγαστικό κύριας κατοικίας	34,9%
Στεγαστικό δευτερεύουσας ή εξοχικής κατοικίας	4,3%
Επισκευαστικό κύριας ή δευτερεύουσας κατοικίας	7,5%
Δάνειο για αγορά Ι.Χ.	12,8%
Άλλο καταναλωτικό δάνειο	14,6%
Δόσεις πιστωτικών καρτών	13,2%
Δόσεις για αγορά ειδών από καταστήματα λιανικής	12,5%
Επαγγελματικό δάνειο	0,4%

Πηγή: Δειγματοληπτική έρευνα στο Δήμο Αθηναίων 2012

Στην ερώτηση «Πόσο επιβαρύνουν το εισόδημά σας οι αποπληρωμές δανείων ή αγορών που πραγματοποιήσατε με δόσεις, συμπεριλαμβανομένων και των τόκων», το 28,7% των ερωτώμενων δηλώνει 'πάρα πολύ' και το 55,6% 'αρκετά' (Πίνακας 5).

Πίνακας 5. «Πόσο επιβαρύνουν το εισόδημά σας οι αποπληρωμές δανείων ή αγορών που πραγματοποιήσατε με δόσεις, συμπεριλαμβανομένων και των τόκων;»

Πάρα πολύ	28,7%
Αρκετά	55,6%
Καθόλου	15,6%

Πηγή: Δειγματοληπτική έρευνα στο Δήμο Αθηναίων 2012

Τουλάχιστον 1 φορά καθυστέρησε να πληρώσει το ενοίκιο το 9% των ερωτώμενων, το 18,7% αντιμετώπισε πρόβλημα τουλάχιστον 1 φορά για να πληρώσει πάγιους λογαριασμούς της κύριας κατοικίας (ηλεκτρικού ρεύματος, νερού, αερίου, κ.λπ.), ενώ το 6,8% έχει καθυστερήσει τουλάχιστον 1 φορά να πληρώσει τις δόσεις πιστωτικών καρτών, δανείων για οικοσκευή, κ.λπ. ή αγορών με δόσεις (Πίνακας 6).

Πίνακας 6. Καθυστέρηση στην πληρωμή ενοικίου, πάγιων λογαριασμών και δόσεων

	Ενοίκιο	Πάγιοι Λογαριασμοί	Δόση στεγαστικού δανείου	Δόσεις πιστωτικών καρτών
Ναι (1 φορά)	9,0%	18,7%	3,5%	6,8%
Ναι (2 φορές και άνω)	5,3%	15,8%	2,3%	5,8%
Όχι	18,9%	64,4%	11,7%	15,8%
Δε με αφορά	66,8%	1,0%	82,5%	71,5%

Πηγή: Δειγματοληπτική έρευνα στο Δήμο Αθηναίων 2012

7. Οικονομική ανισότητα

Ο δείκτης άνισης κατανομής εισοδήματος (συντελεστής Gini) κυμαίνεται στο 34,6% στο Δήμο Αθηναίων το έτος 2012. Αυτό σημαίνει ότι αν πάρουμε δύο τυχαία άτομα του πληθυσμού, αναμένουμε ότι το εισόδημά τους θα διαφέρει κατά 34,6% του μέσου εισοδήματος.

Αντίστοιχα, το ίδιο έτος αναφοράς, ο συγκεκριμένος συντελεστής διαμορφώθηκε στο 34,3% για το σύνολο χώρας (Πίνακας 7).

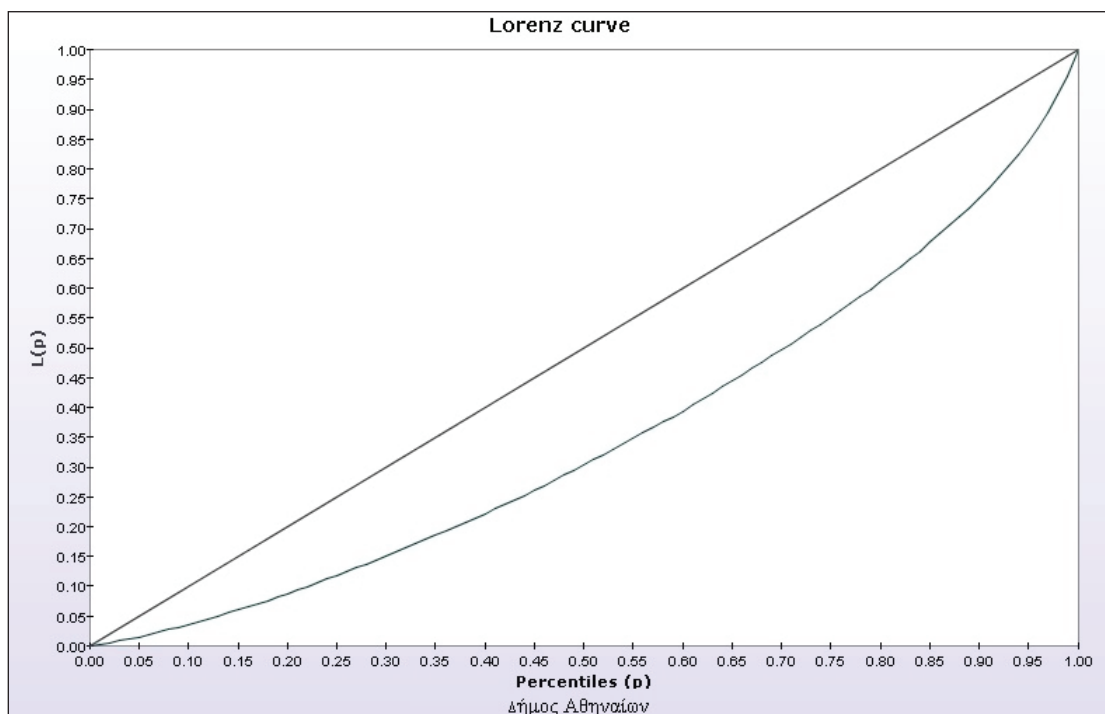
Η αντίστοιχη καμπύλη Lorenz, δείχνει ότι η ανισότητα στο Δήμο είναι ιδιαίτερα έντονη (Διάγραμμα 15).

Πίνακας 7. Συντελεστής Gini, Δήμος Αθηναίων και Σύνολο Χώρας, 2012

Δήμος Αθηναίων	34,6%
Σύνολο Χώρας	34,3%

Πηγή: Δειγματοληπτική έρευνα στο Δήμο Αθηναίων 2012

Διάγραμμα 15. Καμπύλη Lorenz, Δήμος Αθηναίων, 2012

Πηγή: Δειγματοληπτική έρευνα στο Δήμο Αθηναίων 2012

8. Κύρια ευρήματα από την ποιοτική έρευνα: Ατομικές Συνεντεύξεις με Στελέχη Κλειδιά (ΑΣΣΚ)

Ένα βασικό συμπέρασμα της έρευνας είναι ότι ενώ αναγνωρίζεται πλέον, η πολυπλοκότητα της φτώχειας, η πολιτική πρακτική την αντιμετωπίζει μονοδιάστατα αδυνατώντας να την περιορίσει αποτελεσματικά. Ο ορισμός του P. Townsend (1979, σ. 31), ότι η φτώχεια καθορίζεται από έλλειψη πόρων, αγαθών, δραστηριοτήτων και υπηρεσιών που εμποδίζουν τη συμμετοχή σε συνήθεις κοινωνικές δραστηριότητες ή στο σύννηθες βιοτικό επίπεδο της κοινότητας, είναι περισσότερο επίκαιρος από ποτέ.

Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει και από ποιοτική έρευνα - από τις ΑΣΣΚ στην οποία συμμετείχαν επιλεγμένα πρόσωπα που δραστηριοποιούνται στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών στο Δήμο Αθηναίων:

1. Η κα Κ.Γ., Αντιδήμαρχος Κοινωνικής Πολιτικής & Αλληλεγγύης
2. Η κα Δ.Ν., Διευθύντρια Κέντρου Υποδοχής & Αλληλεγγύης Δήμου Αθηναίων (ΚΥΑΔΑ)
3. Η κα Ε.Χ., Διευθύντρια Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Υγείας

Οι βασικοί άξονες της συζήτησης των ΑΣΣΚ, έχουν ως εξής:

Βασικοί Άξονες της ΑΣΣΚ – Προτεινόμενα θέματα Συζήτησης	
ΑΞΟΝΕΣ ΣΥΝΝΕΤΕΥΞΗΣ	ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ
I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΘΕΜΑ ΠΡΟΣ ΣΥΖΗΤΗΣΗ	<ul style="list-style-type: none"> • Τι είναι φτώχεια και τι είναι κοινωνικός αποκλεισμός; • Ποιες ομάδες πλήττονται από τη φτώχεια; • Αναφέρατε ορισμένα από τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα άτομα που πλήττονται (μέχρι τρία) • Γνωρίζετε πόσα άτομα είναι φτωχά στην περιοχή σας; (αριθμός ή ποσοστό) • Θεωρείτε ότι ο δήμος σας σε σχέση με το σύνολο της χώρας παρέχει κοινωνικές υπηρεσίες υψηλότερου, χαμηλότερου ή ίδιου επιπέδου; • Ποιες υπηρεσίες/προγράμματα παρέχετε; • Γνωρίζετε πρωτοβουλίες που έχουν αναπτυχθεί στην περιοχή σας για την αντιμετώπιση προβλημάτων των ευπαθών ομάδων απ' το δήμο ή άλλους φορείς; • Μεταξύ των πολιτικών που εφαρμόζει ένας δήμος, σε ποια θέση θα ιεραρχούσατε την Κοινωνική Πολιτική;
II. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΔΡΑΣΕΩΝ/ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	<p>Πορεία υλοποίησης δράσεων/προγραμμάτων Κοινωνικής Πολιτικής στο Δήμο Αθηναίων όσον αφορά την επίτευξη των στόχων που τέθηκαν σε σχέση με:</p> <ul style="list-style-type: none"> • το περιεχόμενο των δράσεων. • τα διαθέσιμα χρηματοδοτικά μέσα (προϋπολογισμός) δεδομένων των περιορισμών και των δυσκολιών που υπάρχουν εξαιτίας της οικονομικής κρίσης. • τους διαθέσιμους ανθρώπινους πόρους. • Χρησιμότητα και Αποτελεσματικότητα των δράσεων-πολιτικών σε σχέση με τις ανάγκες των ομάδων στόχου. • Βαθμός ανταπόκρισης στις απαιτήσεις των δημοτών. Πως ανταποκρίνεστε στις απαιτήσεις των δημοτών; • Θεωρείτε ότι οι εξελίξεις στην Τοπική Αυτοδιοίκηση (Ν. 3852/2010 – Νόμος «Καλλικράτης») ενισχύουν τη δυνατότητα αντιμετώπισης προβλημάτων των ομάδων που πλήττονται;
III. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	<p>Προβλήματα και δυσκολίες στο Δήμο Αθηναίων όσον αφορά τα ακλουθιά θέματα:</p> <ul style="list-style-type: none"> • επιτυχής προσέγγιση των ομάδων στόχου. • προώθηση της ισότητας ευκαιριών κατά την υλοποίηση των δράσεων σε όλες τις δημοτικές κοινότητες: Υπάρχουν δημοτικές κοινότητες που εντοπίζετε περισσότερα προβλήματα; • Προβλήματα και ασυνέχειες πολιτικής. • Προβλήματα και δυσκολίες όσον αφορά την αποτελεσματικότητα των δράσεων πληροφόρησης και δημοσιότητας. • Αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων για πληροφόρηση και δημοσιότητα. • Αντιμετώπιση της έντασης του φαινομένου εξαιτίας της οικονομικής κρίσης. Κατά πόσο αυτό είναι εφικτό;
IV. ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ	<ul style="list-style-type: none"> • Βαθμός συνεργασίας και επικοινωνίας του δήμου Αθηναίων με σωματεία, ΜΚΟ και φορείς της Κοινωνίας των Πολιτών που δραστηριοποιούνται στο αντίστοιχο πεδίο. • Υπάρχει αναποτελεσματικότητα στο κράτος πρόνοιας να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά το φαινόμενο. Που οφείλεται; • Ποιόν/ποιους θεωρείτε πιο κατάλληλο/ους να αντιμετωπίσει/ουν αποτελεσματικότερα τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό;
V. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ	<ul style="list-style-type: none"> • Προτάσεις για την αντιμετώπιση προβλημάτων που παραμένουν άλυτα. • Προτάσεις για την βελτίωση του περιεχομένου των υφιστάμενων προγραμμάτων/ υπηρεσιών. • Προτάσεις για νέες δράσεις/ προγράμματα/ πολιτικές που θα μπορούσαν να αναπτυχθούν σε τοπικό επίπεδο - Καλές πρακτικές για την αντιμετώπιση του φαινομένου.

Ειδικότερα, προέκυψαν οι ακόλουθες παρατηρήσεις και συμπεράσματα:

1. «Η φτώχεια δεν είναι ατύχημα. Η φτώχεια είναι πολιτική επιλογή. Όταν έχεις βίαια φαινόμενα φτωχοποίησης πληθυσμού, δηλαδή όταν ξαφνικά μένουν άνεργοι σε μία πόλη 20.000 κατοίκων οι 5.000 άνθρωποι, δεν είναι ένα ατύχημα, δεν έτυχε επειδή έγινε σεισμός και κατέρρευσαν οι υποδομές της πόλης».

2. «Τα προνοιακά επιδόματα ήταν ανέκαθεν μία στήριξη των λίγων. Άμα φτάσουμε στο σημείο να γίνονται τα προνοιακά επιδόματα η στήριξη των 2/3 μιας κοινωνίας τότε υπονομεύονται οι προϋποθέσεις κοινωνικής συνοχής».

3. «Η ανθρώπινη συμπεριφορά πρέπει να λαμβάνεται πάντα υπόψη στην εφαρμογή πολιτικών. Για παράδειγμα η Ελλάδα δεν έχει κουλτούρα ούτε αστεγίας ούτε ξενώνων αστεγών. Έχει περισσότερο νόημα να ενισχύσεις κάτι στο εισόδημα του άνεργου για να μη βγει στο δρόμο, παρά να πιστέψεις και να ελπίσεις ότι θα πάει σε ξενώνα φιλοξενίας. Δεν την έχουμε αυτή την κουλτούρα, δεν έχουμε και το κλίμα που θα μας σπρώξει σε αυτή τη δομή. Θα πρέπει να σκεφτούμε λίγο διαφορετικά, να μελετήσουμε πως συμπεριφερόμαστε εθιμικά, πολιτισμικά και να το δούμε αυτό πως στήνεται».

4. Φαίνεται ότι αποδυναμώνεται το προνοιακό μοντέλο του ευρωπαϊκού νότου. Καθώς κάθε νοικοκυριό έχει πλέον έναν και δυο ανέργους, η διευρυμένη οικογένεια και τα κυκλώματα αυτοβοήθειας, που λειτουργούσαν πριν την κρίση ως ισχυρό υποκατάστατο των ελλειμματικών κρατικών κοινωνικών παροχών, χάνουν τη δυναμική τους. Όταν όλες οι εναλλακτικές λύσεις για απασχόληση έχουν εξαντληθεί, οι συντάξεις και τα επιδόματα περικόπονται, το δίκτυο αυτοβοήθειας είναι διάτρητο. Μέσα σε αυτές τις δύσκολες συνθήκες καλείται η Τοπική Αυτοδιοίκηση πρώτου βαθμού να αντιμετωπίσει την ένταση και την έκταση που έχει λάβει το φαινόμενο της φτώχειας εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, δεδομένου ότι βρίσκεται πιο κοντά στον πολίτη και στα προβλήματα που αντιμετωπίζει.

Παρά ταύτα, στο ερώτημα «Κατά πόσο είναι εφικτό να αντιμετωπίσετε την ένταση και την έκταση του φαινομένου της φτώχειας εξαιτίας της οικονομικής κρίσης» που θέσαμε στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας, λάβαμε ενδεικτικά τις ακόλουθες απαντήσεις από τους συμμετέχοντες στην ποιοτική έρευνα:

1. «Σε έναν φορέα όπως ο δικός μας που δεν ασχολείται με τα αίτια της φτώχειας αλλά με τα αποτελέσματα, δεν υπάρχει περίπτωση να αντιμετωπιστεί η ένταση του φαινομένου επαρκώς. Θα έλεγα ούτε μετρίως. Είναι σα να δίνεις ασπιρίνες σε άτομα που πάσχουν από κακοήθεις όγκους, αυτή είναι η σχέση. Αυτή η ερώτηση έχει νόημα για αυτούς που κάνουν επιτελικούς σχεδιασμούς πολιτικών πρόληψης. Εμείς επειδή δεν ασχολούμαστε με το πώς προκαλείται το πρόβλημα αλλά με τις επιπτώσεις του προβλήματος δεν έχουμε τη δυνατότητα να πούμε κάτι τέτοιο, και αν το πούμε θα είμαστε ή ψεύτες ή δε θα έχουμε σοβαρότητα».

2. «Ο δήμος είναι ο δέκτης. Από τη στιγμή που έχουν καταρρεύσει οι δομές του κράτους, ο δήμος είναι ο δέκτης, ο δήμος συνολικά. Δηλαδή σκεφτείτε η κατάργηση ψυχιατρικών ξενώνων τι σημαίνει για το δήμο όταν αυτοί οι άνθρωποι ανυποστήρικτοι από οικογένεια βρεθούν στο δρόμο και καλείται η πόλη να λύσει το ζήτημα επειδή το κράτος προκάλεσε, έσπρωξε αυτούς τους ανθρώπους στο δρόμο. Ή σκεφτείτε η έλλειψη εφαρμογής πολιτικών για την αντιμετώπιση του προβλήματος των ναρκωτικών ή της υποστήριξης των τοξικομανών τι πρόβλημα δημιουργεί

στην πόλη, που δεν είναι δικό της πρόβλημα, αλλά δημιουργεί δυσάρεστες επιπτώσεις στην καθημερινότητα των ανθρώπων. Δε φταίει ο δήμος που οι τοξικομανείς κοιμούνται έξω από τις πολυκατοικίες και όταν ξυπνάνε τα παιδιά να πάνε στο σχολείο θα πρέπει να πατήσουν σε οχτώ σύριγγες για να πάνε σχολείο. Αλλά καλείται ο δήμος να πληρώσει με δημοτικά τέλη για αυτή την κατάσταση και βέβαια εννοείται ότι δε θα είναι ευχαριστημένος. Δηλαδή ο δήμος συνολικά είναι ο δέκτης των επιπτώσεων, δυστυχώς όλοι οι δήμοι. Γιατί; Γιατί το πρόβλημα κεντρικά όχι μόνο δεν αντιμετωπιζόταν επαρκώς στο παρελθόν, αλλά τώρα δε αντιμετωπίζεται ούτε όσο αντιμετωπιζόταν στο παρελθόν».

3. «Ο Δήμος παρέχει πολύ υψηλό επίπεδο στην Κοινωνική Πολιτική. Το Κράτος δεν έχει Κοινωνική Πολιτική. Δεν έχει δομές. Δεν έχει τίποτα. Και έρχονται στην τελευταία ανάλυση οι Δήμοι να καλύψουν τα κενά της κεντρικής εξουσίας. Θεωρώ, ότι με τα λίγα οικονομικά που έχουν οι Δήμοι και φάνηκε στην πορεία των τριάντισι χρόνων, έχουν στραφεί όλοι στις κοινωνικές δομές, στο να βοηθήσουν τον κόσμο. Και θεωρώ δηλαδή ότι αντικαθιστούν την Κεντρική Διοίκηση. Που δε θα θέλαμε να κάνουμε κάτι τέτοιο. Δεν είναι στις λογικές. Θα ήταν καλύτερο η Κεντρική Διοίκηση να έχει χώρους, να έχει δομές, που να μπορεί ο καθένας να απευθυνθεί συγκεκριμένα. Δεν το έχει όμως. Κι αναγκάστηκαν οι Δήμοι να πάρουν τις πρωτοβουλίες και με ρίσκο, πάρα πολλές φορές, να βγουν και στο θέμα της παρανομίας. Καταλαβαίνετε τι θέλω να πω».

9. Συμπεράσματα

Από τη μέχρι στιγμής ανάλυση στο αστικό κέντρο της χώρας, φαίνεται ότι η κρίση έχει έντονη επίπτωση στη φτώχεια η οποία εξετάζεται με απλούς και περισσότερο σύνθετους δείκτες. Παρ' όλες τις ενδείξεις ότι η αύξηση της σχετικής φτώχειας είναι σημαντική, τα συμπεράσματα που προκύπτουν είναι αποκαλυπτικά και πολύ ενδιαφέροντα.

Ένα βασικό συμπέρασμα είναι ότι το προφίλ της φτώχειας που παρουσιάσαμε αποκαλύπτει ότι στην Αθήνα υπάρχουν σημαντικές δημογραφικές και κοινωνικό-οικονομικές διαστάσεις που ευθυγραμμίζονται με τα ευρήματα για τη φτώχεια κι άλλων παλαιότερων μελετών.

Τα ποσοστά φτώχειας είναι σχετικά χαμηλά σε αυτούς που είναι πολύ μορφωμένοι και σε αυτούς που συμμετέχουν στην αγορά εργασίας. Από την άλλη πλευρά η φτώχεια αυξάνεται ανάλογα με την ηλικία και το μέγεθος του νοικοκυριού.

Πιο συγκεκριμένα, στο Δήμο Αθηναίων για το έτος 2012, ομάδες υψηλού κινδύνου φτώχειας είναι:

- Τα άτομα με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης,
- Τα άτομα ηλικίας 65 ετών και άνω,
- Τα νοικοκυριά με περισσότερα από πέντε μέλη,
- Τα παιδιά ηλικίας 0-17 ετών,
- Οι άνεργοι,
- Οι ιδιοκτήτες με οικονομικές υποχρεώσεις (δάνειο, υποθήκη, κ.λπ.),
- Οι ενοικιαστές,
- Τα άτομα με μη σταθερή απασχόληση.

Το 2012 το 6,4% του πληθυσμού της Αθήνας είναι ακραία φτωχό δηλαδή με εισόδημα κάτω από το 40% της διαχωριστικής γραμμής.

Το άλλο συμπέρασμα είναι ότι η εργασία δεν συνιστά πλέον ένα αποτελεσματικό δίκτυ προστασίας ενάντια στη φτώχεια. Οι εργαζόμενοι φτωχοί στο Δήμο Αθηναίων καταγράφουν ποσοστό 13,1%, οι εργαζόμενοι με σύμβαση ορισμένου χρόνου ή έργου 25,9%, οι μόνιμοι ή αορίστου χρόνου εργαζόμενοι 9,1% και οι εργαζόμενοι με σταθερή απασχόληση σε 12,4%, ενώ η φτώχεια για τους ανέργους προσεγγίζει το 42,2%.

Επίσης γίνεται πλέον ολοφάνερο ότι για τον προσδιορισμό της φτώχειας δεν είναι επαρκής η εξέταση του ύψους του εισοδήματος ενός ατόμου (ή ενός νοικοκυριού), αλλά είναι αναγκαίο να εξεταστεί συγχρόνως το κατά πόσο το συγκεκριμένο άτομο (ή νοικοκυριό) ικανοποιεί ορισμένες συγκεκριμένες ανάγκες, όπως η επαρκής θέρμανση της κατοικίας του (το 2012 στο Δήμο Αθηναίων ποσοστό 9,6% των φτωχών δηλώνει αδυναμία), η κατοχή ηλεκτρονικού υπολογιστή (το 2012 στο Δήμο Αθηναίων ποσοστό 13,4% των φτωχών δηλώνει αδυναμία), η πρόσβαση στο διαδίκτυο (το 2012 στο Δήμο Αθηναίων ποσοστό 17,2% των φτωχών δηλώνει αδυναμία) ή η κατοχή αυτοκινήτου (το 2012 στο Δήμο Αθηναίων ποσοστό 25,5% των φτωχών δηλώνει αδυναμία).

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Balourdos, D. (2014). “Effects of the Economic Crisis on Poverty in Greece”, in Petropoulos, N., Tsobanoglou, G. (ed.), *The Debt Crisis in the Eurozone: Social Impacts*, Cambridge Scholars Publishing.
- Caminada, K., Goudswaard, K. (2009). “Effectiveness of Poverty Reduction in the EU: A Descriptive Analysis”, Published on behalf of the Policy Studies Organization, <http://media.leidenuniv.nl/legacy/effectiveness-of-poverty-reduction-in-the-eu.pdf>
- Mitrakos, T. (2014). “Inequality, Poverty and Social Welfare in Greece: Distributional effects of Austerity”, Working Paper, Bank of Greece, Economic Research Department – Special Studies Division.
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom*, London: Allen Lane and Penguin Books.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Καλογήρου, Σ., κ.ά (2011). Χωρικές Ανισότητες Εισοδήματος Ανάπτυξης και Φτώχειας στην Ελλάδα. Κοινωνιολογικό Ίδρυμα Ι. Λάτση, ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ 2011.
- Καράγιωργας, Σ., και συνεργάτες (1999). *Διαστάσεις της Φτώχειας στην Ελλάδα*, 2η έκδοση, Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Κωστάκη, κ.ά (1995). «Διαστάσεις της φτώχειας στην Περιφέρεια της Πρωτεύουσας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, ΕΚΚΕ, 88, σελ. 60-84.

- Μπαλούρδος, Δ. (2007). Οικονομική Ανισότητα, Φτώχεια και Αποστέρση: Ήπειρος, Δυτική Ελλάδα, Πελοπόννησος. *Επίκαιρα Θέματα*, 3/2007, ΕΚΚΕ, Εργαστήριο Παρακολούθησης των Πολιτικών Κοινωνικής Συνοχής.
- Μπαλούρδος, Δ. (2013). Χαρακτηριστικά της φτώχειας στην Ελλάδα της κρίσης, Ιατρικές εξελίξεις, ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β - ΤΟΜΟΣ ΚΖ΄, ΤΕΥΧΟΣ 295, Δημοσίευση επιλεγμένων εισηγήσεων από το 1^ο Διεθνές Συνέδριο: «Οι φτώχεια και οι συνέπειές της: Ψυχικές Συμπεριφορές και Διαταραχές σε Εφήβους και Ενήλικες», Απρίλιος 2013.
- Μπαλούρδος, Δ. και Πετράκη, Μ. (επιμ.), (2012). *Νέα Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός: Πολιτικές καταπολέμησης και καθιέρωση ενός Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος*, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
- Μπαλούρδος, Δ. και Υφαντόπουλος, Γ. (2007). «Οικονομική Ανισότητα και Φτώχεια στην Ελλάδα: Ορισμένα Αποτελέσματα από την Έρευνα SILC», Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 122, Α. http://www.grsr.gr/preview.php?c_id=368
- Μπούζας, Ν. (1990). «Η φτώχεια στην περιοχή της Πρωτεύουσας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 73(Α): 162-181.
- Χρυσάκης, Μ. και Μπαλούρδος, Δ. (2005). Εκπαιδευτικές διαστάσεις της Φτώχειας και του Κοινωνικού Αποκλεισμού: Το αμφίδρομο μιας σχέσης, Εισήγηση στο διεθνές Συνέδριο «Φτώχεια, Αποκλεισμός & Κοινωνικές Ανισότητες», Διοργάνωση: Ε.Κ.Κ.Ε. - Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, Λαύριο, 22-23 Σεπτεμβρίου 2005.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΙΚΟΤΡΟΦΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΣΤΙΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Αναστασία Λαλάγκου,

Υποψήφια Διδάκτωρ, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Καλή Αλυσανδράτου

Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης

Περίληψη

Στη νεώτερη ελληνική ιστορία, η εκκλησιαστική εκπαίδευση συνυπάρχει με τον θεσμό των οικοτροφείων από τις αρχές του 19ου αι., σε όλες τις βαθμίδες. Η δημιουργία μορφωμένου κλήρου υπήρξε ρητά διατυπωμένος σκοπός στη σχετική νομοθεσία. Σε αυτήν περιλαμβάνονται ρυθμίσεις για τη δομή, οργάνωση και λειτουργία οικοτροφείων στην εκκλησιαστική εκπαίδευση. Τα οικοτροφεία, εκτός από παιδαγωγικούς και μαθησιακούς, υπηρετούν και κοινωνικούς στόχους. Σε αυτό το πλαίσιο αναλύονται οι προηγούμενες και οι ισχύουσες νομοθετικές προβλέψεις για τα οικοτροφεία εκκλησιαστικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, με έμφαση στον Ν. 3432/2006 «Δομή και λειτουργία της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης» και ειδικά την ίδρυση και λειτουργία της «Εστίας Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης». Παρουσιάζονται συνοπτικά, το περιεχόμενο της συγκεκριμένης μεταρρύθμισης, κυρίως δε το πλαίσιο των σχέσεων Κράτους – Εκκλησίας, ποσοτικά στοιχεία σχετικά με την εφαρμογή του Ν. 3432/2006 κατά τα έτη 2007-2014, και συγκριτικά ανάλογα στοιχεία που αφορούν την κρατική επιχορήγηση αντίστοιχων δομών σε ελληνικά πανεπιστήμια. Εξετάζεται η κοινωνική διάσταση στη λειτουργία της Εστίας Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης σε συνδυασμό με την υφιστάμενη οικονομική κρίση και διατυπώνονται προβληματισμοί για την προοπτική του θεσμού.

Λέξεις - κλειδιά: εκκλησιαστική εκπαίδευση - Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης

- οικοτροφεία εκκλησιαστικών σχολών - εκπαιδευτική πολιτική - σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας

- Ν. 3432/2006 «Δομή και λειτουργία της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης»

- δευτεροβάθμια εκπαίδευση - τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Abstract

In modern greek history “ecclesiastical education” [secondary and higher education for priests and future priests] co-exists with the institution of boarding houses in all its levels, since the beginning of the 19th century. The creation and development of educated clergy was expressly written in the relevant legislation. The latter regulates the structure, organization and function of boarding houses in ecclesiastical education. These boarding houses serve social purposes, besides pedagogical and learning/cognitive ones. In this context, previous and present provisions are analyzed, with emphasis on the law 3432/2006 “Structure and function of ecclesiastical education. In this article are presented briefly the context of the specific reform, mostly the framework of the State-Church relations, quantitative elements regarding the application of the above mentioned law during the years 2007-2014 and comparative relative elements that regard the state grant in respective structures in greek universities. It is also examined the social dimension in the function of the “Estia of Ecclesiastical Education” (Hall of residence) in combination with the undergoing economical crisis. In the end are pointed out concerns on the perspectives of the institution.

Key words: *ecclesiastical education - Estia of Ecclesiastical Education
- boarding houses of ecclesiastical schools - educational policy - State-Church relations
- Law nr. 3432/2006 «Structure and function of Ecclesiastical Education»
- secondary education - higher education*

1. Εισαγωγή

Η εκπαιδευτική πραγματικότητα βρίσκεται σε διαλεκτική σχέση με την κοινωνική, οικονομική και πολιτική πραγματικότητα σε τοπικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο (Μπουζάκης, 2005, σ. 32 και υπ. 14, 15). Αυτή η παραδοχή συχνά συνδέεται με την έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης, η οποία στον χώρο της εκπαίδευσης υλοποιείται με μέτρα που έχουν ανακατανομτική λειτουργία του κοινωνικού αγαθού της παιδείας, με όρους ισότητας, ώστε να μην αποτελεί προνόμιο συγκεκριμένων ή περιορισμένων κοινωνικών ομάδων (Δημητράκος, 2003, σελ. Β56, Πυργιωτάκης, 1995, σελ. 84-88). Η εκκλησιαστική εκπαίδευση αποτελεί τμήμα του εκπαιδευτικού συστήματος από συστάσεως του νεοελληνικού κράτους (Ψήφισμα 410, 3-2-1830, Β.Δ. 25-1-1843, Ν. ΤΕΖ 5-10-1856), που εξ αρχής μερίμνησε για τη δημιουργία μορφωμένου κλήρου. Η εκκλησιαστική εκπαίδευση, από τον 19ο αιώνα, τέθηκε υπό την ευθύνη της πολιτικής-κρατικής εξουσίας αντανakλώντας την ευρωπαϊκή πολιτειακρατική αντίληψη της εποχής για τις σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας (Περσελής, 2000, σελ. 29-47, 263-268), με εξαίρεση το σύντομο χρονικό διάστημα 1971-1976, οπότε την ανέλαβε η Εκκλησία. Πέραν όμως του ρητά διατυπωθέντος σκοπού της παρουσιάζει σαφή κοινωνική διάσταση, μια πλευρά της οποίας επιχειρεί να εξετάσει το παρόν κείμενο.

Σκοπός του κειμένου είναι να αναλυθούν και να συγκριθούν οι προηγούμενες και οι ισχύουσες νομοθετικές ρυθμίσεις του οικοτροφειακού θεσμού, με έμφαση στη δημιουργία της Εστίας

Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης και τη λειτουργία της στις παρούσες συνθήκες πολιτικοοικονομικής ρευστότητας, με παράθεση και ποσοτικών στοιχείων που φωτίζουν την υφιστάμενη κατάσταση και υπογραμμίζουν την πολύπλευρη κοινωνική της διάσταση.

2. Ορολογικές διευκρινίσεις

Κατ' αρχάς θεωρείται χρήσιμο να διευκρινιστούν οι βασικοί όροι που χρησιμοποιούνται στο συγκεκριμένο κείμενο:

Η *εκκλησιαστική εκπαίδευση* στη διάρκεια του χρόνου έλαβε ποικίλες μορφές που καθορίζονταν από τις εκάστοτε συνθήκες και παρακολουθούσε τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις. Το επίθετο *εκκλησιαστική* προσδίδει στη λειτουργία της εκπαίδευσης την αφετηρία και την ολοκλήρωση της χριστιανικής θρησκευτικότητας, (Φράγκος, 1985, σ. 35), ταυτόχρονα όμως προσδιορίζει την εκπαιδευτική διαδικασία που αποσκοπεί στην υπηρεσία του εκκλησιαστικού θεσμού, χωρίς αυτό να σημαίνει απαραίτητως ότι η εκπαιδευτική διαδικασία οργανώνεται από τη θεσμική Εκκλησία (Μιχόπουλος, 2007, σ. 23-24). Κατά το χρονικό διάστημα 2006-2013, η εκκλησιαστική εκπαίδευση περιλαμβάνει σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και μεταδευτεροβάθμιας σχολές. Τα πρώτα αφορούν Εκκλησιαστικά Γυμνάσια και Λύκεια, καθώς και τα Ιερατικά Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (ΙΣΔΕ). Στις δεύτερες περιλαμβάνονται τα Εκκλησιαστικά Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΕΙΕΚ) –τα οποία έπαυσαν να λειτουργούν το ακαδημαϊκό έτος 2012-2013, επειδή ίσχυσε το όριο των 25 σπουδαστών ανά τμήμα, σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις των ΙΕΚ, αριθμός ο οποίος δεν συμπληρώθηκε– και οι Ανώτατες Εκκλησιαστικές Ακαδημίες (ΑΕΑ) Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Βελγίας και Ηρακλείου.

Με τον όρο *εκκλησιαστική εκπαίδευση* νοείται η εκπαίδευση που παρέχεται από το ελληνικό κράτος στα εκπαιδευτικά ιδρύματα που δημιουργεί, με σκοπό τη μόρφωση υποψηφίων μελλοντικών ιερέων και την επιμόρφωση των εν ενεργεία, ώστε να είναι σε θέση να ανταποκριθούν με επιτυχία στα πολύπλευρα καθήκοντά τους, επ' ωφελεία της Εκκλησίας και του έθνους (Περσελής, 2000, σ. 38-40). Γι' αυτό θεωρήθηκε απαραίτητο, ήδη από τις απαρχές της εκκλησιαστικής οργάνωσης, οι κληρικοί να έχουν τόσο ειδική μόρφωση, θεολογική και εκκλησιαστική, όσο και εγκυκλοπαιδική, φιλολογική και φιλοσοφική. Η πρώτη αφορά την πίστη, την απόκρουση εσφαλμένων δοξασιών και την ορθή εκτέλεση των ιερατικών καθηκόντων τους. Η δεύτερη σχετίζεται με την πρώτη, γιατί αυτές οι γνώσεις αφ' ενός παρέχουν στον ιερέα τη δυνατότητα να κατανοεί επαρκώς τα εκκλησιαστικά και θεολογικά κείμενα και αφ' ετέρου υποστηρίζουν το κοινωνικό και ποιμαντικό έργο του (Μακρής, 1966, στ. 1052-1055, Δυοβουνιώτης, 1930, σελ. 868).

Ο όρος *Κράτος* χρησιμοποιείται με την έννοια του σκληρού πυρήνα που περιλαμβάνει την απρόσωπη κρατική μηχανή, με αυτοδύναμη εξουσία και όλους τους μηχανισμούς δια/κυβέρνησης (Δημητράκος, 1964, σελ. 4112-4113, Δημητρόπουλος, 2004, σελ. 114), και όχι ως συνώνυμο του κράτους-έθνους ούτε δίνεται έμφαση στη νομική του υπόσταση ως υποκειμένου του δικαίου ή νομικού προσώπου. Δίνεται έμφαση στο Κράτος ως θεσμό, ο οποίος ασκεί εξουσία-imperium (Κουμανούδης, 2006, σ. 500) με τον οποίο η θεσμική Εκκλησία συνδέεται θεσμικά

και εξουσιαστικά. Σ' αυτή την περίπτωση το Κράτος είναι συνώνυμο της κρατικής εξουσίας (Μανιτάκης, 2009, σ. 95).

Ο όρος *εκκλησία* είναι πολυσήμαντος και πολυεπίπεδος, ανάλογα με το πλαίσιο στο οποίο αναφέρεται κατά την ιστορική του διαδρομή. Στο παρόν κείμενο *Εκκλησία* σημαίνει την Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος και μάλιστα το διοικητικό της τμήμα (Ανδρούτσος, 1907, σ. 262), δηλαδή τον διοικούντα κλήρο. Γι' αυτό χρησιμοποιείται ο όρος *θεσμική Εκκλησία*.

Ο προσδιορισμός *εκπαιδευτική* συναρτάται με τη μάθηση ορισμένων γνώσεων, την ανάπτυξη συγκεκριμένων δεξιοτήτων και τη δημιουργία ατόμων με ενιαία κατανόηση και εδράζεται σε θεωρητικές επιστημονικές βάσεις, σε ηθικές κατηγορίες και ιδέες. Συνδέεται όμως και με τη μάθηση μιας κουλτούρας, του συναρτωμένου με αυτή συστήματος αξιών και των κοινωνικών ρόλων (Παπαδάκης, 2003, σ. 80). Υπ' αυτήν την έννοια ο όρος *εκπαιδευτικός* εμπεριέχει και στοιχεία του όρου *παιδευτικός* (Χαραλαμπίδης, 1983, σ. 11-12), ενώ οι δύο όροι, κατά περίπτωση, είναι δυνατόν να εφάπτονται ή/και να επικαλύπτονται εν μέρει. Η *εκπαιδευτική πολιτική* νοείται «*ως αυτό που ενεργοποιείται και αυτό που αποσκοπείται*» (Ball, 1994, p. 10). Είναι σύζευξη λόγου και δράσης, θεωρίας και πράξης, μια διαδικασία δηλαδή που καταλήγει σε ένα αποτέλεσμα, (Μπουζάκης κ.ά., 2001, σ. 20-21, υπ. 40). Σχετίζεται με τις αποφάσεις που συνήθως λαμβάνονται στα εξουσιαστικά κλιμάκια, καθώς και με τους κανόνες που διέπουν τη λήψη αυτών των αποφάσεων. Ενδιαφέρεται για την κατανομή της εξουσίας και της οργάνωσης στη λήψη αποφάσεων που επηρεάζουν τα αποτελέσματα της εκπαίδευσης (Σταμέλος, 2009, σ. 119) ως πολιτειακής λειτουργίας. Εστιάζει στις πρακτικές συνέπειες των αποφάσεων και των εφικτών εναλλακτικών που μπορεί να υπάρχουν.

Εν τέλει, η *εκπαιδευτική πολιτική* αποτυπώνεται σε κείμενα που έχουν περισσότερο κανονιστικό, παρά προτασιακό χαρακτήρα (Heslop, 1987, p. 426) και παράγει συγκεκριμένα αποτελέσματα. Επίσης, ενδιαφέρεται για τους δρώντες που ενεργοποιούνται κατά τη διαμόρφωση δομών και διαδικασιών, τα αίτια ή κίνητρα της ανάμιξής τους, τις μεθόδους που χρησιμοποιούν και τα αποτελέσματα των ενεργειών τους. Αναπόφευκτα, το περιεχόμενο και το πλαίσιο δράσης που εισηγείται μια εκπαιδευτική πολιτική τελεί σε αλληλεπίδραση με το πλαίσιο/περικείμενο στο οποίο εντάσσεται, δηλαδή με τις κοινωνικές, πολιτικές, πολιτιστικές, ιδεολογικές και οικονομικές συνθήκες και συνήθως αναπαριστά έναν συγκεκριμένο ιστορικό συσχετισμό (Porkewitz, 1986, pp. 77-93). Σημαντικό ρόλο, επίσης, διαδραματίζουν τόσο οι εκπονητές ή/και εισηγητές μιας εκπαιδευτικής πολιτικής, που μπορεί να είναι είτε ένα πρόσωπο είτε ένα συλλογικό σώμα, όσο και οι αποδέκτες της εκπαιδευτικής πολιτικής, άμεσοι και έμμεσοι, που υιοθετούν διάφορες στάσεις προς αυτήν (Παπαδάκης, 2003, σ. 88-93).

Σε ό,τι αφορά το παρόν κείμενο, η εκπαιδευτική πολιτική στην εκκλησιαστική εκπαίδευση, κατά τα έτη 2006-2014, ασκείται από το ελληνικό κράτος διά της εκάστοτε κυβερνήσεως, και μέσω του αρμόδιου Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων. Ο ρόλος της θεσμικής Εκκλησίας, σε αυτό το χρονικό διάστημα, είναι άλλοτε ουσιαστικός στη λήψη αποφάσεων και άλλοτε γνωμοδοτικός. Η εκπαιδευτική πολιτική και σε αυτό το πεδίο ενυλώνεται με την έκδοση και εφαρμογή Νόμων, Διαταγμάτων, Υπουργικών Αποφάσεων και Εγκυκλίων, το σύνολο των οποίων απαρτίζει τη σχετική εκπαιδευτική νομοθεσία (Ευαγγελόπουλος, 1984, σ. 13).

Οι *σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας* είναι στην ουσία οι σχέσεις πολιτικής/κοσμικής και εκκλησιαστικής εξουσίας (Τσάτσος, 1985, σ. 69, Μανιτάκης, 2004, σ. 170-175). Και οι δύο φορείς

βρίσκονται, κατά κάποιον τρόπο, σε διαλεκτική αντιπαράθεση στον κοινό τους τόπο, το κοινό ανθρωπολογικό πεδίο δράσης. Για μεν το Κράτος, η Εκκλησία είναι ένας κοινωνικός θεσμός που δρα εντός των ορίων του, άρα υπόκειται στην έννομη τάξη του, τόσο ως διοίκηση, όσο και ως σύνολο που αποτελείται από υποκείμενα με διπλή ιδιότητα, του πολίτη και του πιστού. Για την Εκκλησία δε, η ιστορικότητα της οποίας είναι προφανής και δεδομένη, η σχέση αυτή αποτελεί έκφραση της σχέσης της με τον κόσμο, την ιστορία, την κοινωνία (Παπαθανασίου, 2000, σ. 3-4). Το σύγχρονο Κράτος δεν είναι ένας συμπαγής πολιτικός και διοικητικός μηχανισμός, αλλά μια πολύπλοκη κοινωνική σχέση, που νοείται σε σχέση με την κοινωνία των πολιτών και αντίστροφα. Η Ορθόδοξη Εκκλησία συγκροτείται και αντιλαμβάνεται τον εαυτό της ως «κοινωνία» προσώπων-πιστών. Σε αυτό το πλαίσιο γίνεται σαφές πως κράτος και κοινωνία είναι δύο συνυφασμένες οντότητες (Δημητρόπουλος, 2004, σ.118) και ότι σε ένα σύγχρονο δημοκρατικό καθεστώς οι σχέσεις Κράτους και Ορθόδοξης Εκκλησίας είναι όψη των σχέσεων κράτους και κοινωνίας των πολιτών (Βενιζέλος, 2000, σ. 84-88). Το ζήτημα, βέβαια, των σχέσεων Κράτους και Εκκλησίας εξακολουθεί να είναι ζητούμενο και να θεωρείται μόνιμα επίκαιρο θέμα (Βενιζέλος, 2000, σ. 84-88, Φειδάς, 2001). Και για τα δύο μέρη όμως ισχύει ότι οι σχέσεις τους, μέσα στην ιστορία (Παπαθανασίου, χ.χ., σ. 12), είναι και θα είναι συνταγματικά ρυθμισμένες. Στη σύγχρονη συζήτηση προτείνεται, προς όφελος και των δύο πλευρών, να ανακαθοριστούν οι σχέσεις τους, ώστε να «χαλαρώσουν» και να καταστούν σαφή τα όρια λειτουργίας τής κάθε πλευράς (Κονιδάρης, 2000, σ. 51-57). Κρίνεται αναγκαίο να συνειδητοποιηθεί ότι το μεν νεωτερικό κράτος δεν είναι ομολογιακό και υπάρχει χάριν του κράτους, η δε Εκκλησία δεν μπορεί να καθηλωθεί στο παρελθόν, γι' αυτό οφείλει να έχει επίγνωση της πραγματικότητας στο παρόν (Φωτίου, χ.χ., σ. 82). Σ' αυτές τις συνθήκες προβάλλεται το αίτημα οι σχέσεις των δύο θεσμών να ρυθμιστούν συναινετικά στο πλαίσιο όχι μόνο του εκατέρωθεν σεβασμού, αλλά και του σεβασμού προς τις ιστορικές προϋποθέσεις και το κανονιστικό περιεχόμενο του Συντάγματος.

3. Συνοπτική ιστορική αναδρομή λειτουργίας οικοτροφείων εκκλησιαστικών σχολών

3.1 Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή

Ο προαναφερθείς σκοπός της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης παρέμεινε διαχρονικά ο ίδιος έως το 2006, οπότε τροποποιήθηκε με μια μικρή, αλλά σημαντική προσθήκη στη διατύπωση, δηλαδή την ανάδειξη και κατάρτιση και λαϊκών στελεχών της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ελλάδος, αφού είχε διαπιστωθεί στη μακρόχρονη πορεία της ότι πολλοί απόφοιτοι τελικά δεν χειροτονούνταν. Αυτοί, όμως, συχνά εργάζονταν σε εκκλησιαστικούς φορείς ή αναλάμβαναν εκκλησιαστικές ευθύνες. Γίνονταν π.χ. εκκλησιαστικοί υπάλληλοι μητροπόλεων, κατηχητές, στελέχη εκκλησιαστικών ιδρυμάτων και επάνδρωναν ενοριακές δράσεις, όπως π.χ. το φιλόπρωχο ταμείο. Ο θεσμός των οικοτροφείων είναι συνυφασμένος με τον σκοπό και τη λειτουργία της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες. Κομβικό σημείο για την ίδρυση και λειτουργία των εκκλησιαστικών σχολείων και των οικοτροφείων τους αποτελεί η ίδρυση της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής

Αθηνών (ΡΕΣ) το 1844. Πρόκειται για ένα από τα μεγαλύτερα και περισσότερο ενεργά εθνικά κληροδοτήματα της Ελλάδας. Είναι χαρακτηριστικό ότι από τη ΡΕΣ, στα 165 χρόνια λειτουργίας της, αποφοίτησαν 2 πρωθυπουργοί, 1 Αρχιεπίσκοπος, 53 Μητροπολίτες, 7 υπουργοί, 14 πρυτάνεις, 4 πρόεδροι της Ακαδημίας Αθηνών, δεκάδες πανεπιστημιακοί καθηγητές και πάνω από 300 κληρικοί (Κονιδάρης, 1969, σ. 40-41 και 58-59, Μπρατσιώτης, 1969, σ. 109-117). Οι αδελφοί Ριζάρη, Μάνθος και Γεώργιος, πλούσιοι ομογενείς οι οποίοι δραστηριοποιήθηκαν οικονομικά στη Ρωσία και τις παραδουνάβιες ηγεμονίες, αποφάσισαν να συστήσουν το εν λόγω Εθνικό Κληροδοτήμα, ύστερα από πρόταση του Κωνσταντίνου Οικονόμου του εξ Οικονόμων και να ιδρύσουν εκκλησιαστική ακαδημία στη μελλοντική πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους. Το 1836, μετά τον θάνατο του αδελφού του Μάνθου και την ίδρυση της Ριζαρείου Σχολής Μονοδενδρίου, ο Γεώργιος Ριζάρης άρχισε τις νομικές διαδικασίες για την ίδρυση της ΡΕΣ, αλλά ούτε αυτός είδε πραγματοποιημένο το κοινό όραμά τους, αφού πέθανε το 1841. Όμως, είχε δημιουργήσει τις βάσεις για την απρόσκοπτη λειτουργία της ΡΕΣ, αγοράζοντας σημαντικά ακίνητα και καθορίζοντας τον τρόπο διοίκησής της στη διαθήκη του (Παπαδόπουλος, 1919, σ. 17).

Ειδικότερα, στο κείμενο των 171 άρθρων της διαθήκης του καθόρισε με λεπτομέρειες τη λειτουργία της Σχολής σε κάθε επίπεδο και τελικά όρισε ότι οι φοιτώντες – υπότροφοι θα μένουν εντός της Σχολής κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, επειδή θεωρούσε ότι είχαν ανάγκη «και τίνος *πθοποίησεως, όπερ κατορθούται εάν συνειθίσωσιν εγκαίρως εις βίον κατάλληλον με το μετά ταύτα επάγγελμά των*» (Παπαδόπουλος, 1919, σ. 55). Στον αρχικό οργανισμό και εσωτερικό κανονισμό της ΡΕΣ, εκτός από τις προβλέψεις για τον οικονομικό, διοικητικό, παιδαγωγικό και διδακτικό τομέα, υπάρχουν κεφάλαια που αφορούν τη λειτουργία της οικοτροφειακής ζωής, τα καθήκοντα του Οικονόμου - ο οποίος ήταν ο υπεύθυνος για την κάλυψη των εφήμερων αναγκών της σχολής, όπως η καθαριότητα, οι προμήθειες για τη διατροφή, η σεμνή συμπεριφορά των μαθητών, η ευταξία, η τήρηση των σχετικών οικονομικών στοιχείων και γενικά η επιτήρηση και παιδαγωγία των οικοτρόφων - (Ράδος, 1903, σ. 133-134), την ένδυση και την εν γένει εμφάνιση, όπως και τη συμπεριφορά των σπουδαστών. Ήδη από την εγκατάσταση στο αρχικό κτίριο προβλεπόταν να υπάρχει παρεκκλήσιο στον περίβολο, όπου οι οικοτρόφοι θα έκαναν τις καθημερινές ακολουθίες, ενώ Κυριακές και εορτές θα παρακολουθούσαν υποχρεωτικά τη θεία Λειτουργία.

Από της ιδρύσεως της Ριζαρείου και εξής, το σκεπτικό που αποτέλεσε το θεωρητικό υπόβαθρο για την οικοτροφειακή ζωή των φοιτώντων στην εκκλησιαστική εκπαίδευση παρέμεινε σε γενικές γραμμές το ίδιο με αυτό που διατυπώθηκε στη διαθήκη Ριζάρη. Αποτύπωνε την παραδεδομένη ή, κατ' άλλους, τη συντηρητική αντίληψη της οικοτροφειακής ζωής, η οποία στη συγκεκριμένη περίπτωση είχε ως στοχοθεσία οι φοιτώντες να γνωρίσουν και να εξοικειωθούν με τις απαιτήσεις του ιερατικού βίου, να αποκτήσουν εκκλησιαστικό βίωμα και να καλλιεργήσουν ορθόδοξο ήθος και φρόνημα (Αργυρός, 2001). Θεωρήθηκε ότι η κοινή ζωή των μαθητών εντός και εκτός του σχολικού ωραρίου, η κοινή τράπεζα, η κοινή καθημερινή λατρευτική ζωή, οι κοινές εμπειρίες, μακριά από κοσμικές ενασχολήσεις, προσέφεραν τις κατάλληλες συνθήκες για την οικοδομή και τη βίωση της ουσίας του ευαγγελικού μηνύματος.

3.2 Μεταπολιτευτική περίοδος 1976-2006

Όπως προαναφέρθηκε, η εκκλησιαστική εκπαίδευση υπαγόταν εξ αρχής στην αρμοδιότητα του υπουργείου Παιδείας, εκτός από τη σύντομη περίοδο 1971-1976, οπότε υπήχθη εξ ολοκλήρου στην Εκκλησία της Ελλάδος (Ν.Δ. 876/17-5-1971). Δύο χρόνια μετά την πολιτειακή αλλαγή και με βασική αιτιολογία την αδυναμία της Εκκλησίας να αντεπεξέλθει επαρκώς στις οικονομικές υποχρεώσεις για την οργάνωση και λειτουργία της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης, η τελευταία υπήχθη εκ νέου στο υπουργείο Παιδείας (Ν. 476/18-11-1976), όπως ισχύει έως σήμερα. Σε επόμενα νομοθετικά κείμενα ρυθμιζόνταν, μεταξύ άλλων, οι θέσεις και τα καθήκοντα των υπευθύνων για τη λειτουργία των σχολικών οικοτροφείων. Προβλέπονταν μία θέση για Εφημέριο, Γραμματέα, Οικονόμο, Επιμελητή, Επιστάτη ή Κλητήρα, Υπηρέτη και ενίοτε Κηπουρό, δύο θέσεις για Μαγείρους και τρεις για Καθαρίστριες (Υ.Α. Α2/1118/112-10-1988) ανά σχολικό συγκρότημα. Τον γενικό έλεγχο της συνολικής λειτουργίας ασκεί ο διευθυντής της σχολικής μονάδας, ο οποίος «οικεί και διαιπάται εν τω σχολείω». Κατά την απουσία του τον αναπληρώνει ο υποδιευθυντής και στο συγκεκριμένο καθήκον, ενώ, αν απουσιάζουν και οι δύο, την υποχρέωση αυτή αναλαμβάνουν εκ περιτροπής οι καθηγητές, ως εφημερεύοντες (Π.Δ. 1025/10-11-1977, άρ. 17-19).

Σύμφωνα με τις διατάξεις, ο εφημέριος έχει τη γενική ευθύνη για τη λειτουργία και τα οικονομικά (Π.Δ. 1025/10-11-1977, ^{άρ. 20}) του σχολικού ναού, τις πρακτικές ασκήσεις τελετουργικής και την πνευματικότητα των μαθητών, καθώς και τη λειτουργία της σχολικής βιβλιοθήκης. Ο γραμματέας είναι υπεύθυνος για το πρωτόκολλο αλληλογραφίας, το αρχείο και τη γραφική εργασία του σχολείου που του ανατίθεται από τον διευθυντή ή τον υποδιευθυντή, καθήκοντα που αφορούν κυρίως το σχολείο και λιγότερο το οικοτροφείο. Ο οικονόμος ελέγχεται από τον διευθυντή και τη σχολική εφορεία. Ευθύνεται για τη νόμιμη τήρηση όλων των οικονομικών στοιχείων του οικοτροφείου και τη χρηστή διαχείριση των πόρων. Εποπτεύει το προσωπικό που παρασκευάζει το συσσίτιο, το μαγειρείο, την προμήθεια, αποθήκευση και συντήρηση των τροφίμων στην αποθήκη. Τέλος, φροντίζει για την απογραφή και συντήρηση της κινητής περιουσίας του σχολείου, τη συντήρηση των κτιριακών εγκαταστάσεων κατά τις θερινές διακοπές και συνεργάζεται με τον διευθυντή και την εφορεία στη σύνταξη του σχολικού προϋπολογισμού και απολογισμού. Ο επιμελητής αναφέρεται στον διευθυντή και εποπτεύει την τάξη, την πειθαρχία, τη διαγωγή και το ήθος των μαθητών εντός του οικοτροφείου, του ναού (Π.Δ. 1025/10-11-1977, άρ. 23) και στις εκδηλώσεις εκτός σχολείου, μαζί με τον συνοδευόντα καθηγητή. Επιβλέπει το υπηρετικό προσωπικό κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του και επιμελείται της συντηρήσεως των κτιριακών εγκαταστάσεων και, όταν απουσιάζει ο οικονόμος, μεριμνά και για την κινητή περιουσία, ενώ υποχρεούται να διανυκτερεύει δύο φορές την εβδομάδα στο σχολείο (Π.Δ. 1025/10-11-1977, άρ. 21-23).

Ειδικότερα, σχετικά με το συσσίτιο καταρτίζεται εβδομαδιαίο διαιτολόγιο το οποίο τροποποιείται όταν οι ανάγκες της αγοράς δεν επιτρέπουν να εφαρμοστεί, η προμήθεια συγκεκριμένων τροφίμων, τα οποία δεν αλλοιώνονται εντός ενός μηνός, γίνεται ύστερα από μειοδοτικό διαγωνισμό για όλο το έτος και ελέγχεται η ποσότητα, η ποιότητα και η εισαγωγή τους στην αποθήκη, ενώ επιβλέπεται και η ημερήσια εξαγωγή και παράδοσή τους στον μάγειρο, ωστόσο αρχίζει να παρασκευάζει το συσσίτιο. Σε αυτές τις διαδικασίες εμπλέκονται ο διευθυντής, ο οικονόμος, ένας ή δύο μαθητές, εκ περιτροπής, από τις ανώτερες τάξεις και ο εκάστοτε εφημερεύων καθηγητής (Π.Δ. 1025/10-11-1977, άρ. 25).

Σε αυτές τις διατάξεις, τον γενικό σκοπό της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης και τη μακροχρόνια παράδοση λειτουργίας της, προσαρμόζονταν οι εσωτερικοί κανονισμοί των σχολείων και γι' αυτό δεν διέφεραν μεταξύ τους σημαντικά. Σταδιακά, βέβαια, επήλθαν και νομοθετικές αλλαγές, όπως, π.χ., η κατάργηση της υποχρεωτικής ενδιαίτησης των σπουδαστών στα οικοτροφεία. Ακόμη, διατάξεις, όπως αυτές που προέβλεπαν ότι ο εκάστοτε διευθυντής ή οι εφημερεύοντες καθηγητές οφείλουν να μένουν στο σχολείο, ατόνησαν σιωπηρά.

Συμπερασματικά, τα θεμελιώδη νομοθετήματα των ετών 1976-1977 ίσχυσαν και τις επόμενες τρεις δεκαετίες, με τις αναγκαίες τροποποιήσεις που επήλθαν, προκειμένου η εκκλησιαστική να παρακολουθεί και να συμβαδίζει με τις εξελίξεις της γενικής εκπαίδευσης. Προβλήματα, βέβαια, υπήρξαν κατά καιρούς όχι μόνο σχετικά με την οικοτροφειακή ζωή (Δημόπουλος, 1996), αλλά και με τη διαχείριση, ακόμη και τη χρήση των κτιριακών εγκαταστάσεων κατά τους θερινούς μήνες, οπότε δεν διέμεναν στα οικοτροφεία οι μαθητές. Επιπλέον, είναι αξιοσημείωτο ότι το Κράτος, στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής πολιτικής που άσκησε στην εκκλησιαστική εκπαίδευση, εκτός από τον ρητά διατυπωμένο σκοπό της προετοιμασίας υποψηφίων κληρικών, προσπάθησε να αντιμετωπίσει και την κατανομή του παιδευτικού αγαθού κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να συμμετέχουν σε αυτό ισότιμα όσο το δυνατόν περισσότερα παιδιά, ανεξαρτήτως των κοινωνικών χαρακτηριστικών τους, μειώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο και το φαινόμενο της σχολικής διαρροής. Γι' αυτόν τον λόγο χρειάστηκε να καταφύγει σε εξωσυστημικές παρεμβάσεις επιδιώκοντας την άρση φραγμών στη σχολική φοίτηση, κυρίως εξαιτίας οικονομικών παραγόντων (Πυργιωτάκης, 1995, σ. 84-88). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πρόβλεψη ότι σε περίπτωση που οι απόφοιτοι εκκλησιαστικών σχολείων ή οι σπουδαστές Ανωτέρων Εκκλησιαστικών Σχολών, με υπαιτιότητά τους, δεν χειροτονούνταν θα υποχρεούνταν να επιστρέψουν στο Δημόσιο όλα τα δαπανηθέντα για τη φοίτησή τους έξοδα. Όμως η πρόβλεψη αυτή δεν ενεργοποιήθηκε ποτέ, όπως επίσης δεν ζητήθηκε από μη ιερωθέντα απόφοιτο να επιστρέψει τα τροφεία ούτε στερήθηκε της δυνατότητας διορισμού του ως δημοδιδασκάλου, παρά το γεγονός ότι κατά περιόδους και κατά σχολές το ποσοστό των αποφοίτων που προσέρχονταν στον κλήρο ήταν εξαιρετικά χαμηλό (Κονιδάρης, 1969, σελ. 58-59 και Κυριακίδης, Βαμβακά, 2003, σελ. 137-180).

4. Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης

4.1 Ιστορικό περιεχόμενο

Ορόσημο στην πρόσφατη ιστορία της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης αποτέλεσε η ψήφιση του Ν. 3432/2006 «Δομή και λειτουργία της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης», ο οποίος τη μεταρρυθμίζει σε σημαντικό βαθμό και επιφέρει σοβαρές λειτουργικές και δομικές αλλαγές. Ο νόμος αυτός ψηφίστηκε επί κυβερνήσεως Ν. Δημοκρατίας με πρωθυπουργό τον Κ. Καραμανλή, υπουργό Παιδείας τη Μ. Γιαννάκου και επί αρχιεπισκοπίας Χριστοδούλου Α΄ (Παρασκευαΐδης). Τέθηκε σε ισχύ από το ακαδημαϊκό έτος 2007-2008, αν και ψηφίστηκε ένα έτος νωρίτερα, διότι είχε δημιουργηθεί έντονα συγκρουσιακή κατάσταση μεταξύ των εμπλεκόμενων πλευρών –οι οποίες ήταν το υπουργείο Παιδείας και η κυβέρνηση, τα κοινοβουλευτικά κόμματα, η Εκκλησία,

η ακαδημαϊκή κοινότητα, οι Θεολογικές Σχολές και οι Ανώτερες Εκκλησιαστικές Σχολές. Εξ αυτού του λόγου, το υπουργείο θεώρησε χρήσιμο να αναβληθεί η ισχύς του νόμου, προκειμένου να δοθεί χρόνος σε όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές να τον μελετήσουν με νηφαλιότητα και να προετοιμαστεί περισσότερο ή/και καλύτερα η εφαρμογή του. Οι σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας ήταν, επί μακρό χρονικό διάστημα, ιδιαίτερος τεταμένες με αφορμή τον δημόσιο λόγο του αρχιεπισκόπου, για τον οποίο διατυπώνονταν έντονες αντιδράσεις, με αποκορύφωμα τη σύγκρουση των δύο θεσμών και των εκπροσώπων τους για το θέμα της αναγραφής του θρησκευματος στις αστυνομικές ταυτότητες (Βενιζέλος, 2000, σ. 19-23). Ακολούθησε η σοβαρή κρίση στις σχέσεις μεταξύ Εκκλησίας της Ελλάδος και Οικουμενικού Πατριαρχείου, η οποία αποσοβήθηκε, και με τη μεσολάβηση της Μ. Γιαννάκου (Πρίντζιπας, 2004, σ. 130-133). Το 2005 η **Εκκλησία αντιμετώπισε μία από τις μεγαλύτερες κρίσεις στη σύγχρονη ιστορία της**. Ο ρόλος της και οι πολιτικές και κοινωνικές παρεμβάσεις της στη δημόσια σφαίρα τέθηκαν σε σοβαρή αμφισβήτηση. Πολλά εμπειρικά δεδομένα των ερευνών κοινής γνώμης της περιόδου έδειχναν ότι είχε κλονιστεί η εμπιστοσύνη πολλών πολιτών προς αυτήν, γεγονός που συνιστούσε **κρίση κοινωνικής νομιμοποίησης** του θεσμού (Μαυρής, 2008). Σε αυτήν την περιρρέουσα ατμόσφαιρα προστέθηκε η προώθηση της «ανωτατοποίησης» των Ανωτέρων Εκκλησιαστικών Σχολών από τον αρχιεπίσκοπο Χριστόδουλο, συζήτηση που είχε αρχίσει ήδη από την εποχή της υπουργίας του Γεράσιμου Αρσένι. Της ψήφισης του νόμου είχε προηγηθεί εντονότατη δημόσια αντιπαράθεση, πολιτική, κοινωνική και εκπαιδευτική (Ζέρβας, 2005), τόσο στη Βουλή όσο και τα ΜΜΕ. Τελικά, οι σχολές αυτές αναβαθμίστηκαν σε τριτοβάθμιες, όχι όμως σύμφωνα με τις αρχικές προτάσεις του αρχιεπισκόπου και των συνεργατών του, και με «αντάλλαγμα», όπως υποστηρίχθηκε από ορισμένους, την απαλλαγή του κρατικού προϋπολογισμού από τα οικονομικά βάρη συντήρησης των οικοτροφείων στα εκκλησιαστικά σχολεία (Πρακτικά Βουλής, 2006).

4.2 Ν. 3432/2006 - Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης

Σύμφωνα με τον Ν. 3432/2006 «Δομή και λειτουργία της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης» άρ. 2, «σκοπός της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης είναι η ανάδειξη και κατάρτιση Κληρικών και Λαϊκών Στελεχών της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Ελλάδα, υψηλού μορφωτικού επιπέδου και χριστιανικού ήθους». Στο πλαίσιο αυτό, (κεφ. Δ, άρ. 26) «ιδρύεται νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου (Ν.Π.Ι.Δ.) μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα με την επωνυμία 'Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης' (ΕΕΕ) και έδρα την Αθήνα. Η Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης τελεί υπό την ευθύνη της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Ελλάδα και έχει ως σκοπό τη μέριμνα για σίτιση και διαμονή φοιτητών και μαθητών σχολικών μονάδων της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης. Για την εκπλήρωση του σκοπού της η Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης οργανώνει και λειτουργεί φοιτητικές και κατά περίπτωση μαθητικές εστίες στις πόλεις που λειτουργούν μονάδες της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης ή αναθέτει σε τρίτους τη σίτιση ή και τη διαμονή φοιτητών και μαθητών.».

Η Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης οφείλει να εξασφαλίζει διαμονή και σίτιση σε φοιτητές και μαθητές εκκλησιαστικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων οι οποίοι το επιθυμούν. Βάσει της παρ. 2 του άρθρου 26:

1. Το Υπουργείο Παιδείας επιχορηγεί από τον τακτικό του προϋπολογισμό και καλύπτει τις

δαπάνες εξοπλισμού και λειτουργίας τους τις Εστίες : α) των Ανωτάτων Εκκλησιαστικών Ακαδημιών, β) των Προγραμμάτων Ιερατικών Σπουδών και γ) των Ιερατικών Σχολών Δεύτερης Ευκαιρίας.

2. Η Εκκλησία επιχορηγεί από τον προϋπολογισμό της τις Εστίες : α) των Ενιαίων Εκκλησιαστικών Γυμνάσιων Λυκείων και β) των Εκκλησιαστικών Ινστιτούτων Επαγγελματικής Κατάρτισης.

Επομένως, τα ποσά που διαχειρίζεται η ΕΕΕ προέρχονται από : α) τον κρατικό προϋπολογισμό και β) τον προϋπολογισμό της Εκκλησίας της Ελλάδος ή της εκκλησιαστικής Αρχής, στη δικαιοδοσία της οποίας υπάγεται η εκάστοτε περιφερειακή Εστία. Η επιχορήγηση της Εκκλησίας της Ελλάδος παρέχεται από την Εκκλησιαστική Κεντρική Υπηρεσία Οικονομικών (ΕΚΥΟ), καθώς και από εισφορές των Μητροπόλεων και λοιπών εκκλησιαστικών προσώπων.

Με την υπ' αριθμ. 107370/Α2/1-10-2007 απόφαση του εποπτεύοντος Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, κυρώθηκε ο Κανονισμός λειτουργίας της ΕΕΕ, η οποία ιδρύθηκε για την αριότερη εξυπηρέτηση των ιεροσπουδαστών των εκκλησιαστικών σχολείων και σχολών σχετικά με τη σίτιση και τη διαμονή τους στα οικοτροφεία. Ειδικότερα, ο Κανονισμός ρυθμίζει θέματα εν γένει οργάνωσης και λειτουργίας, ιδίως δε: τις αρμοδιότητες των οργάνων διοίκησης και τους κανόνες λειτουργίας αυτών, τον τρόπο οργάνωσης, διοίκησης και λειτουργίας των φοιτητικών ή μαθητικών Εστιών, τη διαδικασία ανάθεσης σε τρίτους της διαμονής ή της σίτισης φοιτητών ή μαθητών, τη διαδικασία διαχείρισης και κατανομής των πόρων, τη διαδικασία πρόσληψης του προσωπικού, τη διαδικασία προμήθειας, παρασκευής και διανομής των συσσιτίων, τον καθορισμό των κανόνων υγιεινής και ασφάλειας των εγκαταστάσεων των Εστιών και κάθε άλλη αναγκαία λεπτομέρεια. Ο νόμος προέβλεπε ότι ο εξοπλισμός των υφιστάμενων, κατά τη δημοσίευση του νόμου, οικοτροφείων θα παραχωρείτο με τη λήξη του τρέχοντος τότε σπουδαστικού ή σχολικού έτους, κατά περίπτωση, στην Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης, κατά προτεραιότητα, για τις ανάγκες της Εστίας της οικείας σχολικής μονάδας. Ομοίως, το υπηρετούν προσωπικό στα υφιστάμενα οικοτροφεία, που λειτουργούσαν κατά τη δημοσίευση του νόμου αυτού, θα μεταφερόταν στην Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης. Τα ειδικότερα θέματα που τυχόν θα ανέκυπταν από την εφαρμογή του άρθρου αυτού θα ρυθμιζόνταν με απόφαση του υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Τέλος, καθοριζόταν ότι το ημερήσιο σιτηρέσιο για τους φοιτητές και τους μαθητές της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης θα ορίζεται και αναπροσαρμόζεται με απόφαση των υπουργών Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και Οικονομίας και Οικονομικών, ύστερα από πρόταση της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου.

Η διοίκηση της Εστίας Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης ασκείται από: α) Το Διοικητικό Συμβούλιο και β) τον Διευθυντή. Το Διοικητικό Συμβούλιο αποτελείται από επτά (7) μέλη και ορίζεται με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων ύστερα από πρόταση της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου. Με την ίδια απόφαση ορίζεται ο Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου μεταξύ των μελών του.

Το Διοικητικό Συμβούλιο της ΕΕΕ ορίστηκε με την υπ' αριθμ. Υ.Α. 89979/Α2/17-7-2008 και απαρτίζεται από τους :

1. Μητροπολίτη Σύρου, Τήνου, Άνδρου, Κέας και Μήλου κ. Δωρόθεο, ως πρόεδρο του Δ.Σ. (Εκκλησία της Ελλάδος).

2. Μητροπολίτη Κισσάμου και Σελίνου κ. Αμφιλόχιο (Εκκλησία της Κρήτης).

3. Επίσκοπο Χριστιανουπόλεως κ. Προκόπιο (Εκκλησία της Ελλάδος).

4. Πρωτοπρεσβύτερο Βασίλειο Βολουδάκη (πρώην διδάσκοντα και σχολάρχη εκκλησιαστικών σχολών).

5. Πρωτοπρεσβύτερο Αναστάσιο Βλαβιανό (Ίδρυμα Νεότητας Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών).

6. Σπυρίδωνα Κοντογιάννη, ομότιμο καθηγητή της Θεολογικής σχολής Αθηνών, διευθυντή του Ιστορικού Αρχείου της Ιεράς Συνόδου.

7. Γεώργιο Φίλια, καθηγητή της Θεολογικής σχολής Αθηνών.

Ο/Η Διευθυντής/τρια προβλέπεται ότι είναι καθηγητής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, κατά προτίμηση από την Εκκλησιαστική Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, και επιλέγεται από το Διοικητικό Συμβούλιο κατόπιν διαδικασίας με ανοικτή προκήρυξη, με θητεία τριών (3) ετών.

Στο ίδιο άρθρο του Ν. 3432/2006 αναφέρεται ότι εκδίδεται κοινή υπουργική απόφαση των υπουργών Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και Οικονομίας και Οικονομικών με την οποία καθορίζεται η αποζημίωση των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου, του Γραμματέα αυτού και του Διευθυντή/τριας. Αυτή η απόφαση, αν και έχουν παρέλθει επτά έτη, δεν έχει ακόμη εκδοθεί, ως εκ τούτου οι αμοιβές όλων των μελών του Δ.Σ. και της διευθύντριας είναι μηδενικές, αφού δεν λαμβάνονται κανενός είδους επιδόματα, επιμίσθια, υπερωρίες, οδοιπορικά για τις επισκέψεις στις περιφερειακές Εστίες ή αμοιβές συνεδριάσεων του Διοικητικού Συμβουλίου.

Η Εκκλησία της Ελλάδος στο διάστημα 2007-2013 έχει επιχορηγήσει την Εστία με 2.035.000 €, που αφορούν 1.936 σπιζομένους και 1.247 διαμένοντες στα εκκλησιαστικά γυμνάσια και λύκεια (αναλυτικά, Πίνακας 1).

Πίνακας 1

ΜΑΗΤΕΣ - ΣΠΙΖΟΛΑΣΤΕΣ 2007 - 2013

Α/Α	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ (Π.Ε.Ε.)	ΜΑΗΤΕΣ - ΣΠΙΖΟΛΑΣΤΕΣ															
		2007-2008		2008-2009		2009-2010		2010-2011		2011-2012		2012-2013		2013-2014		ΣΥΝΟΛΟ	
		ΣΤΕΙ ΑΔΕΥΜΕΝΟΙ	ΣΤΕΙ ΛΟΓΩΜΕΝΟΙ	ΣΤΕΙ ΑΔΕΥΜΕΝΟΙ	ΣΤΕΙ ΛΟΓΩΜΕΝΟΙ	ΣΤΕΙ ΑΔΕΥΜΕΝΟΙ	ΣΤΕΙ ΛΟΓΩΜΕΝΟΙ	ΣΤΕΙ ΑΔΕΥΜΕΝΟΙ	ΣΤΕΙ ΛΟΓΩΜΕΝΟΙ	ΣΤΕΙ ΑΔΕΥΜΕΝΟΙ	ΣΤΕΙ ΛΟΓΩΜΕΝΟΙ	ΣΤΕΙ ΑΔΕΥΜΕΝΟΙ	ΣΤΕΙ ΛΟΓΩΜΕΝΟΙ	ΣΤΕΙ ΑΔΕΥΜΕΝΟΙ	ΣΤΕΙ ΛΟΓΩΜΕΝΟΙ	ΣΤΕΙ ΑΔΕΥΜΕΝΟΙ	ΣΤΕΙ ΛΟΓΩΜΕΝΟΙ
1	ΕΛΛΑΔΑ	40	120	45	120	45	120	45	120	45	360	28	100	45	100	269	860
2	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	149	430	150	470	150	470	125	460	99	460	33	140	30	200	699	2.480
3	ΕΒΡΟΥΣ	61	100	66	100	66	104	47	149	59	122	59	110	59	123	355	763
4	ΚΩΝΙΝΗ	30	170	30	170	30	175	30	175	36	211	36	110	66	222	210	1.189
	ΣΥΝΟΛΟ Α.Α. (ΥΠΟΒ.)	276	800	291	870	291	872	247	907	235	1.163	166	488	158	710	1.622	6.822
11	ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ	25	50	25	50	25	55	25	53	17	38	14	38	12	43	130	286
12	ΚΑΡΘΗΝΟΣ	16	16	16	20	16	20	13	20	6	12	6	12	9	28	73	112
13	ΜΕΣΣΟΝΗΣ	25	30	25	33	25	38	25	38	12	13	10	20	13	18	125	173
	ΣΥΝΟΛΟ Π.Ε.Ε. (ΥΠΟΒ.)	66	96	66	103	66	113	64	111	26	66	30	68	34	84	328	671
	ΚΙΝΗΤΟ ΣΥΝΟΛΟ (ΥΠΟΒ.)	241	925	255	973	255	985	211	1.018	273	1.259	195	536	223	794	1.950	5.953
11	ΕΥΒΟΙΑΣ	0	0	0	0	0	0	0	0	40	49	40	60	60	78	90	124
12	ΡΑΨΑΝΑ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	20	20				
13	ΑΡΦΙΝΙΔΑ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ΣΥΝΟΛΟ	0	0	0	0	0	0	0	0	40	49	60	60	60	78	90	124
1	ΒΑΝΙΩΣ	35	55	35	57	35	60	35	60	42	42	60	60	60	60	246	334
2	ΚΑΒΑΛΑΣ	20	25	20	30	20	30	22	28	0	0	0	0	0	0	82	111
3	ΕΥΡΩΠΗΝΗΣ	58	55	58	58	60	60	47	47	30	38	20	28	10	10	287	262
4	ΒΟΙΩΤΙΔΟΣ	20	15	20	20	20	20	20	20	20	20	27	34	29	50	129	145
5	ΚΥΚΛΩΣ	24	22	22	27	24	27	32	27	11	18	11	10	0	0	108	123
6	ΕΒΑΝΝΙΝΗΣ	28	33	30	33	31	38	25	31	19	26	14	17	10	23	141	189
7	ΚΟΡΙΝΘΟΣ	27	32	33	32	37	37	24	24	0	0	0	0	0	0	121	125
8	ΜΕΓΑΣΠΟΛΗΣ	2	60	2	60	2	60	6	70	12	63	12	12	13	40	37	365
9	ΛΟΪ	4	4	4	7	4	7	5	10	0	0	0	0	0	0	13	22
10	ΡΗΘΙΟΣ	13	13	13	20	13	28	13	28	0	0	0	0	0	0	82	83
11	ΒΟΙΩΣ	8	20	8	22	8	27	0	0	0	0	0	0	0	0	16	69
12	ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ	0	0	0	0	0	0	0	0	9	9	9	0	0	0	9	9
13	ΠΑΡΟΣ	0	0	0	0	0	0	0	0	17	48	10	48	16	48	33	90
	ΣΥΝΟΛΟ Π.Ε.Ε. Α.Α. & Κ.Ε.Ε.Ε.Ε.Σ.	231	324	233	363	231	411	223	348	160	250	163	193	128	233	1.247	1.936
	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ Π.Ε.Ε.	572	1.269	586	1.336	607	1.396	539	1.363	473	1.507	418	809	411	1.102	3.197	8.013

(Πηγή: Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης)

Για τη σίτιση και τη διαμονή των σπουδαστών στις Ανώτατες Εκκλησιαστικές Ακαδημίες (ΑΕΑ) και των μαθητών στα Ιερατικά Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (ΙΣΔΕ) η Εστία, σύμφωνα με τον προαναφερθέντα νόμο, λαμβάνει κρατική επιχορήγηση και τη διανέμει ανάλογα με τις ανάγκες των κατά τόπους ιδρυμάτων. Έως σήμερα το Υπουργείο, ετησίως, αποδίδει ένα μέρος μόνο από την οφειλόμενη κρατική επιχορήγηση, και η οποία αφορά μόνο τη σίτιση.

Έπρεπε, βάσει της κείμενης νομοθεσίας, από το σχολικό έτος 2007-2008 έως σήμερα η Εστία να έχει επιχορηγηθεί από το κράτος με το ποσό των 5.125.500 €, ενώ έχουν αποδοθεί μόνο 3.201.900 €, που αφορούν 5.953 σιτιζόμενους και 1.860 διαμένοντες στις ΑΕΑ και τα ΙΣΔΕ (Πίνακας 2¹ και Διαγράμματα 1, 2, 3 και 4).

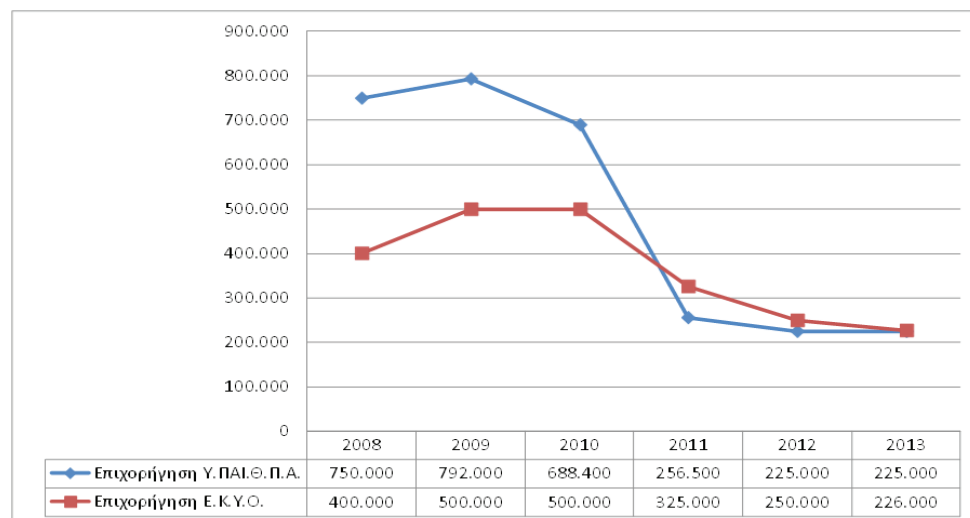
Πίνακας 2

ΠΗΓΗ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΗΣ	2008	2009	2010	2011	2012	2013	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ
Επιχορήγηση Υ.ΠΑΙ.Θ.Π.Α.	750.000	792.000	688.400	256.500	225.000	225.000	2.936.900
Επιχορήγηση Ε.Κ.Υ.Ο.	400.000	500.000	500.000	325.000	250.000	226.000	2.201.000
ΣΥΝΟΛΟ ΕΣΟΔΩΝ	1.150.000	1.292.000	1.188.400	581.500	475.000	451.000	5.137.900

(Πηγή: Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης)

Διάγραμμα 1

ΦΘΙΝΟΥΣΑ ΠΟΡΕΙΑ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΕΩΝ

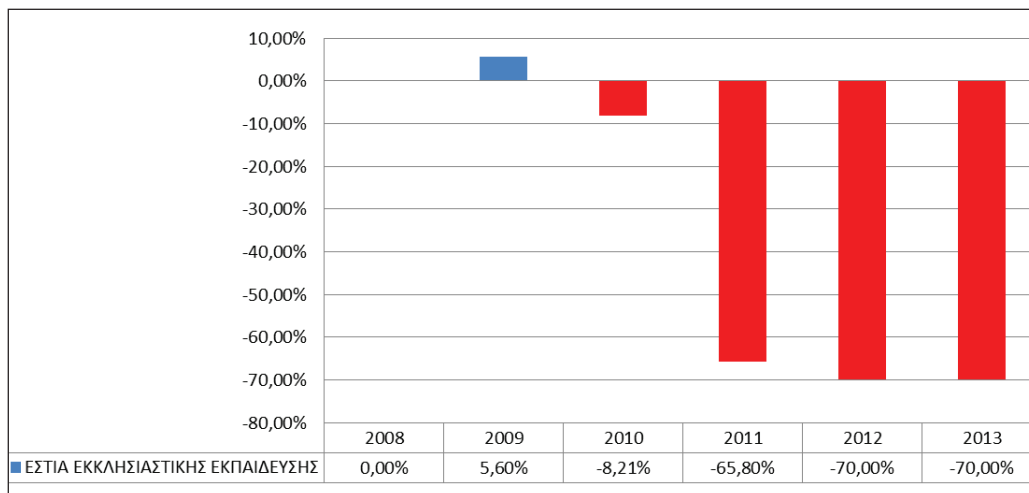

(Πηγή: Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης)

1. Σημειώνεται ότι στον Πίνακα 2 δεν απεικονίζονται τα ποσά των επιχορηγήσεων για το 2007. Αυτά δεν λήφθηκαν υπ' όψιν ούτε στους συγκριτικούς πίνακες γιατί η Εστία λειτούργησε και επιχορηγήθηκε μόνο τους 4 τελευταίους μήνες του έτους.

Διάγραμμα 2

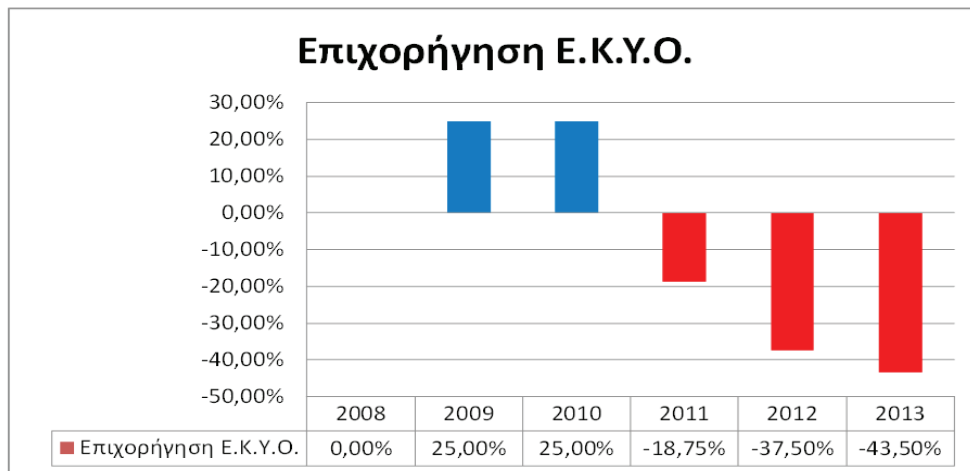
ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΗΣ ΕΤΗΣΙΩΣ

(Πηγή: Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης)

Διάγραμμα 3

ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΗΣ ΕΤΗΣΙΩΣ

(Πηγή: Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης)

Διάγραμμα 4

ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΣΥΝΟΛΙΚΗΣ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΗΣ ΕΤΗΣΙΩΣ

(Πηγή: Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης)

Αυτό σημαίνει ότι το ημερήσιο σιτηρέσιο για κάθε σπουδαστή ανέρχεται στο ποσό του 1,87 €, ποσό που συνιστά μηδαμινό κόστος, αν ληφθεί υπ' όψιν ότι οι αριθμοί που δηλώνονται αφορούν πραγματικό και όχι πλασματικό αριθμό σιτιζομένων. Επιπλέον, αυτό ισχύει, αν και με την Υ.Α. Φ5/12615/Β3/29-1-08 το ημερήσιο σιτηρέσιο έχει οριστεί στο ποσό των 3€, με συνυπολογισμό και της επίσης σχετικής αύξησης στην κρατική επιχορήγηση, η οποία όμως δεν αποδόθηκε. Εξαιτίας της ελλιπέστατης κρατικής επιχορήγησης κατά τα επτά έτη λειτουργίας της Εστίας, το αποτέλεσμα είναι η Εκκλησία της Ελλάδος τελικά να καλύπτει και τη διαμονή των ιεροσπουδαστών, την οποία είχε υποχρέωση το Κράτος να επιδοτεί.

Σε ό,τι αφορά την κατανομή των επιχορηγήσεων στις Περιφερειακές Εκκλησιαστικές Εστίες (Π.Ε.Ε.) (Πίνακας 3, Κατανομή επιχορηγήσεων ανά Π.Ε.Ε.), αυτή γίνεται με γνώμονα :

1. Τον αριθμό των σιτιζομένων και στεγαζομένων μαθητών και σπουδαστών, τους οποίους η κάθε Περιφερειακή Εκκλησιαστική Εστία εξυπηρετεί.
2. Τη δαπάνη μισθοδοσίας των εκάστοτε απασχολουμένων εκτάκτων εποχικών υπαλλήλων και τις εργοδοτικές εισφορές τους στο ΙΚΑ.
3. Τις λειτουργικές δαπάνες κάθε Εστίας, όπως :
 - Τα έξοδα θέρμανσης σε συνδυασμό με τις ιδιαίτερες ανάγκες κάθε Π.Ε.Ε. ανάλογα με το γεωγραφικό διαμέρισμα όπου βρίσκεται (π.χ. θέρμανση στη Βόρεια Ελλάδα).
 - Τους λογαριασμούς ηλεκτρικού, τηλεφώνου και ύδρευσης.
 - Τα έξοδα για καθαριότητα, συντηρήσεις και επισκευές.
 - Τα μισθώματα κτιρίων.

Σχετικά με τα μισθώματα, αξίζει να σημειωθεί ότι από το 2009-2010 και εξής η Εστία δεν καταβάλλει μισθώματα για τα κτίρια των Π.Ε.Ε. που ανήκουν στις κατά τόπους μητροπόλεις, οι οποίες τα διαθέτουν δωρεάν, προκειμένου να μειώσουν τις οικονομικές υποχρεώσεις της Εστίας.

Πίνακας 3

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΕΩΝ ΑΝΑ ΠΕΕ

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΕΩΝ	
Εκκλησιαστική Περιφερειακή Εστία Ιεράς Μητροπόλεως	ΣΥΝΟΛΟ
Φθιώτιδος	288.180
Φλωρίνης, Πρεσπών και Εορδαίας	237.300
Εσθής και Περθωρίου	477.868
Ιωαννίνων	128.600
Νεσπόλεως και Σπυριούπολεως	147.000
Κορίνθου	86.000
Πολυκαίης και Κιλκισίου	134.000
Φιλίππων, Νεσπόλεως και Θάσου	138.200
Δημητριάδος και Αιτωλίου	48.000
Σύρου, Τήνου, Ανδρου, Κέας και Μήλου	118.000
Χίου, Ψαρών και Οινουσσών	12.600
Θεσσαλικής και Φαναριοφερσάλων	14.000
Πατρών	81.700
Κυδωνιάς και Αποκορώνου	6.000
Αθωνιάδα	0
Πατριάρδα	0
Ιερατικά Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας Ι.Σ.Δ.Ε.	
Θεσσαλικής και Φαναριοφερσάλων	161.848
Κίτρους, Κατερίνης και Πύλαρας	84.806
Μεσσηνίας	127.132
Ανώτατες Εκκλησιαστικές Ακαδημίες Α.Ε.Α.	
Κηφισιάς	716.161
Θεσσαλονίκης	1.344.377
Ιωαννίνων	448.880
Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κρήτης	478.880
ΣΥΝΟΛΟ	5.318.826

(Πηγή: Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης)

Η Εστία διαχειρίζεται τα ποσά με τρόπο, ώστε οι ΠΕΕ να διατηρούν ένα σχετικά μικρό αποθεματικό για κάθε ενδεχόμενο, ενώ προβαίνει σε νέα επιχορήγηση, αφού αποσταλούν από αυτές τιμολόγια ισόποσα με το αποσταλέν ποσό επιχορήγησης, ανεξαρτήτως του συνολικού ποσού που διαθέτει προς κατανομή. Κατ' αυτόν τον τρόπο, εξασφαλίζεται διαφάνεια και αποφεύγονται τυχόν σπατάλες. Η διαδικασία που ακολουθείται στα Πανεπιστήμια και τα ΤΕΙ (ενδεικτικά, Πίνακας 4 και Διάγραμμα 5) διαφέρει σημαντικά, αφού σε αυτά επιχορηγείται το αντίστοιχο Ίδρυμα κατ' άτομο, ασχέτως αν, τελικά, προσέρχονται καθημερινά για σίτιση λιγότεροι από όσους έχουν δηλώσει ή αν παρατηρείται το φαινόμενο να «υπενοικιάζεται» το δωμάτιο σε τρίτους. Επιπλέον, τα οικονομικά στοιχεία της Εστίας είναι στη διάθεση οποιουδήποτε, αφού το μεγαλύτερο μέρος τους δημοσιεύεται και είναι προσβάσιμο στο διαδίκτυο <http://estiaee.blogspot.gr/>.

Πίνακας 4

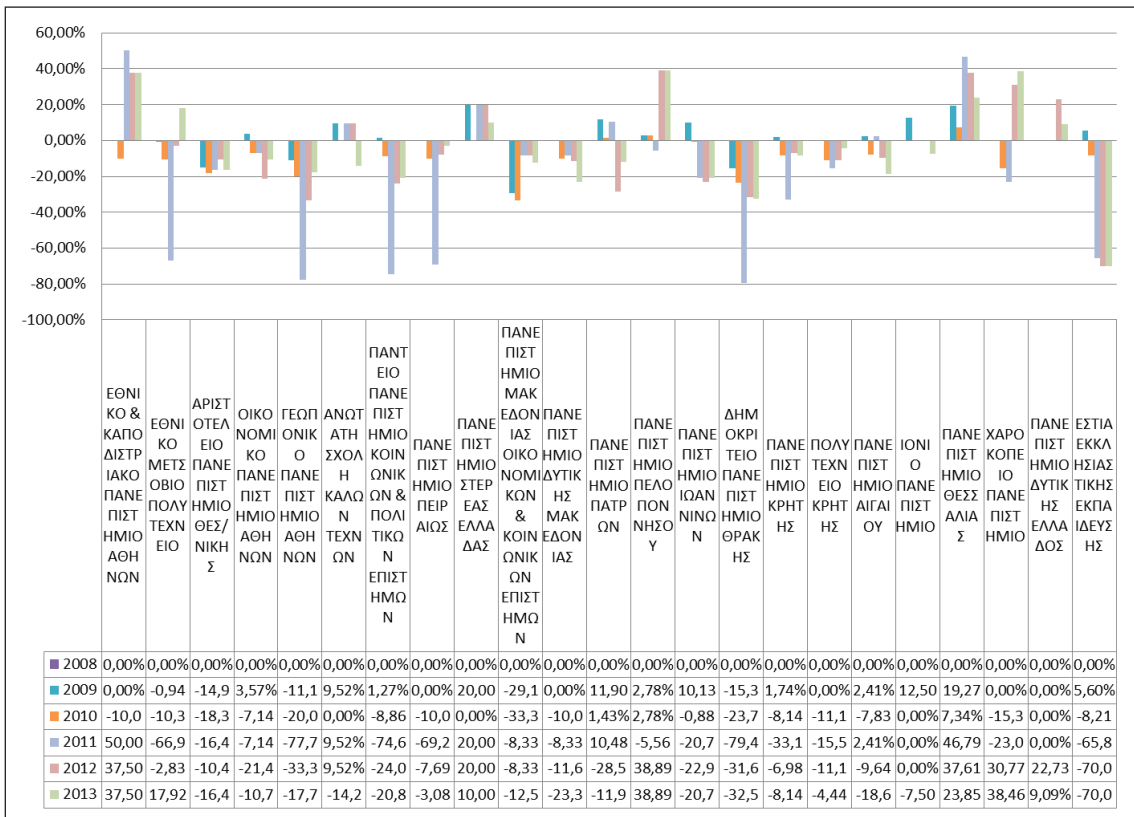
ΠΟΣΑ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΗΣ - ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΠΟΣΩΝ

ΙΔΡΥΜΑ	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ΕΘΝΙΚΟ & ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ	4.000.000	4.000.000	3.600.000	6.000.000	5.500.000	5.500.000	0,00%	0,00%	-10,00%	50,00%	37,50%	37,50%
ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΩΒΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ	1.050.000	1.050.000	950.000	350.000	1.030.000	1.250.000	0,00%	-0,94%	-10,38%	-66,68%	-2,83%	17,92%
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟ ΘΕΣΣΑΛΙΚΗΣ	6.700.000	5.700.000	5.470.000	5.600.000	6.000.000	5.600.000	0,00%	-14,93%	-18,36%	-16,42%	-10,45%	-16,42%
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟ ΑΘΗΝΩΝ	1.400.000	1.450.000	1.300.000	1.300.000	1.100.000	1.250.000	0,00%	3,57%	-7,14%	-7,69%	-21,43%	-10,71%
ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟ ΑΘΗΝΩΝ	450.000	400.000	360.000	100.000	300.000	370.000	0,00%	-11,11%	-20,00%	-77,78%	-33,33%	-17,78%
ΑΙΓΙΣΤΗ ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ	2.100.000	230.000	210.000	230.000	230.000	1.800.000	0,00%	9,52%	0,00%	9,52%	9,52%	-14,29%
ΠΑΝΕΠΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ	1.580.000	1.600.000	1.440.000	400.000	1.200.000	1.250.000	0,00%	1,27%	-8,86%	-74,68%	-24,05%	-20,89%
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΡΑΙΩΣ	1.300.000	1.300.000	1.170.000	400.000	1.200.000	1.260.000	0,00%	0,00%	-10,00%	-69,23%	-7,69%	-3,08%
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	100.000	120.000	100.000	120.000	120.000	110.000	0,00%	20,00%	0,00%	20,00%	20,00%	10,00%
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ	1.200.000	850.000	800.000	1.100.000	1.100.000	1.050.000	0,00%	-29,17%	-33,33%	-8,33%	-8,33%	-12,50%
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	600.000	600.000	540.000	550.000	530.000	460.000	0,00%	0,00%	-10,00%	-8,33%	-11,67%	-23,33%
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ	2.100.000	2.350.000	2.130.000	2.320.000	1.500.000	1.850.000	0,00%	11,90%	1,43%	10,48%	-28,57%	-11,90%
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	360.000	370.000	370.000	340.000	500.000	500.000	0,00%	2,78%	2,78%	-5,56%	38,89%	38,89%
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	2.270.000	2.500.000	2.250.000	1.800.000	1.750.000	1.800.000	0,00%	10,13%	-0,88%	-20,70%	-22,91%	-20,70%
ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ	3.070.000	2.600.000	2.340.000	630.000	2.100.000	2.070.000	0,00%	-15,31%	-23,78%	-79,48%	-31,60%	-32,57%
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ	1.720.000	1.750.000	1.580.000	1.150.000	1.800.000	1.580.000	0,00%	1,74%	-8,14%	-33,14%	-6,98%	-8,14%
ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ	450.000	450.000	400.000	390.000	400.000	430.000	0,00%	0,00%	-11,11%	-15,56%	-11,11%	-4,44%
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ	1.660.000	1.700.000	1.530.000	1.700.000	1.500.000	1.350.000	0,00%	2,41%	-7,89%	2,41%	-9,64%	-18,67%
ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ	400.000	450.000	400.000	400.000	400.000	370.000	0,00%	12,50%	0,00%	0,00%	0,00%	-7,50%
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	1090.000	1.300.000	1.170.000	1.600.000	1.500.000	1.350.000	0,00%	19,27%	7,34%	46,79%	37,61%	23,85%
ΚΑΡΟΛΟΓΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ	130.000	130.000	110.000	100.000	170.000	180.000	0,00%	0,00%	-15,38%	-23,08%	30,77%	38,46%
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ	0	0	0	220.000	270.000	240.000	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	22,73%	9,09%
ΕΣΤΙΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	750.000	792.000	688.400	256.500	225.000	225.000	0,00%	5,60%	-8,21%	-65,80%	-70,00%	-70,00%

(Πηγή: Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης)

Διάγραμμα 5

ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΗ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΗΣ ΣΤΑ ΑΕΙ

(Πηγή: Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης)

Όταν ιδρύθηκε η Εστία μεταφέρθηκαν σε αυτήν 33 μόνιμοι υπάλληλοι διαφόρων ειδικοτήτων σε δύο ΑΕΑ, τρία ΙΣΔΕ και επτά ΓΕΕΛ (Γενικά Εκκλησιαστικά Λύκεια). Το ακαδημαϊκό έτος 2013-2014 απασχόλησε 17 άτομα εποχικό προσωπικό που προσέλαβε στις κατά τόπους Εστίες,

κατόπιν πρόσκλησης ενδιαφέροντος, ενώ οι υπόλοιποι αποχώρησαν κατόπιν συνταξιοδότησης. Λόγω της αυξημένης μείωσης του προσωπικού, αν και οι ανάγκες που καλύπτει παρέμειναν στο αρχικό επίπεδο, ορισμένες μητροπόλεις προσέφεραν εποχικό προσωπικό, το οποίο προσελήφθη μέσω προγραμμάτων ΕΣΠΑ.

5. Συμπεράσματα – Προβληματισμοί

Η Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης έχει υποστεί σοβαρές μειώσεις στα ποσά με τα οποία χρηματοδοτείται, περίπου 30% σε αυτά που προέρχονται από τη θεσμική Εκκλησία και 70% από την κρατική επιχορήγηση (Πίνακας 2 και 3). Παρ' όλ' αυτά εξακολουθεί να συντηρεί τις Περιφερειακές Εστίες οι οποίες έχουν μειωθεί σε 13 από το 2010, ενώ το 2007 ήταν 20 (Υ.Α. 49946/Α2/2010)². Όμως, ο αριθμός των σπουδαστών και διαμενόντων δεν έχει τροποποιηθεί σημαντικά, όπως θα ήταν αναμενόμενο, αφού από την αρχή της οικονομικής κρίσης το ποσοστό των φοιτώντων που αιτήθηκαν αυτές τις παροχές, και κυρίως τη σίτιση, αυξήθηκε, με αποτέλεσμα οι κατά τόπους μητροπόλεις να παρεμβαίνουν στους τοπικούς φορείς και τις ΠΕΕ, προκειμένου να σιτίζονται και όσοι δεν διαμένουν στα οικοτροφεία. Η Εστία συμβάλλει στην απρόσκοπτη ολοκλήρωση των σπουδών φοιτώντων από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα ή/και απομακρυσμένες γεωγραφικά περιοχές και την πρόσβασή τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Λαλάγκου, 2008), συμβάλλοντας στην κοινωνική δικαιοσύνη και αναδεικνύοντας τον ρόλο και την ιδιόζουσα διάσταση των ΠΕΕ. Είναι, επίσης, αξιοσημείωτο ότι εκπαιδευτικοί που υπηρετούν επί πολλά έτη στην εκκλησιαστική εκπαίδευση υπογραμμίζουν ότι, από το 2011-2012, έχει παρατηρηθεί ότι αναβαθμίζεται σταδιακά το επίπεδο επιδόσεων του μαθητικού δυναμικού το οποίο εμπλουτίζεται από μαθητές χαμηλών οικονομικών δυνατοτήτων που επιλέγουν αυτά τα σχολεία για τις επιπλέον παροχές τους, κυρίως τη σίτιση, και επιθυμούν να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους και να αξιοποιήσουν τις δυνατότητες οι οποίες τους παρέχονται για πρόσβαση σε τριτοβάθμιες σχολές με ανάλογες παροχές. Ο οικοτροφειακός τρόπος ζωής στις Εστίες αμβλύνει τις κοινωνικές ανισότητες μεταξύ των μαθητών, αφού τους εξασφαλίζονται ίσες παροχές, ίδιας ποιότητας, με κοινή στοχοθεσία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού –παρά τις όποιες ενστάσεις μπορούν να διατυπωθούν για τη συγκεκριμένη σχολή - αποτελεί η Αθωνιάδα Εκκλησιαστική Ακαδημία, όπου οι κοινωνικοί και οικονομικοί παράγοντες υποχωρούν στο πλαίσιο της προετοιμασίας για τον μοναχικό βίο εν όψει των αρχών του μοναχικού ιδεώδους. Επιπλέον, από το σχολικό έτος 2012-13 σε τέσσερα εκκλησιαστικά σχολεία έγιναν δεκτές και μαθήτριες, για πρώτη φορά στην ιστορία της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης, με δικαίωμα σίτισης, όχι όμως και διαμονής στις Εστίες, αφού δεν υπάρχει κατάλληλη και επαρκής υποδομή. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει τις σύγχρονες αντιλήψεις της θεσμικής Εκκλησίας, ενώ αναγνωρίζει και τυπικά τον καίριο ρόλο των γυναικών στο πολυσχιδές κοινωνικό της έργο στη σημερινή περίοδο λιτότητας. Στην παρούσα συγκυρία οι σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας χαρακτηρίζονται από τάσεις σύγκλισης και προσπάθειες συνεργασίας με κοινούς κοινωνικούς, κυρίως, στόχους. Το Κράτος αναγνωρίζει και δημοσιώνει

2. Με την Υ. Α. 49946/Α2/4-5-2010 καταργήθηκαν 9 Δευτεροβάθμια Εκκλησιαστικά Σχολεία : τα Εκκλησιαστικά Γυμνάσια Αθηνών, Κιλκίς και Τήνου, όπως και τα Εκκλησιαστικά Λύκεια Τήνου, Καβάλας, Κορίνθου, Χίου, Βόλου και Καρπενεσίου.

την έκταση και την ποιότητα του κοινωνικού έργου της Εκκλησίας, ιδίως ελλείψει αντίστοιχων κρατικών κοινωνικών και προνοιακών δομών. Σε αυτό το πλαίσιο, είναι αξιοσημείωτο ότι αυξήθηκε το ποσοστό επιχορήγησης της θεσμικής Εκκλησίας προς την Εορτή, σε σχέση με τα πρώτα τρία έτη λειτουργίας της, παρά το γεγονός ότι μειώθηκαν τα δευτεροβάθμια σχολεία-Εορτίες, για τα οποία ήταν αποκλειστικά υπεύθυνη. Αντίθετα, η κρατική επιχορήγηση για τις Εορτίες ευθύνης του Κράτους μειώθηκε και οι ανάγκες καλύπτονται από την αντίστοιχη εκκλησιαστική.

Σε περίπτωση που η κρατική επιχορήγηση συνεχίσει να είναι ελλιπής, πολύ δε περισσότερο αν μειωθεί περαιτέρω, η Εορτή ενδέχεται να μην είναι σε θέση να διατηρήσει το ίδιο επίπεδο παροχών για τον ίδιο αριθμό φοιτώντων. Αφού η θεσμική Εκκλησία, ως κεντρικός οργανισμός, έχει δηλώσει οικονομική αδυναμία να στηρίξει περαιτέρω την Εορτή, ενώ το Κράτος επικαλείται επιβεβλημένες και ανελαστικές περικοπές, η συνέχιση λειτουργίας της Εορτίας τίθεται εν αμφιβολώ, ακόμη και μέχρι τη λήξη του τρέχοντος ακαδημαϊκού έτους. Η οικονομική συνεισφορά και οι δυνατότητες των Μητροπόλεων –ακόμη κι αν υπάρχει πρόθεση - δεν είναι δεδομένο ότι επαρκούν για να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες όλων των περιφερειακών Εορτιών που ανήκουν στη δικαιοδοσία τους. Επιπροσθέτως, προσπάθειες που καταβάλλονται από την Εορτή να εξευρεθούν χορηγίες και δωρεές δεν έχουν τελεσφορήσει μέχρι στιγμής, με αποτέλεσμα να αναβάλλεται ο σχεδιασμός οποιασδήποτε πρότασης, όπως, π.χ., να θεσπιστούν προγράμματα κινητικότητας, φιλοξενίας και ανταλλαγών ιεροσπουδαστών με άλλες Ορθόδοξες χώρες με σκοπό τη στήριξή τους και την ανάπτυξη της ιεραποστολικής δράσης. Εφ' όσον δε ανασταλεί η λειτουργία της Εορτίας, θεωρείται πολύ πιθανό, αν όχι βέβαιο, ότι το ίδιο θα συμβεί και στα σχολεία, αφού τα 2/3 των φοιτώντων εξυπηρετούνται από τις ΠΕΕ. Η πιθανή κατάργηση της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης, ιδίως σε συνθήκες κρίσης, ενδέχεται να μεγεθύνει σε σημαντικό βαθμό το πρόβλημα εξεύρεσης εκκλησιαστικών στελεχών, κληρικών και λαϊκών, αφού δεν έχει σχεδιαστεί από κεντρικό φορέα –εκκλησιαστικό ή κρατικό - εναλλακτικός, οργανωμένος και μόνιμος τρόπος ανάλογης εκπαίδευσης και επιμόρφωσης. Ως προς αυτό πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν και τα νέα δεδομένα που έχουν διαμορφωθεί, δηλαδή, τόσο η ισχύουσα αναλογία 5:1 και για τη χειροτονία έμμισθων κληρικών, όσο και η σημαντική αύξηση του αριθμού των συνταξιοδοτούμενων ιερέων. Η πιθανότητα αυτή είναι δυνατό να επαναφέρει στο προσκήνιο σοβαρά προβλήματα που ταλάνισαν την Εκκλησία επί δεκαετίες, με αφορμή την έλλειψη μορφωμένων κληρικών και την εξ ανάγκης ή μη χειροτονία ιερέων χαμηλών μορφωτικών προσόντων (Φειδάς, 1988, σ. 219-217). Εν κατακλείδι, υπό τις παρούσες συνθήκες κρίσης και τα προβλήματα που χρειάζεται να αντιμετωπιστούν ειδικά στον χώρο της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης, προβάλλει η δυνατότητα Κράτος και θεσμική Εκκλησία να βελτιώσουν τις σχέσεις τους, στο ισχύον συνταγματικό πλαίσιο, αναζητώντας σημεία σύγκλισης και όχι τριβής, ώστε να συνεργαστούν με σκοπό το κοινό καλό. Άλλωστε, το Σύνταγμα δεν ρυθμίζει μόνο την οργάνωση και τη λειτουργία του σύγχρονου Κράτους, αλλά και την οργάνωση και τη λειτουργία της κοινωνίας των πολιτών, βασικό φαινόμενο της οποίας είναι η θρησκευτική συσσωμάτωση Βενιζέλος (2000, σ. 84-86) και, στη συγκεκριμένη περίπτωση, η Ορθόδοξη Εκκλησία που δεν συγκροτείται ως κράτος, όπως π.χ. η Ρωμαιοκαθολική, ούτε ως σωματείο, όπως πολλά προτεσταντικά δόγματα, αλλά ως «κοινωνία».

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Ball St. J. (1994). *Education reform: A critical and poststructural approach*, Buehingham: Open University Press,.
- Heslep R. D. (1987). «Conceptual Sources of Controversy about Educational Policies», *Educational Theory*, 37 (4), pp. 423-432.
- Popkewitz Th.B. (1986). «Educational Reform: Rhetoric, Ritual and Social Interest», *Educational Theory*, 38 (1), p. 77-93.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Ανδρούτσος Χ. (1907). *Δογματική της Ανατολικής Ορθόδοξου Εκκλησίας*, Αθήναι: Τυπογραφείον του «Κράτους».
- Αργυρός Δ. αρχιμ. (2001). «Είναι δυνατόν το Εκκλησιαστικό βίωμα με τα υπάρχοντα αναλυτικά προγράμματα;», *Εισήγηση στο Διορθόδοξο Κέντρο της Εκκλησίας της Ελλάδος, Ιερά Μονή Πεντέλης, 28/4/2001*, <http://www.ecclesia.gr/greek/holySynod/committees/education/education-0004.htm> .
- Βενιζέλος Ευ. (2000) «Δώδεκα σημεία για τις σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας», *Σύναξη*, τχ. 75, σ. 84-88.
- Βενιζέλος Ευ. (2000). *Οι σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Δημητράκος Δ. (1964). *Μέγα Λεξικόν, τ. Ε*, «κράτος», Αθήναι, σ. 4112-4113.
- Δημητράκος Δ. (2003). «Κοινωνική δικαιοσύνη και ελευθερία- Όταν αυξάνεται το εθνικό εισόδημα αυξάνονται κατά κανόνα και οι ανισότητες», 14/09/2003, *εφημερίδα Το Βήμα*, <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=153812> .
- Δημητρόπουλος Α.Γ. (2004). *Γενική Συναγματική Θεωρία*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Δημόπουλος Γ. (1996). *Εκκλησιαστική Εκπαίδευση Ψυχοκοινωνιολογική προσέγγιση της εκπαίδευσης των υποψηφίων κληρικών*, Αθήνα: χ.έ. .
- Δυοβουνιώτης Κ. (1930). *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια Πυρσός, τ. 12*, «Ιερατικά σχολαί εν Ελλάδι», Αθήναι: Π.Γ. Μακρής.
- Ευαγγελόπουλος Σπ. (1984). *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης*, τχ. Α, Αθήνα: χ.έ. .
- Ζέρβας Χρ. (2005). «Ο Χριστόδουλος αρχιεπίσκοπος του νέου πανεπιστημίου», 04/03/2005 *εφημερίδα Ελευθεροτυπία*, http://glotta.ntua.gr/posdep/MME/Mar_2005/2005-03-04_en-etc.htm .
- Κονιδάρης Γ. (1969). *Ιστορία της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής*, εν Αθήναις: χ.έ. .
- Κονιδάρης Ι. (2000). «Το ερώτημα του χωρισμού Εκκλησίας και Κράτους Επίκαιρες σκέψεις», *Σύναξη*, τχ. 75, σ. 51-57.
- Κουμανούδης Στ. (2006). *Λεξικόν Λατινοελληνικόν, «imperium»*, Αθήνα: Γρηγόρης.
- Κυριακίδης Ανδ., Βαμβακά Λ. (2003). *Ενιαίο Εκκλησιαστικό Λύκειο Λαμίας Αφιέρωμα-Λεύκωμα*, Λαμία: Εν. Εκ/κό Λύκειο Λαμίας.

- Μακρής Σ. (1966). *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία*, τ. 9, «Παιδεία εκκλησιαστική», Αθήναι: Αθ. Μαρτίνοσ.
- Μανιτάκνσ Αντ. (2004). *Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο τ. Ι*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλασ.
- Μανιτάκνσ Στ. (2009). *Συνταγματική Οργάνωσθ του Κράτουσ Με οιοιχεία πολιτειολογίασ*, 3η έκδ., Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλασ.
- Μαυρήσ Γ. (2008). «1998-2008: «Η άνοδοσ και η πώσθ ενόσ θρησκευτικού (και πολιτικού) ηγέτη» Κυριακή, 03/02/2008, *εφημερίδα Η Καθημερινή* <http://www.mavris.gr/93/christodoulos/>.
- Μιχόπουλοσ Β. (2007). *Το περί θρησκευτικήσ αγωγήσ και εκκλησιαστικήσ εκπαιδευόσθωσ καθεστώσ εν Ελλάδαδι επί Όθωνοσ (1831-1862)*, Αθήνα: Σάκκουλασ.
- Μπουζάκνσ Σ. (2005). *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Αθήνα: Gutenberg.
- Μπουζάκνσ Σ.- Κουστουράκνσ Γ.- Μπερδούσθ Ε. (2001). *Εκπαιδευτική πολιτική και Συγκριτική επιχειρηματολογία οιο παράδειγμα των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσθων ηπσ Γενικήσ και Τεχνικο-επαγγελματικήσ εκπαίδευσησ οιοη Ελλάδαδι κατά ηη διάρκεια του 20ού αιώνα*, Αθήνα: Gutenberg Συγκριτική Παιδαγωγική 6.
- Μπρατοιώηησ Π. (1969). «Η Ριζάρειοσ Σχολή και αι προσ ηην Εκκλησίαν και το Έθνοσ υπηρεσίαι ηησ» οιο *Ριζάρειοσ Εκκλησιαστική Σχολή Πανηγυρικόσ τόμοσ επί ηη 125ετηρίδι 1844-1969*, Αθήναι, σ.109-117.
- Παπαδάκνσ Ν. (2003). *Εκπαιδευτική Πολιτική Η εκπαιδευτική πολιτική ωσ κοινωνική πολιτική (;)*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παπαδόπουλοσ Χρυσ. (1919). *Ιστορία ηησ Ριζαρείου Εκκλησιαστικήσ Σχολήσ επί ηη εβδομηκονταπενταετηρίδι αυήσ*, εν Αθήναισ: εκ του τυπογραφείου Π. Α. Πετρακού.
- Παπαθανασίου Θ.Ν. (2000). «Προλογικό», *Σύναξη*, τχ. 75, σ. 3-6.
- Παπαθανασίου Θ.Ν. (x.x.). «Για ένα πολιτικοποιημένο εκκλησιαστικό χώρο», *Για ηην πολιτική παρέμβαση των χριστιανών*, Αθήνα: x.έ. .
- Περσελήσ Εμ. (2000). *Εξουσία και θρησκευτική αγωγή οιοη Ελλάδαδι του 19ου αιώνα*, Αθήνα: Γρηγόρησ.
- Πρίντζηπασ Γ.Θ. (2004). *Οι μεγάλεσ κρίσεισ ηησ Εκκλησίαισ Πέντε οιοαημοί οιοησ οιέοεισ ηησ Εκκλησίαισ ηησ Ελλάδοσ και του Οικογμενικού Πατριαρχείου*, Χαλάνδρι: Προσκήνιο - Άγγ. Σιδεράτοσ.
- Πυργιωτάκνσ Ιω. (1995). «Κράτοσ Πρόνοιασ και εκπαιδευτική πολιτική οιοη Ελλάδαδι», οιο Καζαμιάσ Α.-Κασσωτάκνσ Μ. *Ελληνική εκπαίδευση : προοπικήσ ανασυγκρότησθ και εκσυγχρονισμού*, Αθήνα: Σείρησ.
- Σβώλοσ Αλ. (1957). *Νομική μελέηαι*, Αθήναι: Ζαχαρόπουλοσ.
- Σταμέλοσ Γ. (2009). *Εκπαιδευτική Πολιτική*, Αθήνα: Διόνικοσ.
- Τοάτοσ Δ.Θ. (1985). *Συνταγματικό Δίκαιο*, τ. Α, Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλασ.
- Φειδάσ Βλ. (1988). «Η μεταρρύθμιοσ εισ ηην εκκλησιαστικήν εκπαίδευσην (1974-1980)», *Ριζάρειοσ Εκκλησιαστική Παιδεία τ. Δ*, εν Αθήναισ: x.έ. .
- Φειδάσ Βλ. (2001). «Η ευθύνη ηησ Πολιτείασ οιοη λειτουργία των διακριτών ρόλων Εκκλησίαισ και Κράτουσ», Εισήγηση οιοη Ημερίδα Μνήμησ του Ιεροού Φωτίου, Ι. Μονή Πεντέλησ, 6 Φεβρουαρίου 2001, http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/vlasios_feidas1_2.html
- Φράγκοσ Κ. (1985). *Εισαγωγή οιοη Καθημερινή και Χριστιανική Παιδαγωγική*, τ. Α, Θεσσαλονίκη:

χ.έ. .

Φωτίου Στ. (χ.χ.). *Η Εκκλησία στο σύγχρονο κόσμο*, Αθήνα: Αρμός.

Χαραλαμπίδης Κ. (1983). *Το πρόβλημα της Παιδείας στο φως της πάλης των ιδεών*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

(1903). *Τα κατά την Ριζαρείον Εκκλησιαστικήν Σχολήν από της ουσιάσεως αυτής*, επιμ. Νικολάου Ράδου, έκδ. β 1902, εν Αθήναις: εκ του τυπογρ. Διον. Ευστρατίου.

Πρακτικά Βουλής, Περίοδος: ΙΑ, Σύνοδος: Β΄, Συνεδρίαση: ΝΘ΄ 10/01/2006, *Συζήτηση επί της αρχής του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων: «Δομή και λειτουργία της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης»*, [http://www.hellenicparliament .gr/Praktika/Synedriaseis-Olomeleias?sessionRecord=e2f2ceec-f4ca-4301-96cb-81d834bda7ea](http://www.hellenicparliament.gr/Praktika/Synedriaseis-Olomeleias?sessionRecord=e2f2ceec-f4ca-4301-96cb-81d834bda7ea)

Νομοθεσία (κατά χρονολογική σειρά)

Β.Δ. 25-1-1843, ΦΕΚ 4 τ. Α, «Περί του οργανισμού της εν Αθήναις Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής».

Ν. ΤΞΖ 5-10-1856, ΦΕΚ 54 τ. Α, «Περί Ιερατικών Σχολείων».

Ν.Δ. 876/17-5-1971, ΦΕΚ 95 τ. Α, «Περί υπαγωγής της δημόσιας εκκλησιαστικής εκπαίδευσης στην Εκκλησία της Ελλάδος και άλλων τινών συναφών διατάξεων».

Ν. 476/18-11-1976, ΦΕΚ 308 τ. Α, «Περί Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης».

Π.Δ. 1025/10-11-1977, ΦΕΚ 344 τ. Α, «Περί μετατροπής του τύπου Σχολείων Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης, οργανώσεως αυτών και συμπληρώσεως των διατάξεων του Π.Δ. 292/1977».

Υ.Α. Α2/1118/112-10-1988, ΦΕΚ 744 τ. Β, «Καθορισμός αριθμού προσώπων για την ανάθεση έργου με μίσθωση από τα Εκκλησιαστικά Σχολεία».

Ν. 3432/3-2-2006, ΦΕΚ 14 τ. Α, «Δομή και λειτουργία της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης».

Υ.Α. 107370/Α2/1-10-2007, ΦΕΚ 1980 τ. Β, 9-10-2007, «Κύρωση του Κανονισμού της Εστίας Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης».

Υ.Α. Φ5/12615/Β3/29-1-2008, ΦΕΚ180, τ. Β 6/2/08, «Ορισμός του ημερήσιου σιτηρεσίου για τους προπτυχιακούς φοιτητές των Ανωτάτων Εκκλησιαστικών Ακαδημιών».

Υ.Α. 89979/Α2/17-7-2008, «Ανασυγκρότηση του Διοικητικού Συμβουλίου της Εστίας της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης».

Υ.Α.49946/Α2/4-5-2010, ΦΕΚ651 τ. Β, 14/5/2010 «Κατάργηση και συγχώνευση εκκλησιαστικών γυμνασίων και γενικών εκκλησιαστικών λυκείων».

Στοιχεία (πίνακες και διαγράμματα)

Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης

Βιβλιοπαρουσιάσεις – Βιβλιοκριτικές

Ανδρέας Φερώνας

Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

Winlow, S. and Hall, S. (2013), *Rethinking Social Exclusion: The End of the Social?*, Sage, London.

Το κεντρικό μήνυμα του τελευταίου βιβλίου των εγκληματολόγων Simon Winlow και Steve Hall “Επανεξετάζοντας τον Κοινωνικό Αποκλεισμό: Το τέλος του Κοινωνικού;» συμπυκνώνεται πολύ εύγλωτα στον τίτλο του. Η πολυσυζητημένη και «ταλαιπωρημένη» έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού χρειάζεται επανεξέταση, γιατί στην εποχή του νέο-φιλελεύθερου καπιταλισμού των αρχών του 21ου αιώνα «το ίδιο το «κοινωνικό» έχει αποκλειστεί από τους σημαντικότερους τομείς της ζωής μας» (σελ.4). Στο πλαίσιο αυτό, οι συγγραφείς επιχειρούν να αναδείξουν το ρόλο του παγκόσμιου καπιταλισμού στην συνεχή παραγωγή και αναπαραγωγή του κοινωνικού αποκλεισμού, ενώ ταυτόχρονα αμφισβητούν τα κυρίαρχα νοήματα, αντιλήψεις και αναπαραστάσεις που αποδίδονται στην έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού στις σύγχρονες κοινωνίες.

Τα κεντρικά ερωτήματα που τίθενται από τους συγγραφείς είναι τα ακόλουθα: «Τι απέμεινε από το «κοινωνικό», όταν ολόένα και περισσότεροι άνθρωποι αποκόπονται από την οργανωτική λογική του – τις οικονομικές συναλλαγές, τις σχέσεις, τα έθιμα, τους κώδικες και τους πολιτισμικούς κανόνες; Μήπως καταλαμβάνουμε έναν μετα-κοινωνικό (post-social) χώρο όπου η δομημένη πραγματικότητα της δημόσιας ζωής και των κοινωνικών θεσμών έχει αντικατασταθεί από ένα σύνολο κονιορτοποιημένων ατόμων; Κι αν αυτό είναι αλήθεια, πάνω σε ποια βάση μπορούμε να ισχυριστούμε ότι τα άτομα ή οι ομάδες «αποκλείονται» από κάτι που μπορεί να μην υπάρχει με τον τρόπο που το αντιλαμβανόμασταν κατά το παρελθόν;» (σελ.2).

Το βασικό επιχείρημα που διατρέχει ολόκληρο το βιβλίο είναι, ότι λόγω της ολόένα αυξανόμενης ατομικότητας και της διάρρηξης του κοινωνικού δεσμού που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες κοινωνίες, το «κοινωνικό» δεν υπάρχει πλέον και συνεπώς είμαστε κατ’ ουσίαν όλοι αποκλεισμένοι από αυτό. Αν αυτό ισχύει τότε ο κοινωνικός αποκλεισμός δε συνιστά απλώς ένα «διαχειριστικό πρόβλημα», μια εκτροπή στο πλαίσιο ενός κατά τα άλλα προοδευτικού κοινωνικοοικονομικού συστήματος, μια πάθηση της οποίας τα αίτια και τα αποτελέσματα μπορούν εύκολα να ταυτοποιηθούν, να απομονωθούν και να «τακτοποιηθούν» από τις κυρίαρχες κοινωνικές πολιτικές. Αντίθετα, αντανακλά ένα ευρύτερο πρόβλημα του

«κοινωνικού», κατά τη διάρκεια μιας περιόδου που χαρακτηρίζεται από την κατίσχυση του φιλελεύθερου καπιταλισμού και της αγοραιοποίησης του κοινωνικού κόσμου και από τη σχεδόν ολοκληρωτική απουσία μιας πολιτικής, οικονομικής ή ιδεολογικής εναλλακτικής λύσης. Στο πλαίσιο αυτό, ένας αναστοχασμός για τον κοινωνικό αποκλεισμό σημαίνει την επιστροφή στις φιλοσοφικές και θεωρητικές ρίζες του προβλήματος, την υπέρβαση του κυρίαρχου «λόγου» και των καθιερωμένων ορθοδοξιών σε ακαδημαϊκό και πολιτικό επίπεδο και τη διάνοιξη νέων προοπτικών για μια ανανεωμένη κριτική ανάλυση, που θα θέσει τολμηρά ερωτήματα για την ηθική και την κοινωνική δικαιοσύνη, για το μέλλον του «κοινωνικού» κατά τη διάρκεια μιας περιόδου μόνιμων κοινωνικά καταστροφικών οικονομικών αναταράξεων και για το είδος του κόσμου μέσα στον οποίο θέλουμε να ζήσουμε.

Είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι η κριτική των συγγραφέων δεν περιορίζεται μόνο στην κυρίαρχη πολιτικο-ιδεολογική τάξη και την χειραγωγημένη ακαδημαϊκή έρευνα. Στοχεύει με ιδιαίτερη οξύτητα στην «φιλελεύθερη αριστερά» (liberal left), όπως την ονομάζει και στην αδυναμία της να ορθώσει μια αξιόπιστη εναλλακτική πολιτική πρόταση απέναντι στην νεοφιλελεύθερη ηγεμονία. Για τους συγγραφείς, το βασικό πρόβλημα είναι ότι η αριστερά επιχειρεί να αντιμετωπίσει το νεοφιλελευθερισμό με τους δικούς του όρους, εγκαταλείποντας τις βασικές σοσιαλιστικές αρχές της και τον προοδευτικό πολιτικό προσανατολισμό της. Προβάλλοντας τη σταδιακή αλλαγή για την άμβλυση των κοινωνικών συνεπειών του καπιταλιστικού συστήματος, καθίσταται συνένοχη στην αναπαραγωγή του. Συνεπώς, είναι αναγκαία η επιστροφή της αριστεράς στις σοσιαλιστικές της ρίζες, επαναδιατυπώνοντας τη ριζοσπαστική της σκέψη και προβάλλοντας την αναγκαιότητα της επαναστατικής αλλαγής.

Στα 11 κεφάλαια του βιβλίου οι συγγραφείς, αντλώντας από το έργο μιας πλειάδας θεωρητικών, μεταξύ των οποίων εξέχουσα θέση κατέχουν οι Bauman, Badiou και Žižek, επιχειρούν να διερευνήσουν την καταλυτική κυριαρχία - μέσω της ηγεμονίας του καταναλωτισμού - της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας πάνω στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων, των θεσμών και των πολιτισμών. Ταυτόχρονα, καταδεικνύουν και την αδυναμία των περιθωριοποιημένων υποκειμένων, που στην πλειοψηφία τους έχουν μετατραπεί είτε σε «εφεδρικό στρατό εργασίας» είτε «σε εφεδρικό στρατό καταναλωτών» για αυτό-οργάνωση, αντίσταση ή ακόμη και για επανάσταση. Πολύ συνοπτικά, τα πρώτα δύο κεφάλαια μετά την εισαγωγή, παρέχουν μια κριτική επισκόπηση του Ευρωπαϊκού και του Αμερικάνικου «λόγου» (discourse) για τον κοινωνικό αποκλεισμό. Στα κεφάλαια 4 και 5 επιχειρείται η σύγκριση μιας σύγχρονης και πρωτότυπης θεωρητικής προσέγγισης του κοινωνικού αποκλεισμού, μέσα από μια κριτική ανάλυση της τρέχουσας πολιτικής οικονομίας, του πολιτικο-ιδεολογικού πλαισίου και της αγοράς εργασίας. Τα κεφάλαια 6 και 7 προσφέρουν μια κριτική ανάλυση για τη θέση των σημερινών φτωχών ως «εφεδρικού στρατού εργασίας» και ως «εφεδρικού στρατού καταναλωτών». Στα κεφάλαια 8 και 9, η θεωρητική ανάλυση εμπλουτίζεται με εθνογραφικό υλικό από την καθημερινότητα των εμπορευματοποιημένων σύγχρονων πόλεων, αναδεικνύοντας με παραδείγματα την ανάπτυξη αυτού που αποκαλούν οι συγγραφείς «μετα-κοινωνικό χώρο» - ένα χώρο χωρίς πραγματική κοινωνική ζωή - και τις επιπτώσεις του στις ζωές των φτωχών και των κοινωνικά αποκλεισμένων. Την κριτική έως πολεμική ανάλυση των κεφαλαίων αυτών που στοχεύει στην αποδόμηση της αδικαιολόγητης αισιοδοξίας του κυρίαρχου επιστημονικού «λόγου» περί της δυνατότητας αντιμετώπισης των προβλημάτων του κοινωνικού αποκλεισμού και κοινωνικής

ενσωμάτωσης των αποκλεισμένων, διαδέχεται στα τελευταία κεφάλαια μια αισιόδοξη νότα για τη δυνατότητα υπέρβασης της παρούσας κατάστασης με τη δημιουργία ενός δικαιότερου κόσμου. Στο πλαίσιο αυτό, στο κεφάλαιο 11 οι συγγραφείς, επεκτείνοντας την ανάλυση των Žizek και Badiou, επιχειρούν να δώσουν κάποια ιδέα για το πώς η αλλαγή θα μπορούσε να επιτευχθεί και με τι θα μπορούσε αυτός ο νέος κόσμος να μοιάζει.

Αναμφίβολα, το βιβλίο των Winlow και Hall προσφέρει μια αναζωογονητική, διορατική και τολμηρή ανα-στοχαστική ματιά για τον κοινωνικό αποκλεισμό, κοιτώντας βαθιά στις φιλοσοφικές και θεωρητικές ρίζες του προβλήματος, σε μια εποχή που η παγκόσμια κυριαρχία του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού συνθλίβει κάθε απόπειρα ανάδειξης διαφορετικής ιδεολογικής, πολιτικής ή οικονομικής πρότασης. Δεν κατορθώνει, ωστόσο, να παρουσιάσει ένα σαφές περίγραμμα αυτού του εναλλακτικού πολιτικού προγράμματος που θα οδηγήσει σε μια νέα κοινωνία, που θα θεμελιώνεται στην αμοιβαιότητα, την κοινωνική αλληλεγγύη και την κοινωνική δικαιοσύνη. Πέφτει, δηλαδή, και το ίδιο θύμα της κριτικής που εκτοξεύει προς τη σύγχρονη αριστερά. Η αδυναμία αυτή αφήνει τον αναγνώστη με μια πιο ρεαλιστική αίσθηση για τις δυνατότητες υπέρβασης της σημερινής νεοφιλελεύθερης ηγεμονίας.

Βιβλιογραφικές προτάσεις για μια «Κριτική Κοινωνική Πολιτική»

Θανάσης Αλεξίου

- Ball, S. (1990). *Foucault and Education: disciplines and knowledge*. London: Routledge.
- Bereswill, M., Ehlert, G. (2012). *Soziologie und Soziale Arbeit*, Wiesbaden:Springer VS.
- Bommes, M., Scherr, A. (2012). *Soziologie der Sozialen Arbeit. Eine Einführung in die Formen und Funktionen organisierter Hilfe*. Weinheim, Basel.
- Burchell, G. (1993) “Liberal Government and Techniques of the Self”, *Economy and Society* 22(3): 267-282.
- Clarke, J. (2005) “New Labour’s Citizens: activated, empowered, responsabilized, abandoned?” *Critical Social Policy* 25(4): 447-463.
- Cooper, D. (1994) “Productive, Relational and Everywhere? Conceptualizing Power and Resistance within Foucauldian Feminism”, *Sociology* 28(2): 435-454.
- Dean, M. (1999). *Governmentality: power and rule in modern society*. London: Sage.
- Elden, S. (2007) “Rethinking Governmentality”, *Political Geography* 26(1): 29-33.
- Ζήσον, Α. (2013). *Κοινωνία, Κοινότητα και Ψυχική Υγεία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Field, J. (2008). *Social Capital*. London: Routledge.
- Garland, D. (2012). *Punishment and modern society: A study in social theory*. Chicago:University of Chicago Press.
- Garland, D. (1997) “Governmentality and the Problem of Crime: Foucault, criminology, sociology”, *Theoretical Criminology* 1(2): 173-214.
- Hunter, S. (2003) “A Critical Analysis of Approaches to the Concept of Social Identity in Social Policy”, *Critical Social Policy* 23(3):322-344.
- Jessop, B. (2007) “From Micro-Powers to Governmentality: Foucault’s work on statehood, state formation, statecraft and state power”, *Political Geography* 26(1): 34-40.
- Kessl, F. (2013). *Soziale Arbeit in Transformation des Sozialen: eine Ortsbestimmung*. Wiesbaden: Springer VS.
- Kraus, B. (2013). *Erkennen und Entscheiden. Grundlagen und Konsequenzen eines erkenntnistheoretischen Konstruktivismus für die Soziale Arbeit*. Basel- Weinheim: Juventa.
- Lemke, T. (2008). *Gouvernementalität und Biopolitik*, Wiesbaden: Springer VS.
- Lemke, T. (2001) “The Birth of Bio-Politics’: Michel Foucault’s lecture at the College de France on neo-liberal governmentality”, *Economy and Society* 30(2): 190-207.

- Lewis, G. (2000). *Race, Gender, Social Welfare: encounters in postcolonial society*. Cambridge: Polity Press.
- Marston, G. and McDonald, C. (2006). *Analysing Social Policy: a governmental approach*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- McDonald, C. and Marston, G. (2005) "Workfare as Welfare: governing unemployment in the advanced liberal state", *Critical Social Policy* 25(3): 374-401.
- Morgan, A. (2005) "Governmentality versus Choice in Contemporary Special Education", *Critical Social Policy* 25(3): 325-348.
- Newman, J. (2001). *Modernising Governance: New Labour, policy and society*. London: Sage.
- Stenson, K. (2005) "Sovereignty, Biopolitics and the Local Government of Crime in Britain", *Theoretical Criminology* 9: 265-287.
- Wilkinson, R., Marmot, M. (2005). *The social Determinants of Health. The solid facts*. Copenhagen: International Centre for Health and Society.
- Williams, F. (1989). *Social Policy: a critical introduction*. Cambridge: Polity Press.

Από τις Δραστηριότητες Νέων Επιστημόνων Κοινωνικής Πολιτικής

Κωνσταντίνος Αρχοντάκης
Γεώργιος Κούρας
Βασιλική Χαραλαμπίδου

Newcastle: Η καρδιά της Βιομηχανικής Επανάστασης

Στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος του τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου με εισήγηση του καθηγητή Κοινωνιολογίας, κύριου Ιορδάνη Ψημμένου, διοργανώθηκε το Φεβρουάριο του 2015 ένα ταξίδι στην πάλαι ποτέ καρδιά της βιομηχανικής Ευρώπης, στο Newcastle, όπου οι φοιτητές είχαμε την δυνατότητα να γνωρίσουμε από πρώτο χέρι τις επιπτώσεις της αποβιομηχάνισης της περιοχής στις δομές της τοπικής κοινωνίας και τις αλλαγές στον τρόπο ζωής της εργατικής τάξης όπως αυτές περιγράφονται εκτενώς στα εγχειρίδια που το τμήμα και οι διδάσκοντες προτείνουν. Το ταξίδι μας προσέφερε ευκαιρίες τόσο να ενημερωθούμε από τους συναδέλφους μας για τις εξελίξεις στο πανεπιστήμιο του Durham, όσο και να ενημερωθούμε για τον σημαντικότερο βιομηχανικό κλάδο της περιοχής, τους ανθρακωρύχους. Ακόμα, χάριν στις επίσκεψεις σε διάφορες περιοχές της πόλης μπορέσαμε να διαπιστώσουμε τις ταξικές διαφορές, στην κατοικία αλλά και στις συνθήκες διαβίωσης στον αποβιομηχανισμένο Βορρά της Μ. Βρετανίας.

Η πρώτη στάση του ταξιδιού μας ήταν στον σύνδεσμο ανθρακωρύχων του Durham όπου είχαμε την ευκαιρία να ακούσουμε την ιστορία του κλάδου και τις βίαιες αλλαγές στις σχέσεις εργασίας του κατά την Θαισερική περίοδο από τον πρόεδρο του συνδέσμου και απεργό κατά τις μεγάλες κινητοποιήσεις του 1984, κ. Allan Cummings. Είχαμε την μοναδική ευκαιρία να δούμε σπάνιο φωτογραφικό υλικό από τις διαδηλώσεις του κλάδου αλλά και των συχνών περιστατικών κρατικής βίας εναντίον τους. Είχαμε επίσης την ευκαιρία να ακούσουμε την αφήγηση των γεγονότων, τους προβληματισμούς, ιστορίες και εμπειρίες από τις μεγάλες κινητοποιήσεις από έναν άνθρωπο που συμμετείχε ενεργά σε αυτές και να αποκομίσουμε σημαντικά συμπεράσματα για τις νοηματοδοτήσεις που ο ίδιος έδωσε στα γεγονότα, όσο και να μάθουμε ανέκδοτα περιστατικά καθημερινών ανθρώπων που ξεσηκώθηκαν ενάντια σε μια σκληρότατη πολιτική.

Η δεύτερη στάση του ταξιδιού ήταν στο πανεπιστήμιο του Durham όπου, μετά από μια περιήγηση στο κάστρο που στεγάζει το πανεπιστήμιο, προσκληθήκαμε να συμμετάσχουμε στις πα-

ρουσιάσεις ερευνών που γίνονται αυτή την στιγμή στο πανεπιστήμιο με το πολύτιμο όφελος να έχουμε φεύγοντας μια καθαρή εικόνα για την κατάσταση και τους στόχους της κοινωνικής πολιτικής και των συναδέλφων ερευνητών στην Αγγλία. Ακόμα σημαντικότερα, ο υπεύθυνος καθηγητής κύριος Ιορδάνης Ψημμένος σε συνεννόηση με το πανεπιστήμιο του Durham και το St. Mary's College, μας πρόσφερε την δυνατότητα να έρθουμε σε επαφή με το μεταπτυχιακό τμήμα του πανεπιστημίου, να γνωριστούμε με τους συναδέλφους μας, να συζητήσουμε μαζί τους για τα ακαδημαϊκά ενδιαφέροντα και τις εργασίες μας, καθώς και να τους παρουσιάσουμε σύντομα το έργο που γίνεται από το 1990 στην Ελλάδα όσον αφορά την μεταναστευτική πολιτική. Το αποτέλεσμα αυτής της συνάντησης ήταν ιδιαίτερος θετικός με όλους μας να αποκομίζουμε καινούριες ιδέες και υλικό.

Το υπόλοιπο ταξίδι μας αποτελείτο από επισκέψεις σε αποβιομηχανισμένες αλλά και αστικές περιοχές και από επισκέψεις σε επιλεγμένα σημεία ενδιαφέροντος. Από τα σημαντικότερα σημεία που επισκεφθήκαμε ήταν αρχικά ο καθεδρικός ναός του πανεπιστημίου, όπου είδαμε το μνημείο των ανθρακωρύχων – όπου μας παρουσιάστηκε και ένα βιβλίο με τα ονόματα των θυμάτων των ορυχείων. Ακόμα, ήταν συγκλονιστική η επίσκεψη μας στο περιβόητο Biker's Wall, ένα πραγματικό γκέτο με τείχη όπου στεγάζεται ακόμα μέρος της εργατικής τάξης του Newcastle και η περιήγηση μας μέσα σε αυτό με την καθοδήγηση του υπεύθυνου καθηγητή μας, Ιορδάνη Ψημμένου. Τα σχόλια και οι παρατηρήσεις του ήταν ανεκτίμητες ώστε να κατανοήσουμε τους στόχους, τους λόγους και τους τρόπους με τους οποίους άνθρωποι της εργατικής τάξης καθοδηγήθηκαν να μείνουν μέσα στο γκέτο και πώς η κρατική παρέμβαση προσπάθησε να χαλιναγωγήσει τους ανθρώπους αυτούς. Τέλος, πολύ σημαντική ήταν και η διαμονή μας στο Whitley Bay, μια τουριστική περιοχή της δεκαετίας του '40 όπου πλέον είναι έκδηλες οι επιπτώσεις στην αποβιομηχάνιση της ευρύτερης περιοχής από την κατάσταση στην οποία βρίσκονται τα κτίρια, τα σπίτια και τα μαγαζιά της. Είναι ίσως μείζονος σημασίας για όλους μας να δούμε το πώς ένα τουριστικό θέρετρο κατέληξε να είναι ένα παρακαμάζον προάστιο, εξαιτίας των φιλελεύθερων πολιτικών που ακολουθήθηκαν πριν από 30 χρόνια.

Κλείνοντας, θα πρέπει να κάνουμε και μια μνεία σε μικρότερα αλλά εξίσου σημαντικά φαινόμενα που παρατηρήσαμε κατά την διάρκεια αυτού μας του ταξιδιού. Παραδείγματος χάριν, οι διαφορές στην ρυμοτομία της κατεχοχίν "αστικής" οδικής αρτηρίας, της Grey Street, σε σχέση με την πιο γνωστή αλλά "εμπορική" Greinger Street και των παρακείμενων δρόμων, τον κυνισμό με τον οποίο αντιμετωπίζονται σοβαρά κοινωνικά προβλήματα από κρατικές και μη κρατικές οργανώσεις όπως πχ. η αυτοκτονία, με την τοποθέτηση πινακίδων με τηλέφωνα επικοινωνίας στην κουπαστή της γέφυρας αλλά και την αυστηρή ποινικοποίηση που παρατηρήσαμε σε προειδοποιητικές πινακίδες κατά την περιήγηση μας.

Συνοψίζοντας, το ταξίδι αυτό προσέφερε εμπειρίες και έμπνευση για κοινωνικά ζητήματα και προβλήματα που καλούμαστε ως μεταπτυχιακοί αυτού του τμήματος να μελετήσουμε και πιστεύω πως όλοι θα συμφωνήσουν ότι πρόκειται περί μοναδικής εμπειρίας!

Το “θαύμα” του Byker

Η περιοχή Byker στο Newcastle είναι ίσως από τις πιο αμφιλεγόμενες, όσον αφορά τις παρεμβατικές δράσεις της κοινωνικής πολιτικής στην Μεγάλη Βρετανία. Μόλις μερικά χιλιόμετρα από το κέντρο της πόλης και για μία περίμετρο περίπου δύο χιλιομέτρων, υψώνεται το τείχος του Byker: ένα “φράγμα” που διαχωρίζει τους 9.500 κατοίκους του από την υπόλοιπη πόλη του Newcastle. Στην πραγματικότητα, το ίδιο το τείχος είναι ένα συνεχόμενο μπλόκ από 620 διαμερίσματα, με το ύψος του σε σημεία να φτάνει τους τρεις ορόφους και σε άλλα σημεία τους δώδεκα. Περνώντας το τείχος, η πρώτη εικόνα που αντικρίζει κάποιος είναι οι αυστηρές σειρές από τις εργατικές κατοικίες με μικρούς κήπους στη μία μεριά και τις χωροταξικά διαχωρισμένες καλύτερες κατοικίες που βρίσκονται στα υψηλότερα σημεία του Byker.

Η ιστορία της αναδόμησης του Byker ξεκινά από στις αρχές της δεκαετίας του ‘60, όπου η περιοχή, στεγάζοντας περίπου 17.000 ανθρώπους, κρίθηκε ακατάλληλη για κατοίκηση. Μάλιστα, το 1963, οι αρχές με υπεύθυνους τον Wilfred Burns και τον Dan Smith, σχεδίασαν την κατεδάφιση περίπου του ενός τετάρτου του Byker ως μέρος του ανασχεδιασμού του μέσα σε ένα διάστημα μιας εικοσαετίας. Ωστόσο, μέχρι το 1968 τα σχέδια για τον ανασχεδιασμό της περιοχής δεν είχαν προχωρήσει. Την ίδια χρονιά, οι κάτοικοι της περιοχής απαίτησαν από το Κοινοτικό Συμβούλιο την αναβάθμιση της περιοχής τους. Σε ανταπόκριση αυτού του αιτήματος, το συμβούλιο ανέθεσε το έργο στον αρχιτέκτονα Ralph Erskine, ο οποίος οραματίστηκε την αναδόμηση της περιοχής με γνώμονα τις επιθυμίες και τις ανάγκες των ίδιων των κατοίκων. Πράγματι, τα γραφεία της διεύθυνσης βρίσκονταν μέσα στο Byker και οι κάτοικοι είχαν την δυνατότητα να γνωστοποιούν τις επιθυμίες και τα παράπονα τους με άμεσο τρόπο. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι δεν είναι σαφές το κατά πόσο οι επιθυμίες αυτές εισακούστηκαν καθώς την εκτελεστική εξουσία για το έργο είχαν οι χρηματοδότες του, δηλαδή το Δημοτικό Συμβούλιο. Ένας πιο άμεσος και αποτελεσματικός τρόπος συμμετοχής των κατοίκων, ωστόσο, ήταν η επιλογή ενός δείγματος 46 οικογενειών οι οποίες κλήθηκαν να σχεδιάσουν τις μελλοντικές τους κατοικίες.

Ίσως η σημαντικότερη κριτική που θα μπορούσε να ασκηθεί για την παρέμβαση αυτή δεν έχει να κάνει με τα προβλήματα συμμετοχής των ίδιων των κατοίκων, καθώς έγιναν προσπάθειες ώστε να υπάρξει η συγκατάθεση και η ενεργή τους συμπαράσταση κατά την διάρκεια του έργου, αλλά με το αποτέλεσμα της προσπάθειας: μεγάλο κομμάτι του Byker δεν διατηρήθηκε καθώς οι κοινοτικοί χώροι που δημιουργήθηκαν στην πραγματικότητα απομάκρυναν μεγάλο μέρος του πληθυσμού από την περιοχή. Μόλις τρία χρόνια πριν την ολοκλήρωση του έργου, το 1979, από τους 12.000 κατοίκους του παρέμειναν στην περιοχή περίπου οι 4.400. Η μακρά περίοδος της αναβάθμισης της περιοχής, οι καθυστερήσεις στην κατασκευή του έργου και η γενικότερη διαδικασία που ακολουθήθηκε είχε ως αποτέλεσμα την απομάκρυνση της πλειονότητας του κόσμου από την περιοχή.

Ακόμα σημαντικότερη είναι η σημασία της αντικατάστασης των υπαρχουσών δομών του Byker με νέα κοινοτικά κέντρα όσον αφορά την κοινωνική συνοχή των κατοίκων. Μαγαζιά και σημεία συνάντησης κατεδαφίστηκαν και αντικαταστάθηκαν με κήπους και χώρους στάθμευσης αυτοκινήτων. Διαχωρισμοί στις κατοικίες μας έδωσαν περιοχές με σειρές από πανομοιότυπα κίτρινα σπίτια χαμηλής ποιότητας και άλλες περιοχές με σπίτια καλύτερης ποιότητας με προσω-

πικούς κήπους. Ακόμα, οι διαχωρισμοί αυτοί τόσο στην στόχευση των ανθρώπων που κλήθηκαν να μείνουν στη μία και στην άλλη κατηγορία έγιναν περισσότερο εμφανείς με την πάροδο του χρόνου και τις αλλαγές στην οικονομία: από το 1980 και ύστερα, με την πτώση βιομηχανιών όπως ο άνθρακας και η ναυπηγία, υπάρχουν εκτενείς αναφορές για την έκρηξη της ανεργίας στο Byker, όπου έφτασε περίπου στο 30%, με την αναμενόμενη παραβατική συμπεριφορά που μια τέτοια εξέλιξη προδικάζει. Ακόμα περισσότερο, με την αλλαγή στην κοινωνική πολιτική στην Μεγάλη Βρετανία και την απομάκρυνση από την νοοτροπία της εξασφάλισης μιας κατοικίας από το κράτος, σήμανε ότι περιοχές σαν το Byker ήταν η μόνη λύση για ανθρώπους που είχαν “αποτύχει” στις απαιτήσεις του νεο-φιλελεύθερου μοντέλου, μετατρέποντας την περιοχή σε γκέτο.

Τέλος, σημαντική είναι και η μετέπειτα πορεία του Byker με προσπάθειες ανασχεδιασμού, με τα διαρκή προβλήματα χρηματοδότησης και χρεών και με τελευταία προσπάθεια την Byker Community Trust: μια επιτροπή από τέσσερις αντιπροσώπους των κατοίκων σε σύνολο δώδεκα αντιπροσώπων, όπου το 2012 μετέφερε τα δικαιώματα των 1.800 κατοικιών του Byker από το Δημοτικό Συμβούλιο του Newcastle στην δικαιοδοσία του. Με την διαγραφή των χρεών του Byker από την Αγγλική κυβέρνηση και την έγκριση ενός νέου δανείου ύψους 12 εκατομμυρίων λιρών, αναμένεται ότι στα επόμενα πέντε χρόνια οι προσπάθειες για μια καλύτερη διαβίωση μέσα στο Byker θα συνεχιστούν.

Συνοψίζοντας, αν και το Byker υπήρξε μια μάλλον καλών προθέσεων προσπάθεια από τον εμπνευστή του να δώσει την δυνατότητα στους κατοίκους του να ακουστούν και να συμμετάσχουν στον σχεδιασμό της αναδόμησης της περιοχής τους, ο τρόπος της εφαρμογής του σχεδίου μάλλον ακύρωσε αυτές τις πρωτοβουλίες. Τελικά, το αρχιτεκτονικό θαύμα που έχει βραβευθεί από εθνικούς και διεθνείς οργανισμούς όπως πχ η ΟΥΝΕΣΚΟ, κατέληξε να γίνει ένα γκέτο για όσους απέτυχαν να ακολουθήσουν τις προταγές του νεο-φιλελεύθερου συστήματος.

Τα Νέα της ΕΕΚΠ

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Αθήνα, 15 Ιουνίου 2015

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ

Στις 22-24 Ιουνίου, θα διεξαχθεί στο Πάντειο Πανεπιστήμιο διεθνές επιστημονικό συνέδριο, με θέμα «**Long-term trends in the world of work and the effects of the economic crisis: Policy challenges and responses**». Πρόκειται για το 36^ο Ετήσιο Συνέδριο της Διεθνούς Ομάδας Εργασίας για την Κατάτμηση της Αγοράς Εργασίας – International Working Party on Labour Market Segmentation (IWPLMS) – που διοργανώνει το Τμήμα Κοινωνικής του Παντείου Πανεπιστημίου, σε συνεργασία με την Επιστημονική Εταιρεία Κοινωνικής Πολιτικής.

Στο διεθνές συνέδριο θα συμμετέχουν πάνω από 100 οικονομολόγοι, κοινωνιολόγοι και πολιτικοί επιστήμονες από όλο τον κόσμο, που ασχολούνται με θέματα εργασίας, απασχόλησης και ανεργίας, εκ των οποίων 40 περίπου από την Ελλάδα. Θα υπάρξουν επίσης ομιλίες και στρογγυλά τραπέζια για επίμαχα θέματα πολιτικής με τη συμμετοχή διακεκριμένων ξένων και Ελλήνων προσκεκλημένων ομιλητών. Το συνέδριο θα χαιρετίσει ο Υπουργός Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης.

Το συνέδριο θα διεξαχθεί στο νέο κτίριο του Παντείου Πανεπιστημίου (Λ. Συγγρού 136, Καλλιθέα). Επισυνάπτεται το πρόγραμμα του συνεδρίου, το οποίο βρίσκεται αναρτημένο στο <http://iwplms-athens.gr/program/>

Υπεύθυνη επικοινωνίας: Αγγελική Καζάνη
iwplms.athens@gmail.com

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

HELLENIC SOCIAL POLICY ASSOCIATION